

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

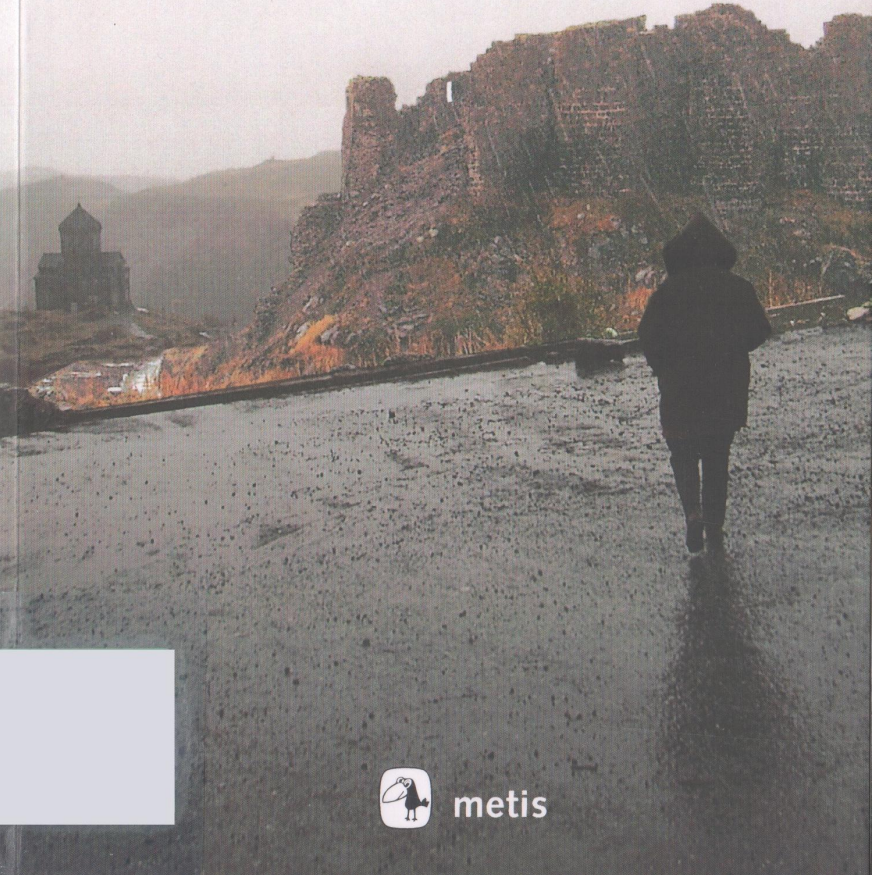
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BERCUHİ BERBERYAN ERMENİSTAN'DA BİR TÜRKİYELİ

anlatı

metis

Bercuhi Berberyan
ERMENİSTAN'DA
BİR TÜRKİYELİ

Amatör tiyatrocu, yazar, ressam Bercuhi Berberyan İstanbul'da doğdu. Lise ve Öğretmen Okulu'nu bitirdi. İlkokul öğretmenliğinden emekli oldu. Uzun yıllar, tanınmış bir tiyatrocu olan eşi Arto Berberyan'ın amatör tiyatro grubunda oyuncu ve kostüm tasarımcısı olarak görev aldı. Eşinin ölümünden sonra, Berberyan Kumpanyası'nın yöneticiliğini üstlendi. 2000 yılında başladığı bu görevi oyun yazarı ve yönetmen olarak sürdürmektedir. Arto Berberyan'ın yazdığı *Kaç Kışot-Don Nazar*, Pierre Daninos'un yazdığı *Hasaragyan Adında Biri* (adaptasyon) ve kendi yazdığı *Kınalı Ah Kınalı, Vah Kınalı* ve *Grand Majestik Gazinosu* adlı oyunları sahneledi.

Çocukluğundan beri, klasik tarzda doğa konulu yağlıboya resim yapmaktadır. İlk kişisel sergisini 2002 yılında açtı. *İçimiz Isınsın Biraz* adlı bir öykü kitabı bulunan Berberyan, oyun, senaryo ve kitap yazarlığı ile birlikte resim çalışmalarını da sürdürmekte olup halen *Adalı* dergisinde öyküleri ve *Agos* gazetesinde köşe yazıları yayımlanmaktadır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Metis Edebiyat
ERMENİSTAN'DA
BİR TÜRKİYELİ
Bercuhi Berberyan

© Bercuhi Berberyan. 2009
© Metis Yayınları, 2009

İlk Basım: Mart 2009

Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-712-8

BERCUHİ BERBERYAN
ERMENİSTAN'DA
BİR TÜRKİYELİ

metis

İçindekiler

Teşekkür	9
Önsöz	11
Ön gün	15
Uçak	20
İlk gün	24
Vernisaj	29
Ben âşık oldum	33
Eçmiadzin	38
“Khaçkar”lar	47
Paylag	50
Karabağ Şehitliği	55
Altın sonbahar	59
Mide fesatı	65
Sevan	74
Hin Asdvadzner (Eski Tanrılar)	84
Garni	92
Keğart	101
Soykırım Anıtı	108
Heykeller	112
Selamsız Bandosu	123
Noravank	128
Ambert	134
Anjel	139
Veharan	142
Tarihi müze	146
Eğlence	153
Sergei Paradjanov	162
Khor Virab	169
Dönüş	179

Teşekkür

Halim Bulutoğlu'na; beni bu konudaki duygularımı yazmaya ikna ettiği için,

Serda Arslan'a; benimle paylaştıkları için,

Stefo Seyisoğlu'na; başladığım andan sonuna kadar beni yüreklendirdiği için,

Raffi Hermon Arax'a; yardımları ve bu kitabın yayımlanmasını sağladığı için,

Mari Akbaş'a; beni birçok konuda bilgilendirdiği için,

Armine Batman'a; beni en iyi anladığı için,

Mari Değirmenciyan'a; beni bu geziyi yapmaya ikna ettiği için,

Vartkes Mardiryan'a; ilgimi her an canlı tutmayı başardığı için,

Ve Paylag'a ve Anjel'e ve tüm gezi ekibimize; dostlukları için,

Teşekkür ederim.

Önsöz

Vatan bildiğim yerde vatandaş sayılamıyorum. Vatanım sanılan yeri vatan sayamıyorum. Ben Türkiyeli bir Ermeni'yim. Köküm Anadolu'da. Doğum yerim İstanbul. İstanbul benim canım.

Doğduğum yerdir vatanım. Ermeni doğdum diye Ermenistan bana vatan olmalı değil. “Git de vatanını gör” diyenler, bunu yanlış bilenler.

Türkiyeli bir Ermeni'nin, başka Ermenilerin vatanı olan yeri ziyaretinden izlenimleridir bu kitap. Yansız, önyargısız, salt bir izlenim kitabı... Gezi kitabı hiç değil. Yalnızca duygu kitabı... karmaşık duygulardan örüldü.

Gün yüzü görmesi için, tüm o karmaşık duyguların sindirilmesi için bir yıl geçmesi gerekti. Paylaşılacak için can atan bir dolu anı birikti. Hiçbir düzene uymadan, öyle rasgele belleğe tıklanmış bir dolu anı.

Zamanı geldiğinde her biri, düzensiz olarak tıklandığı o yerden, kendi düzenini kurarak ve de kendiliğinden sayfalara döküldü. Hiçbiri süslenmedi. Tastamam olduğu gibi, yaşadığı gibi yazıldı. Etkilenip, duygulanmalar da öyle.

Doğrusu bu derece isteksizce gittiğim bir yerde bunca çok şeyden etkilenebileceğim aklımın ucundan bile geçmezdi. Öylesine ilginç ve unutulmaz duygular yaşadım ki paylaşmadan edemedim. Her şeyim gibi duygularımı da paylaşmayı severim, tanıyanlar bilirler. İlk kitabım olan *İçimiz Isınsın Biraz*'da da aynı şeyi yapmıştım, *Agos* gazetesindeki “Kaplumbağa” köşemde de aynı şeyi yapmaktayım.

Kaplumbağa... sevdiğim yaratık. Her yere, her şeye geç kalan yaratık. Evini sırtında taşıyan yaratık. Güvensiz olduğunda kabu-

ğuna çekilen yaratık. Belki de benzediğim yaratık. Ağır gider, kararlı gider.

Bir yıl sürdü düşünüp karar vermem... içimde saklamak yerine paylaşmaya, yaşanmış bu duyguları. Destek gördüm, teşvik gördüm dostlardan. “Yaz,” dediler, ben anlattıkça.

Derler ki yazabilen insanlar çok konuşamazlar. Ben onlardan değilim. Hem yazar hem konuşurum... gevezeyim. Fıskırınca zaptedemem. Hem söylerim hem yazarım. Yazmak iyi bir şey. Söylenenler dinleyenlerle sınırlı kalır. Her dinleyenin belleğinde değişir, zaman içinde uçar gider. Yazılanlar ise geleceğe uzanır.

Doğru bir karar verdiğimi sanıyorum “Tamam o zaman, paylaşayım bari ben bunları,” derken... her bir anıyı, her bir duyguyu, belleğimden, yüreğimden tek tek çıkarıp kaydetmeye başlarken.

İçtenlikle, açık yüreklilikle ve sevgimi katarak kaleme aldım hepsini. Hiçbir önyargım yok. Hiçbir önyargı olmadan okunmasıdır dileğim.

Özellikle belirtmeliyim ki beni en çok etkileyen, halkların benzerliğiydi. Aynı dağa sevdalanmış bu iki ülkenin insanları birbirlerine çok benzemekteler. Sevmedikleri şeyin, birbirlerinin aynı olan, kendi kötü yanları olduğunu bir fark etseler birbirlerini sevecekler.

Yüreklerini avuçlarına alarak... dün’ü sorgulamaktan vazgeçip gün’e odaklanmayı bir öğrenseler...

Ağrı-Ararat-Masis.

SÖZÜN ÖZÜ

O yandaki soruyor: “Sen bu dağa ne diyorsun?” Bu yandaki cevaplıyor: “Ağrı deriz biz.” “Ağrı demen ne anlamda?” “Acı anlamında.” “Öyleyse ver bana, ben çekerim o acıyı...”

20 Ekim 2006

Ön gün

Aylar öncesinden kararlaştırıldı gidiş tarihimiz. 19 Ekim’de lise-den sınıf arkadaşları, grup olarak Ermenistan’a gidiyoruz. En uygun tarihmiş.

İstiyor muyum? Hayır, hiç hevesli değilim. Hatta ilk sorulduğunda “Evet” dediğime pişmanım. Kedi gibiyim ben biraz. Köşeme düşkünüm. Alışkanlıklarıma bağlıyım. Her yerde kalamam. Yerimi yadırgarım.

Yatağımı, yastığımı ararım. Marjinal bir tip, hercai görünürlü, az biraz da uçuk kaçık... Ama takıntılı, tembel, çekingen ve de kıl... İşte ben.

Aylar önce bir kere “Evet” demiş bulundum... Sonradan da “Hayır” demek artık olanaksız oldu. Pasaport işlemleri gözümde büyüyor. Harcanacak para, gözümde büyüyor. Hiç gidesim yok, hiç.

Bir de söylemesi ayıp ama bu yaşa kadar yurtdışına çıkmamışım... Söylemesi ayıp diyorum, çünkü neredeyse dünyanın yarısını gezmiş bir dolu genç var etrafımda. Ben bir türlü çıkamadım sınırların dışına.

Bir de vereceğim paraya takmışım. Bu kadar para harcasam Avrupa’ya giderim. Ay, bula bula Ermenistan’ı mı buldum ilk çıkış olarak? İtalya’yı, Fransa’yı, İspanya’yı göreydim hele... Ermenistan’a da sonra giderdim. Yunanistan bile daha cazip geliyor valla... Ne de olsa şenlikli... Ermenistan’da ne var yani? Böyle vıdı vıdı yapıyorum hem kendimi, hem yakınlarımı.

Bir de sinir oluyorum ki “Aa sen ilk kez mi gideceksin?” diyenlere. Evet, ilk kez gideceğim ne olacak yani? Sanki görmek farzmış gibi. Hele “Ama görmelisin, ne de olsa vatanın” diyenleri

dövesim geliyor. Nereden vatanım oluyormuş yahu?

Gerçi pek sık karşılaştığımız bir sorudur “Siz buraya Ermenistan’dan gelmediniz mi?” sorusu... Tüylerimi diken diken ediyor. Eskiden olsaydı gülümser geçerdim belki ama şimdilerde biraz dilim uzadı. Ve bu derece fark edilmemek sinirimi bozuyor.

Birçok vesileyle verdiğim cevabı tekrarlıyorum ters ters... “Burası benim vatanımken, senin ataların Orta Asya’da çadırda yaşıyordu. Ben zaten buradaydım, sen sonradan geldin ve Ermenistan da benim vatanım falan değil.”

Bir de İstanbul’daki Ermenistanlı eş dost ve daha önce gidip görmüş olanlar “Ah en güzel mevsimde gidiyorsun... ‘Altın Sonbahar’ muhteşem olur, dünyanın en güzel sonbaharı orada yaşanır,” demiyorlar mı? Ne saplantı...

Dünyanın en güzel sonbaharımıymış... Peh! Sonbahar güzeldir kardeşim. Her yerde güzeldir. Doğanın en renkli olduğu mevsimdir. Altın olsa ne olacak? Hem nesi altın olacak?

•

Bizim Mari –sınıf arkadaşım– böyle işlerde pek beceriklidir. Bunca yıldır, sınıf arkadaşları olarak birbirimizle ilişki halindeyse, bunu ona borçluyuz. Ne yapar eder, becerir, toplantılar geziler düzenler, birbirimizi görmemizi sağlar, bizi bir arada tutar.

Bu iş de, tabii ki onun başının altından çıktı. Nasıl becerdiyse becerdi, üçü erkek on üçü kadın, on altı kişilik bir grup oluşturdu. Üç kişinin eşleri de var. Yurtdışında yaşayan bazı arkadaşlarımızın bile bize katılmalarını sağladı. Biri Fransa’dan, ikisi Amerika’dan geliyorlar.

Aylar öncesinden planladı. Tarih belirledi. Hepimizi kışkırttı. Sonra acenteye anlaştı. Fiyatları belirledi. Ekiple defalarca toplantı yaptı. Hesap, kitap, plan, program derken... Gün geldi çatı.

Ama gel gör ki kararlaştırılan tarihte yola çıkamadık. Aksilik bu ya, anlaştığımız acente bazı pek önemli delegelere de aynı uçakta yer ayırmak zorunda kalmış, bize yer kalmamış. Ne de ol-

sa memleket meseleleri tatil gezilerinden önemli... Komik ama oldu işte. Bize denk geldi.

Acente, açıkta kalan bizim gibi daha bir dolu yolcu olduğundan, ertesi güne özel bir uçak ayarladı. “Tamam işte,” dedim “Dakka bir gol bir, terslikler başladı.” Ben terslendikçe de kim bilir daha neler olur...

Rastlantı işte, ilk kez Ermenistan seferi yapan bir Türk uçağıyla ilk kez Ermenistan’a uçtum. Doğrusunu isterseniz bu aksilik gayet iyi olmuş meğer, biz de böylece kocaman ve de daha konforlu bir uçakla gittik. Küçük ve tabiri caizse, az biraz kıytırık uçak meselesi de rahatsız ediyordu beni valla. Aynı zamanda klostrofobik'im de ben biraz... Ama uçağın ertelendiğini bildirdiklerinde, görülmeye değerdi halim. Zaten ayaklarım geri geri gidiyor. “Buyurun bakalım,” diyorum “ben biliyorum, bir terslik var bu gezide.” Parayı vermiş olmasam vazgeçmem işten değil. Bir sinir, bir huysuzluk, bir panik... Her şeyi toparlamışım, valizimi kapatmışım, evde yiyecek namına çöp yok. İşin yoksa yeniden yayıl şimdi.

O gece ve ertesi gün demek bu. Çünkü uçaklar gece yarısından sonra kalkıyor. Sürünüyorsun yani havaalanında bilmem kaç saat uykusuz, sersefil... Ay böyle negatifim işte...

Bir de ısrarla, her şeyin bir nedeni olduğuna inanırım ya... Böyle ani bir ertelenmenin nedenini kurcalamaya daldım Allah-tan. Yoksa hepten gerileceğim. “Vardır elbet bir nedeni” diye diye o ertelenen gidiş gecesinde, attık kapağı meyhaneye.

Kardeşim, eş dost, yani genç dostum Serda, annesi, bir de benim gibi seyahat öncesi evini boşaltmış erteleme-zede arkadaş Janet. O da biraz benim gibi ayakları geri gidenlerden. Zor ikna olmuş gitmeye. İkimiz bir ağızdan her fırsatta söylenip durduk gitmeden önce.

İyice kafaları çektik tabii, “Şimdi şunu mu yapacaktık, bunu mu yapacaktık, şurada mı olacaktık, burada mı olacaktık...” diyerekten. Zaten efkârlanmışız...

Bu karalamaların hepsi işte o “Vardır elbet bir nedeni” kısmının açıklaması. Ki meğer gerçekten de varmış bir nedeni... Meyhane çıkışında, Nevizade’den binmiş taksiye, kafalar iyi...

“Orada bu var mıdır, şu var mıdır? Karides falan bulamazsın ye! Midye tavası da ye, kalamar da ye...” diye diye hem yemişiz hem içmişiz bir güzel. İyice dumanlanmış kafalar, hiç hesapta yokken.

Takside arkayı dörtlemişiz, tıksık tıksık gidiyoruz. Bir şey batıyor dibime her frende. İki kişi inince fark ettik. Bir cüzdan var koltukta. İyi mi? “İnen iki kişiden birinin miydi? Binerken orada mıydı?” derken, azıcık aralayıp baktık ki içinde yabancı bir kimlik var.

Şöföre verelim mi vermeyelim mi? Bilinen tereddüt. Sonunda vermemeye karar verdik. Çünkü biz ne yapıp edip sahibini bulacağız. Adam işini gücünü bırakıp da uğraşır mı? Allah bilir...

Ertesi gün de böylece cüzdanın sahibini aramakla geçti sizin anlayacağınız. Kredi kartları, öğrenci kimliği, derken, bulduk sahibini. Gencecik bir kız çıktı. Adı Ayfer. Üniversite öğrencisi.

Aradık. Daha doğrusu Serdacım aradı (genç dostum demiştim ya), pek beceriklidir bu işlerde... Kız atladı geldi hemen. Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde okuyormuş. Birkaç gün içinde son sınavı için gitmeye hazırlanıyormuş.

Yeni kimlik çıkarması gerektiğinden sınav gününü kaçırp, pisi pisine bir sonraki döneme kalacakmış. Dikkatsizliğine yanar durur, dertlenirmiş. Tahmin edebiliyor musunuz bu durumda sevincini?

İşyeri hemen burnumun dibinde. Bir yandan eğitimini sürdürürken bir yandan da ünlü bir alışveriş merkezinde part-time çalışıyor. Ama rastlantının da böylesi ha... bayılırım rastlantılara... hayatın şakaları gibidirler.

O, cüzdanını kaybettiği taksiden Okmeydanı’nda iniyor. Ben taksiye Tarlabası’ndan biniyorum. Kızın işyeri de Osmanbey’de iki sokak altımda olmuş oluyor. Nereden nereye...

Şimdi Ayfercim de genç dostlarım arasına katıldı. Hâlâ görü-

şüyoruz sık sık. Ve de pek sevişiyoruz. Oralardayken ilk iyi dilek mesajımı ondan aldım.

Ona, gezi anılarıma tüm bu yaşananları da kattığımı söyledim. Öyle sevindi ki bir kitapta adının geçeceğini duyunca... Şu birkaç paragrafı görmek için belki de, kitabın tamamlanmasını heyecanla bekliyor.

Ben de biter bitmez, ilk taslağı ona vereceğime söz verdim. İşte size, hayat sürprizi sayılabilecek geçerli bir neden.

Uçak

Bilmem kaç saat erkenden havaalanında olmak lazım. Trafik karmaşası, gecikme heyecanı, havaalanı karmaşası, beklemler, koşturmalar, kontroller, her geçişimde çın çın öten aletler...

Sinir oluyorum. Heyecanlanıyorum. Kan ter içinde kalıyor, durmadan vıdı vıdı söyleniyorum. Ah hiç bana göre değil bunlar hiç. Kedi rahatlığım bozuldu bir kere. Yok çaresi.

Ceketini çıkar, bozuk paraları çıkar, takılarını, kol saatini, çizmelerini... Yalınayak geçerken metal pantolon düğmeleri de ötünce... “Artık bunu çıkarmam” diye avaz avaz bağırdım.

Tesettürlüleri hiç böyle soyuyorlar havaalanı kontrollerinde biliyor musunuz? Aklınızda bulunsun... böyle bin kere baştan, eziyet eder gibi yapılan kontrollere sinir oluyorsanız, tesettürlüymüş gibi iyice sarınıp sarmalanın siz de...

Nihayet uçaktayız. Havalanınca garip bir burukluk sardı içimi. İlk kez geçeceğim sınırların ötesine... Hiç sevmediğim sınırların. Demek ki inanmak istemesem de bir şekilde, nefret ederek her türlü sınırdan, sınırların içinde kalmışım hep... Kendi çizdiğim sınırların... Kedi gibi...

Kedi de öyledir. Sınırları hiç sevmez. Ama kendi kendine, yaşadığı dünyaya görünmez sınırlar çizer.

Heyecan beklerdim doğrusu. Oysa burukluk hâkim her duygu... Diğer sınıra yaklaştıkça artan bir burukluk. Sabaha karşı vardık. Daha gün ağarmamış... Karanlık... Şehrin geneli karanlık. Sel gibi yağmur yağıyor inadına. Tatsız. Hüzün var içimde ve kedi tedirginliği.

İniyoruz uçaktan. Başka bir yer burası. Ben buralı değilim.

Kontrolnden geçerken gözünü gözüme diken, parmak izlerimi alan, sert tavırlı Rus bozması kızı hiç sevmedim. Başka türlü bir koku var şehirde. Yabancı.

Otobüsümüz bizi aldı, otele gidiyoruz. Şehir merkezine varıncaya kadar, şaşkın şaşkın etraftaki Ermenice yazılara bakıyorum. Bizim okuduğumuz gibi değil hiçbiri.

Sokaklarda Ermenice tabela görmek çok ilginç. Ne hissedeceğimi bilemiyorum henüz. Bir dolu da kumarhane gördüm. Şehir dışında hepsi... Avrupai adları var... Ama rüküş...

Oteldeyiz. Başka türlü bir koku var burada, girer girmez çarpıyor burnuma. Yabancı. Sevmedim. Niye takıldım böyle kokulara bilmem... evet meraklıyım kokulara, kokular önemlidir benim için... ama ilk andan kafaya takarsam böyle, hiç iyi olmayacak. Hepimiz yorgunuz. Anahtarlarımızı alıp, hemen odalara dağıldık.

Oteli sevmedim. Bana verilen odayı hiç sevmedim. Ay çok kötü. Sandık gibi. Merdivenlere bakıyor, sıkışık. Her şey üzerime geliyor. Klostrofobim depreşti. Ben bu odada kalamam. Resepsiyona indim. Olay çıkardım.

Ben ve benim gibi kıl bir arkadaşım, tek kişilik oda istedik ve de daha çok para veriyoruz bu yüzden. Tek kişilik odalar daha pahalı. Diğerleri ikişer kişilik odalarda kalıyorlar.

O arkadaşımın nedeni kılık değil aslında. Uyku sorunu olduğundan yalnız yatmak istemiş. Ben ise sırf kılığımdan. Ama otelin en kötü odasına denk geldim.

“Yatmam ben burada” diye tutturdum. Öfke akıyor her yanımdan, zaten gerginim. Havayı sevmedim, kokuyu sevmedim, odamı sevmedim. Resepsiyonist suratsız bir kadın. Sanırım hoşlanmadık birbirimizden.

Zaten ilk karşılaşmalarda, oralıların yüzünde, genel bir “hoşlanmama” ifadesi var. Ama bu kadın, üstüne üstlük bir de tam anlamıyla suratsız.

“Yapılacak bir şey yok” gibi bir tavır takınınca karşımda, “Ben hem daha çok para vereceğim hem bu kıytırık odada mı kalaca-

ğım?” diye bağıryorum avaz avaz, geceyle sabah arası bir saatte.

Her dediğimi anlıyor mu bilmem. Ben onun her dediğini anlamıyorum... Ve bunu belli ediyorum. O ise hiç belli etmiyor. Anlamsız bir ifade var yüzünde. Ve de sevimsiz.

İkimiz de Ermenice konuştuğumuz halde lehçeler o kadar farklı ki bir türlü anlaşılamıyoruz. Suratsızlığına tahammül edemiyorum. Sanki kasten ters davranıyor gibi... Gözlerinde hiç sevgi yok. Hatta olumlu hiçbir anlam yok.

Neredeyse dilimin ucuna kadar gelen Türkçe küfürleri art arda sıralayacaktım ki sonunda pes edip, ben tüm oteli ayağa kaldırmadan bana başka bir oda vermeye karar verdi hamfendi. Bayağı di-rendi ama.

Yeni oda on üçüncü katta. Ben severim on üç sayısını. Önünde balkon var. İyi. Oldukça ferah. Eşyaları uyduruk. Ama olsun. Temiz. Banyosu yeni.

Otel, gıdım gıdım onarım görüyor, belli. Turizme yeni uyum sağlıyorlar. Her odanın modeli, eşyaları ve banyosu farklı. Eşyaların kimi yeni, kimi uyduruk. Hem de portakal kasasından bozma denecek kadar uyduruk.

Benim odam, eşyaları eski olup da banyosu yeni onarılanlardan. Su da bol... Ama son güne kadar bir türlü küvete sıcak su akıtamadım. Lavabodan akıyor, küvetten akmıyor.

Gezi süresince her gittiğim yerden su şişesi toplayıp odama taşıdım. Lavabodan doldurup küvetin kenarına dizdiğim şişelerle yıkandım. Diğer odalardan şakır şakır su sesleri gelirken, bende ilkellik diz boyu.

Yatağın sağ yanında etajer mi şifonyer mi olduğu belli değil, üzeri halıfleks kaplı garip bir eşya var. Bir ara ucundan kaldırıp bakayım dedim, altında ne var diye... Sonra vazgeçtim. Nemelazım. bakarsın altında olmayacak bir şey görürüm, bu sefer de ona takarım.

Saatler bir saat ileri. İlginç. İki saatte geldik. Üç saatte vardık. Sabah olmak üzere. Herkes odasına çekildi. Tedirginim. Çok tedirginim. Ah bu garip ve yabancı koku... Uyuyamam ki şimdi

ben... Zaten sabah 09:30'da yola çıkılacak. Ne diye öyle koştur koştur yollara düzülürüz ki?

Aslına bakarsanız ilk gün dinlenecektik hesapta. Ama gelişimiz böyle bir gün sarkınca programdan geri kalmamak için atacağız kendimizi sokaklara. Hiç bana göre değil hiç...

Zaten grup gezilerini de sevmem. Genele uyum sağlayacaksınız. Herkesin istediğini isteyeceksin. Kimseyi bekletmeyeceksin. Girdik bir kere... Sağlayacağız gereken uyumu.

Ben böyle her duygumu söylerim ya, tabii sıkıntıları da, endişelerimi de... Boş yere "huysuz" belleniyorum.

Hiç de huysuz değilim aslında. Öyle bilindiğimden, kolay uyum sağlamamı kimse beklemiyor. Belli etmiyorlar ama, hafifçe tırsıyorlar benden. Her an bir huysuzluk yaparım diye tetikteler.

Bir de adım çıkmış sabahları erken kalkmayı sevmez diye. Oysa erken kalkmak değil sevmediğim. Güne telaşlı başlamak. Bir süre kendimle olmayı, kimselerle konuşmak zorunda kalmadan kahvaltı etmeyi yeğlerim.

Çalışma hayatım sona erdikten sonra edindiğim bir lüks bu... Ki özlemini çekmiştim yıllarca... Ben işe giderken, pencerelerde sabahlıkla kahve içen tuzu kuru kadınları gördükçe...

Her defasında söylenmeme rağmen, gezinin sonuna kadar bir kez bile geç kalmadım oysa. Yola çıkacağımız saatte hazırdım hep. Hiçbir huysuzluk yapmadım. Arkadaşlar gezinin sonunda benden böylesine bir uyum beklemediklerini itiraf ettiler. Dilime de vermesem, bundan sonra, kolayca her duruma uyum sağlayan biri olarak tanınabilirim bile... Ama o çenem yok mu, o çenem...

İlk gün

Sabah olur olmaz balkona çıkıp etrafa baktım. Akşamki yağmurdan eser yok. Hava pırıl pırıl. Her şey net. Renkler güzel. Bulunduğum kat oldukça yüksek. Şehri tepeden görüyorum. Koca koca kallavi taş binalar, birbirine paralel düzenli sokaklar ve bol ağaç.

Tam karşımızda bir park var. İyi ki var. Ağaçlar gerçekten çok güzel. İçimi ısıtıyor ve yabancılık duyguma engel oluyorlar. Birkaç resim çektim alelacele. Bir an önce kahvaltıya inmeliyim.

Bizim hatunlar çoktan inmiş. Kahvaltı otel usulü. Açık büfe. Bir dolu yiyecek var. Tabağını doldurup, çayını kahveni alıp masaya geçiyorsun. Aman Tanrım... sabahın köründe patlıcan tavası mı yiyor bunlar?

Salçalı bir şeyler, sarmısaklı yoğurtlu bir şeyler. Mayoneze benzer bulamaçlı bir şeyler, bulgurlu bir şeyler... Birtakım garip peynirler. Her türlü peyniri severim de, kahvaltıda beyaz peynirsiz olamam. Ama beyaz peynir yok. Ayrıca bu peynirlerin hiçbiri güzel değil.

Bir dolu da omlet ve kızartma çeşidi var... ama börek yok. Zaten yağları ağır kokuyor. Aay... zeytinler çok kötü.

İklim zeytine uygun değil. O yüzden zeytinyağı kültürleri yok. Akdeniz tarzı beslenmeye düşkün olanlar için kesin düş kırıklığı... Ama domatesler harika... Bir de lavaş ekmekleri.

Aa... çay ısıtıcılarının üstünde Türkçe “Sıcak su” yazıyor. Bu ilk şoktu. Daha doğrusu, önce nerede olduğumu unutmuş olduğumdan, o şoku daha sonraki günlerde, bir-iki restoranda üzerinde Türkçe “Kürdan” yazan kürdanlara, pazarda “Doğuş çay” poşetlerine, “Mehmet Efendi” kahvelerine falan da rastlayınca idrak ettim. Başka birkaç ev aleti de gördüm.

Allah Allah... Biz Ermenistan'la ticaret yapmıyoruz ki... Yoksa yapıyor muyuz çaktırmadan?

Kahvaltıdan sonraki ilk sıkıntım sigara içememek. Otelde sigara içilmiyor. Bizim hatunlara dert değil, hiçbiri sigara içmiyor. Ee? Ne yapacağım ben? Kapının önüne çıktım çaresiz. Sonradan öğrendim, bir kafeteryası var otelin, orada içiliyor.

Kahvelerini de hiç sevmedim. Allahtan onu duymuş da iki paket kahve atmıştım valize. Yine de bir kere dedim ama... Kahve makinemiz de var. Odamızda pişirmeyi hayal etmişiz kahvemizi Janet'le.

Ama hiç gerek kalmadı. Ertesi günden başlayarak kafeteryadaki kızı tavladım ve bizim paketleri ona teslim ettim. Biz kahve istediğimizde, kendi paketimizden pişirdi hep.

İki paket iki kişiye son güne kadar da yetti valla. Hatta arada birilerine ikram bile ettik. Önyargı kötü şeydir.

Oranın o hiç de kahveye benzemeyen kahvesinin güzel olduğunu iddia edip birkaç paket İstanbul'a getirenler de oldu. Yok mu ya... "Ermenistan'dan getirdik" diyecekler. Neyse, ben de önyargılı olmayayım şimdi, belki de gerçekten sevmiş olabilirler.

Benim bu Türk kahvesi zaafım fanatizme giriyor bazen, ama İstanbul'da yeni açılan o kahve içilen mekânlara da sinir oluyorum. Dünyanın her ülkesinin her model kahvesini bulunduruyorlar da Türk kahvesi bulundurmuyorlar ya...

Meğer o gün erkenden yollara düşmemiz gerekmiyormuş. Sabah erkenden telaşlanmama gerek yokmuş. Öyle dediler. Ama benim erkenimle onların erkeni aynı değil ki. Kahvaltı servisini kaldırıyorlar geç kalınca.

Neyse, ilk gün biraz herkes kendi kafasına göre takılacak. Gruplaşmalar oldu tabii. Kimi şehrin içinde dolaşmaya çıktı, kimi alışverişe koştu, kimi önceden tanıdığı eşi dostu aradı. Biz de birkaç arkadaş, biraz dolanıp etrafı inceledikten sonra, ünlü açık hava çarşısı Vernisaj'a gitmeye karar verdik.

Hiç modumda değilim. Uykusuzluktan ölüyorum. Ama herke-

Erivan.

sin dilinde olan mekânı da merak etmiyor değilim. Doğrusu az biraz burun kıvrımdan da geri durmuyorum. İstanbul'da ondan âlâ neler var...

Sokaklarda yürürken, herkes bize yabancı gözüyle bakıyor. Benim tipim zaten faul. Saçımda kan kırmızı tutamlar var. Ama genel olarak hepimizin de oralı olmadığını hemen anlıyorlar. Nereden anlıyorlar yahu? Biz de Ermenice benziyoruz. Konuştuğumuz Ermenice farklı ama en azından Ermenice... hem avaz avaz bağırıyoruz ya... ki duyar duymaz şive farkımız anlaşılabilir... kılık kıyafetimizde de hiçbir abartı yok. Ee? Nereden anlıyorlar?

Bunu birkaç gün geçince çözdüm. Ayakkabılarımızdan anlıyorlardı galiba. Bir de sadeliğimizden... ama en bariz fark ayakkabılar.

Ermenistan kadınları kesinlikle ayakkabı rüküşü. Her şeyleri rüküş ama ayakkabıları inanılmaz. Sabahın köründe bütün genç kadınlar, en az bir karış yüksek, iğne gibi topuklu, pırıl pırıl, altın, gümüş rengi, fuşya pembesi, cart yeşil, mor, leopar, kaplan, yılan desenli, inanılmaz çizimler ve ayakkabılarla çarşıda pazarda dolaşıyorlar. Nasıl yürüyorlar bilmem...

Bir gün kafeteryada otururken iki büklüm yaşlı bir kadın geçti oradan, üstü başı dökülüyor, ayağında kıpkırmızı ayakkabılar vardı. O derece imkânsız yani, ayakkabı zevkleri...

Ayrıca, daracık ve kısacık etekleri, iğrenç bir sarıya, kızıla boyalı, kötü kesilmiş saçları, her an sahneye çıkacaklarmış gibi, dudaklar kan kırmızı, gözler cart yeşil, gök mavisi, menekşe moru pırıltılı makyajlı, takma kirpikli, kalem kaşlı halleri de hesaba katılınca...

Bizim oralı olmadığımız her halimizden belliydi. Öyle ki, Sultanahmet meydanında dolanan turist muamelesi gördük hep.

Ermenistanlı kadınlar güzel olur diyorlardı Türkiye'de. Biz niye hiçbirini göremedik bilmem. Herhalde o sevimsiz makyaj zaaf- larından güzellikleri görünmüyor. O sevimsiz makyaj zaaf- ları da Sovyet komünist rejiminden kalma bir alışkanlıkmış biliyor musunuz?

Devlet, ele güne karşı rejimden pek memnun, pek mutlu görünsünler diye kadınları öyle makyaj yapmaya zorlarmış. Yok mu ya, o derece tuzumuz kuru ki paramızı süse püse harcıyoruz gibisine...

Eh o alışkanlık sürüp gidiyor işte ve de böyle altı kaval üstü şışhane anlamsız bir durum oluşuyor. Bir de neden ve nasıl oluyor da o kadar meme büyütüyorlar... akıl erecek gibi değil.

İklimden midir nedir? Hemen hemen her kadın ulu ulu memelerle, adeta birer Kibele... Aslında biz de son yıllarda İstanbul'da bolca bulunan Ermenistanlı kadınları ta uzaktan tanıyoruz ya neyse... Ama onlar çok belli... Neyse neyse...

Kadınlar öyle süslü kokoş ya, erkekler de tam tersi. Kaba saba, hatta hanzo görünüşlü. Türkçeye yeni duhul olan deyimle “magenta” gibi çoğu. Ayrıca neredeyse hiç yakışıklı erkek yok.

Bir gün bir kafede, “Hah, işte bu yakışıklı” deyip gözümü ayıramadığım, gerçekten yakışıklı tek bir erkek gördüm, o da eşcinseldi.

Başka eşcinseller de gördüm ama yakışıklı değillerdi. Şimdi sıkıysa “Ermenistan'da da eşcinseller gördüm,” de bakalım... Hâşâ... Ermeniden eşcinsel olmaz... Türkten de olmaz ya... Tıpkısı.

Vernisaj

Vernisaj dedikleri ünlü açık pazar ise tarifi mümkünsüz bir diyarmış meğer. Gidip görmeden anlayamayacaktım. İnsanın aklına gelebilecek ve gelemeyecek her şey var. Ve çok büyük. Her yanını dolaşmaya günler yetmez.

Bir ucundan içine daldığında, şaşkınlıktan ağzın bir karış açılıyor, çarşının sonuna kadar gidip ayaklarına kara sular inmeden de kapanmıyor.

Her biri birer sanat eseri niteliğindeki tablolar yerlerde sebil... el emeği, göz nuru, tahta oymacılığı çığnlık gibi...

Obsidyen ve Ermenistan taşı denen taşlardan yapılmış takılar, meyve çekirdeklerinden yapılmış kutular, tahta ve toprak heykeller, biblolar, lambalar, hediyeelik anahtarlıklar anlatılacak gibi değil, görmek gerekir.

Adamlar kayısı ve şeftali çekirdeklerini incecik testerelerle öyle bir kesmişler ki, her bir parça iğne oyası dantel gibi. Sonra onları büyük bir ustalıklı bir araya getirip şekillendirerek yapıştırmışlar... zarif mücevher kutuları ve takılar yapmışlar.

Öyle bir yer ki, kendini bir kaptırdın mı, valizler doldurur, tüm paranı orada bırakır çıkarsın. Üstelik bir gün de yetmez. Zaten bizi de bir gün kesmedi, ilk fırsatta bir daha gezme kararı aldık ve de ancak yorgunluktan bitap düşünce “Artık gidelim” diyebildik.

Bu kadar uykusuzken, ilk günden bu kadar yorulmalı mıydım yahu? Aslında, belki de iyi oldu, yorgunluktan, yerimi yadırgama fırsatı bulamadan uyurum hiç olmazsa.

Satıcılardan, yani pazarcılardan ise bahsetmeden edemeyeceğim. Tipleri itibarıyla aynen bizim İstanbul’daki hafif maganda görünümlü pazarcılara benziyorlar. Ama bizdekiler gibi “Geel ge-

Cumhuriyet meydanı.

el... şuraya geel... buraya geel..." diye bağırırmıyorlar. Ağızlarını hafifçe aralayarak mırıl mırıl satış yapıyorlar. O da yanına yaklaşıp ilgi gösterirsen.

Etraflarındaki hava bile, konyak, et, soğan ve sarmısak kokuyor. Ama tüm o maganda görünümlü pazarcılar, müşteri beklerken satranç oynuyor, sanat tartışıyor, kitaplardan, şiirden konuşuyor ve klasik müzik dinliyorlar, iyi mi?

Zaten sanat, fert fert herkesin kanına işlemiş adeta. Sokaklarda kutusunu önüne koyarak gelenin geçenin içine atacağı üç-beş "dram"a muhtaç adamlar, kemanlarıyla birer virtüöz gibi ne ciddi eserler icra ediyorlar.

Tiyatro ve konser salonları her daim tıklım tıklım. İstanbul'da tiyatro ve konser salonlarını doldurabilmek için göbeğimiz çatlıyor. Biz de gittik meraktan bir-iki konsere ve tiyatroya ve de hiçbirini beğenmedik. Öyle berbat bir oyun izledik ki Baronyan Tiyatrosu'nda, benim oyunlarım bin kere fark atar.

Bir gece de ünlü müzisyen Arno Babacanyan'ı anmak için düzenlenen bir konsere gittik, okul müsameresine benziyordu. Zaten sunucular da Rusça konuşuyorlardı sinir olduk. Bizim şansımıza iyisi denk gelmedi belki. Ama tıklım tıklım doluydu hepsi de.

Onlar her türlü gösteriye önem veriyorlar. Salonları neredeyse hiç boş kalmıyor. Savaş, deprem sonrası, ekonomik kriz gibi mahrumiyet dönemlerinde bile tiyatro ve gösteri merkezleri kapanmamış. Elektrik ve yakıt kısıntısı olduğu zamanlarda bile hep dolmuş.

Evlerinde, elektrik ve yakıt sıkıntısı çeken halk, soğukta ve karanlıkta kalmaya razı gelip, sanat ve kültür merkezlerinin aydınlatılıp ısıtılmasından hiç gocunmamış. Acılı halinde bile ilgisi eksilmemiş.

Genç, yaşlı, çoluk çocuk, zengin, fakir herkes gidiyor. Gösteri esnasında cep telefonlarıyla fütursuzca konuşmalar, oldukça asap bozucu ama... gidiyorlar. Birkaç kere kavga etmemek için zor tuttum kendimi. Ama sonra empati kurmaya çalışınca anladım.

Cep telefonu henüz yeni tanıştıkları bir lüks, oturmamış daha... Özenti konumunda. Sanat gösterileri ise çok alıştıkları, içinde büyüdükleri, ezelden beri bol buldukları, hiç de lüks olmayan sıradan bir şey. Yani biri zor, diğeri kolay buldukları bir şey.

Empati önemlidir. Faydalı ve de gereklidir. Kimi zaman insanları haksız yere küçümsemeyi engeller.

Ben âşık oldum

(Bu bölüm daha önce *Adalı* dergisinde yayımlanmıştır.)

Otel odalarından birinin balkonundayız. Arkadaşım Armine “Bercuk, Ararat’ı gördün mü?” diyor. Amaan! Yine bu Ararat muhabbeti. Onlar Masis diyorlar ya... şu bizim Ağrı dağı yani... herkesin dilinde.

Masis de Masis... Ne olacak? Alt tarafı dağ işte... Güzeldir zahir. Bakıyorum karşılara doğru, uzaklara doğru, sağa sola doğru. E nerede bu?

“Nereye bakıyorsun?” “Nereye bakacağım yahu? Ufka bakıyorum işte.” Taa uzakta, memleketin sınırlarının da dışında, başka bir memlekette bulunan bir dağı görmek için nereye bakılır? Adalardan Pendik’teki Dragos tepesinin görünüşü gibi bir şey görmeyi bekliyorum... da... onu da göremiyorum.

“Daha yukarıya doğru bakacaksın, daha yukarıya...” “Ee yani? Ne kadar yukarıya?” Armine, kolunu taa yukarılara kaldırarak parmağını uzatıyor ve “Kolumu izle, gösterdiğim yere bak,” diyor. Ne yapıyor bu kadın? Ooo kadar yukarıya mı bakacağım yani?

Ve... Aman Tanrım! Ve... Ahh... Nefesim kesildi. Ooo kadar yukarıdaydı ki... Evimin karşısında sekiz katlı bir apartman var. Onun damına doğru baktığımda gözümü ne kadar yükseğe dikiyorsam, memleket sınırlarının da ötesinde, ta uzaktaki bir dağın zirvesine doğru bakarken de gözümü o kadar yükseğe dikmek zorunda kalıyorum. Bu nasıl mümkün olabilir?

Yükseklerdeydi. Bulutların da üzerindeydi. Yerden yükselmiş gibi değil de, gökyüzünden yere doğru uzanmış gibiydi. Lütfetmiş de uzanmış gibi. Lütfedermiş zaten... Öyle dediler.

Sen istiyorsun diye görünmezmiş. Kendi istediği zaman lütfeder belirirmiş. Canlı o. Ruhu var. Ve ben ona âşık oldum. Ben, ada çocuğu, tipik deniz insanı, bir dağa âşık oldum.

Onu gördüğüm o ilk ânı anlatırken, bana verdiği inanılmaz duygular ruhumda yeniden canlanırken, yazmayı kesip bir sigara yaktım şimdi... Biraz ara vermeliyim yoksa yine ağlayacağım.

Öyle güzeldi ki... baktıkça gözleri yaşıyordu insanın. Bir türlü çekemedim doğru dürüst bir resmini. Göstermek için eşe dosta, anlatılmaz güzelliğini. Zaten, her an karşımda olduğu halde, on gün içinde dört kere net görebildim ancak. O istememişmiş... “Bu kadarı sana yeter,” demişmiş.

Vaktiyle Rus çarlarından biri, methini duymuş da “Neymiş bakalım bu Masis-Ararat diye tutturduğunuz şey?” diyerekten, sırf onu görmeye gitmişmiş de, üç gün beklemiş, bir türlü görememişmiş...

Ya hiç görünmüyor... ama orada olduğunu biliyorsun... ki garip bir etki yaratıyor o görünmez varlığıyla... Tanrı gibi... aşk gibi. Ya da silik, soluk bir hayal olarak zirvesi beliriyor kimi zaman... uyanıkken görülen düşler gibi.

Heyecanlanıp “Hah! İşte orada!” demene kalmadan da kayboluveriyor. “Düş müydü, gerçek miydi?” diye öylece bırakıveriyor seni... şaşkın.

Net olarak her görüldüğünde, başka renk ışıklarla, başka şekil gölgelerle, farklı güzelliklere bürünüp, şaşırttı durdu beni. Ki hiçbir fotoğraf zaptedemeyecek, anlatamayacaktı zaten, o güzelliği, o ihtişamı. Eminim.

Hiç abartmıyorum inanın. İnsanı büyüleyecek kadar muhteşem bir şey bu Ağrı. Nam-ı diğer Ararat. Nam-ı diğer Masis. Tevekkeli değil paylaşılamıyor. Bakıp bakıp iç geçirmekte yerden göğe haklılar valla öte yandakiler. Ki bir kez sahip olduktan sonra, kaybetmiş olmanın acısı, sineye çekilecek gibi değil.

Ve vallahi... öte yanı daha güzel. Oraya gider gitmez Ermenili-

ğim falan depreşti sanmıyorsunuz değil mi? Ben, anlayışla empati yapıyorum sadece...

Bir de elde olmadan yaptığım büyük aşk kaçamağının, denize ihanetimin haklı nedenlerini anlatıyorum. Ki İstanbul’a döner dönmez bu dağ aşkı kaçamağımı bir ada dergisine yazarak denizime günah çıkardım.

Yoksa orası vatan değil. Orada İstanbul yok. Adalarım, denizim, martılarım yok. Ermeniliğim de depreşe kâr etmez.

Ama görmek gerekir anlamak için... öte yandan görmek gerekir. Öyle bir güzellik ki bu “Al senin olsun” denecek gibi değil. Yoksa dağ bu işte... Senin olsa ne olacak? Orada duruyor, çıkıp tepesinde yaşayacak değil ya insan... Denizi paylaşamamaya benzer ki bu.

Ama öyle bir güzellik ki... çarpıyor, büyülüyor, iç eritiyor, âşık ediyor. Keşke sınır, tam dağın ortasından geçseydi diyorum. Her iki yan da eşit sahiplenerek sürseydi o güzelliğin sefasını.

Sırf “Bu güzellik benimdir” diyebilmek için... Zaten Iğdır ovasının ortasından geçiyor. Gezilen ören yerlerinden biri ta sınırdaydı... ki yeri geldiğinde anlatılacak... oradan biliyorum.

Durum biraz da komik ha... Sınırın her iki tarafında da otlayan inekler, koyunlar vardı. Bana sınır çizgisini gösterirken oradaki Ermenistanlılar, “Bu yandaki davarlar Ermeni, öte yandakiler Türk” dediler. Hem de inanarak dediler. Komikliğe bakın.

Ben de dayanamayıp “Acaba bu davarlar birbirleriyle nece konuşuyorlar?” deyiverdim. Belki de ortak bir dil geliştirmişlerdir... yepyeni... İnsanlara örnek bile olabilirler belki de... kim bilir...

Bana en ilginç gelen de dağı dişi bellemeleri. Oysa ne kadar erkeksi görünüyor. “Masis” demek, bir çift göğüs demekmiş meğer. Bir de erkek adı olarak kullanıyoruz. Ben de yeni öğrendim. Pek şaşırdım.

Şöyle de bir diyalog naklettiler bana, vaktiyle önemli biriyle, önemli biri arasında geçen... ki kim oldukları hiç önemli değil.

O yandaki soruyor: “Sen bu dağa ne diyorsun?”

Bu yandaki cevaplıyor: “Ağrı deriz biz.”

“Ağrı demen ne anlamda?”

“Acı anlamında.”

“Öyle ise ver bana, ben çekerim o acıyı.”

“Vermem.”

“Hem biz ona Masis deriz.”

“Ne demek o?”

“Bir çift göğüs demek... ana gibi, yâr gibi.”

“Olmaz öyle şey... Erkektir o.”

“Dişidir babam dişidir... anlamayacağın bellidir, vermeyeceğin de belli, Masis demeyeceğin de. Sen Ağrı diyorsan Ağrı de. Ama o senin bildiğin ‘acı’ değil... Aslını bil... ‘Ağarı’dır onun aslı... Ağarı. Yani ‘ak saçlı’ anlamında.”

Bilir miydiniz? Ben bilmezdim valla. Orada öğrendim. Entelektüel rehberimiz Vartkes sayesinde. İstanbul’a döndükten sonra bu öyküyü anlattığım kimileri asıl anlamının o olmadığını da söylediler... ama doğrusu ya... ben bunu sevdim.

Ve ben böylece, hiç de istemeden katıldığım bir gezide, hiç de hesapta yokken, hem de ilk günden, kaptırıverdim gönlümü bir dağa ki sormayın. Her ne kadar deniz insanı olduğuma inanıyorsa da, aslım dağlı mıdır ne? Genlerimde vardır belki de kim bilir?

Deniz, içimdeki en sıcak duyguları uyandırıyor, dağ en çılgınlarını. Ama laf aramızda denizle dağ dile gelip, bir ağızdan bana “Ya ben, ya o” deseler, ben denizi seçerim. Beni kışkırtan o çılgın dağ aşkını deli dolu yaşarım da, sonunda yine denizime dönerim ben.

Dağ tepeleri, yüksekleri, zirveleriyle uzaklaşmak, soyutlanmak, belki de arınmaksa, deniz her şeyiyle karışmak, erimek, hem-hal olmaktır.

Dağa uzaktan bakıp iç geçirir, uyumsuz ve uygunsuz bir sevgili gibi, dokunmadan, dokunamadan yanarsın. Denize ise istediğin zaman dalarsın, karışırısın, içine geçersin, ruh ruha sevişir gibi.

Unutulmaz ve çarpıcı bir aşk macerası yaşamış sayıyorum

şimdi kendimi. Ve biliyorum, hiçbir şeyle kıyaslanamaz özlemi.
Ki her gözümü yumduğumda tüm görkemiyle karşımda.

Zaman zaman yamacındayım düşlerimde, zaman zaman koy-
nunda... daha çok yakacak içimi biliyorum.

Yine giderim bir gün belki... Sırf onu görmeye... Nedeni aşk...
Ki değer.

Eçmiadzin

Rehberimiz Vartkes tam saatinde ve güler yüzle otobüsün önünde hazır ve nazır bekliyordu. Ona ciddi bir yer vermeliyim sonra. Nasılsa bahsetmek zorunda kalacağım ya sık sık, her gittiğim yeri anlatırken. Müthiş bir adamdı valla.

O ve şoförümüz Paylag. Doğrusu bu derece isteksiz katıldığım bir geziyi biraz da onlar zevkli kıldılar. Mümkün olsa da yolu oralara düşen herkesi onlar gezdirse...

Hareket ettiğimiz andan itibaren gözlerimi dört açtım tabii. Kuş uçurmamak çöp kaçırmamak niyetindeyim. İlk gün, programın ilk durağı Eçmiadzin Kilisesi ve sabah ayini. Hiç ilgimi çekmiyor aslında.

Doğrusu pek aram yoktur kiliselerle, ayinlerle falan. Üstelik elimizdeki programda daha bir dolu kilise gezisi var. Kilise ve manastır... Ay hiç bana göre değil... Ne yapalım, çıktık yola bir kere.

Aslında Eçmiadzin Kilisesi Gregoryen Ermeniler için çok önemli bir mekân. Hristiyanlığın ilk yıllarında, Surp Krikor Lusavoriç, 301 yılında, Kral III. Dırtad'ı amansız illetinden kurtardıktan (öyküsünü en son anlatacağım) ve de Ermeniler Hristiyanlığı resmi din olarak kabul ettikten sonra, bir gece rüyasında Hazreti İsa'yı görüyor.

Elinde ateşten bir çekiç var. Çekici bir taşla vurup, "İşte burada Ermenilerin ilk kilisesini yaptıracaksın," diyor. Kral da 303 yılında oraya bir kilise yaptırıyor. Bu kilise o kilise.

Ayrıca, V. yüzyılın başlarında, yani 406 tarihinde, Aziz Mesrob Maşdots Ermenice yazıları aynı zamanda bir bilim merkezi

olan bu mekânda yaratmış. Sonradan öğrendim: Gürcü yazısını da Mesrob Maşdots yaratmışmış... benim cahilliğim... öğrenmenin yaşı yok.

Ve Aziz Sahak Gatoğigos’la birlikte, (her ikisi de sonradan azizlik mertebesine yükselmişler) ilk kez İncil’i Yunancadan Ermeniceye burada çevirmiş. Eskiden Ermeniler Yunan harflerini kullanırlarmış.

Yeni yazılarla yazılan ilk cümle de: “Bilgeliğin öğüdünü tanımak, dehanın sözlerini anlamak” olmuş. Neyse... Ben aldırmasam da önemli yani.

Hayretle, geçtiğimiz caddelere bakıyorum. Öyle geniş ki anlatamam. Karşıdan karşıya geçmek başlıbaşına bir olay. Kimse ışıklara uymuyor. Yayalar da sürücüler de istedikleri zaman duruyor, istedikleri zaman yürüyorlar.

Trafik kuralları genelde, aynı İstanbul’daki gibi işliyor. Her an kelle koltukta... Sık sık da düğümleniyor ve polis gelmeden çözülüyor.

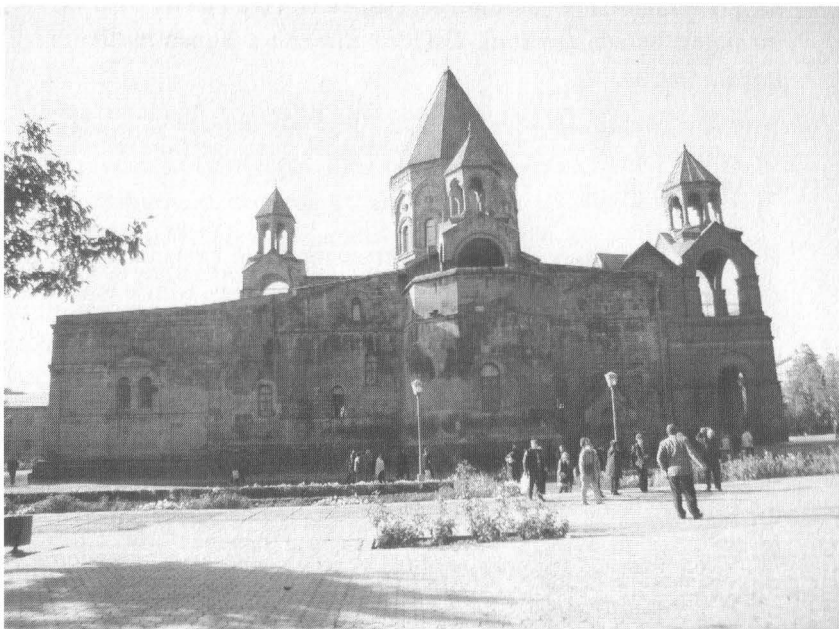
İnsanlar birbirlerine Ermenice küfürler ediyorlar. Öyle öfkeyle arabadan fırlayıp birbirlerinin gırtlığına sarılmak yok. Oturdıkları yerden, sırtarak birbirlerine küfür ediyorlar sadece.

Çok komik geliyor kulağımıza Ermenice küfür. İstanbul Ermenileri Ermenice küfür etmezler ki, çoğu hiç bilmez bile.

O sözler bize küfür gibi gelmez bile... Hani yabancı bir dildeki küfürler nasıl küfür gibi gelmezse öyle... Hem şöyle ağzını doldurarak bir “eşşoğlueşşek” demenin keyfiyle kıyaslanamaz bile. Ee... insan neye alışırsa o...

Neyse ki küfürleşiyorlar ama kapışmıyorlar. Sakin sakin polis gelmesini bekliyorlar. Sonra polis ne yapıyor da o imkânsız düğümü çözüyor bilmem... Gezinin sonuna kadar anlayamadım.

Polis... Ermeni polis. Ermenice konuşan polis... Ve Ermenice konuşan şoför... Ve Ermenice konuşan hammal... Ve Ermenice konuşan asker... Tuhaf. Çok tuhaf. Alışmak zor.

Eçmiadzin Kilisesi.

Her tarafta ağaç var. Buradaki gibi zırt pırt budamıyorlar ağaçları, özgürce büyüyüp boy atmışlar ki çok güzel... Muhteşem çınarlar, çamlar ve söğütler var. Söğütler inanılmaz... bir kere onları hiç tepeden kesmiyorlar, sadece yere değen dalları insan boyu yüksekliğinde alttan kesiyorlar ki çok estetik.

İstanbul'da kaç estetik harikası yıllanmış söğütün, budama adına sevimsizce kırpılıp kuşa dönmesine ağlamışım ben... hepsinin yerini bilirim.

Alışık olduğumuz şehir içi tabela, afiş ve ilanların, hele de yabancı kökenli isimlerin Ermenice yazılışı garip, hatta komik geliyor.

Bir komiklik de, alışveriş ederken veya takside giderken, mesela “Dikkat et, turist olduğumuzu anlayıp da bizi kazıklamasınlar” gibi bir şeyler söylemeye niyetlendiğimizde, adam anlamasın diye, bizim kendimizi bildik bileli yaptığımız gibi Ermenice konuşacağımıza, Türkçe konuşmamız meselesiydi ki alışmak pek kolay olmadı.

Bilmediğin bir şehirde mesafeleri kestirmek zor ama epeyce bir yol gittik. Ve Eçmiadzin. Herkes heyecanlı. Önemli bir mekâna girmek üzereyiz. Bende surat bir karış. Vallahi ilgimi çekmiyor... Otobüsten inip tam ana kapıdan bahçeye girerken aniden çanlar çalmaya başlıyor.

Birden irkiliyorum. Melodik çalıyor çanlar. İçe işleyen bir melodi bu... Aman Tanrım... Ne çok çan var... Kaç tane olduğunu sayamıyorum... Çok etkileyici...

Aa gözlerim yaşıyor... İşte bunu beklemiyordum. Yavaşça gruptan ayrılıyorum... Konuşmuyorum bir süre.

Kimseye bir şey sormuyorum. Duyguyu sindirmeye çalışıyorum. Ne bu böyle? Dini bir şey mi? Hayır. Asla değil. Ama bir garip maneviyat... Huşu verici... Tarifi yok.

Bedenimin her bir hücresinden geçip, ruhumun derinliklerine işliyor çan sesleri... Vay canına!

Kocaman bir bahçe... Muhteşem bir yapı. İçeri girmeden her

yönden resmini çekiyorum. Hiçbiri tarif etmeye yetmez. İçeri giriyoruz. Ayin başlamış. Ciddi bir kalabalık var.

Sağ tarafta çoğunluğu kadın olan bir koro ilahiler okuyor. İç görünüm kasvetli biraz. Oymalar, işlemeler fazla arabesk.

Zaten defalarca onarımdan geçmiş. Bu gördüğümüz ilk şekli değil. IV. yüzyılda bazilika formundaymış. Üç sütunla, bir büyük iki küçük bölüme ayrılmış ve ilk başta, mihraba doğru iç bükey nal şeklinde bir yapıyken, V. yüzyılda tamamen yıkılarak baştan yapılmış. Ve de genel yapıya haç formu verilmiş.

IV. yüzyıldaki ilk mihrabın ortasına oyulmuş bir ocak var. Ana altar onun üzerine kurulmuş. Bu da Hristiyanlığın Zerdüş dini-nin kutsal ateşine hükmettiği anlamını taşıyormuş. VII. yüzyılda da, tahta olan kubbe taş olarak yenilenmiş. Çan kuleleri eklenmiş.

Bir ilginçlik de batı girişindeki, “Dırtad Kapısı” diye anılan, Kral III. Dırtad’ın girdiği kapıyı temsil eden sembolik kapı. Pek fiyakalı.

İçeride, tam ortada, mihraptan ayrı, altın varak parmaklıklarla çevrilmiş ilk mihrap var. Yani rüyadaki “ateşten çekiç”in yere çarptığı nokta. Ana altar onun altında. Valla etkilenmemek mümkün değil. Bizimkiler, ayini izlemeye karar verdiler. Ben bir süre sonra sıkıldım. Zaten çok kalabalık.

Ne yapacağım yani? Oturup konsantre olarak dua mı edeceğim? Turist psikolojisiyle her köşenin resmini mi çekeceğim? Zaten profesyonel makine olmadan hepsi karanlık çıkıyor.

Bu kadarı bana yeter. Bahçeye çıkıyorum. Oraya buraya serpiştirilmiş tarihi “khaçkar”lar, heykeller ve bir dolu sanat eseriyle, ko-ca bir açık hava müzesi gibi burası. Rehberimiz Vartkes yanıma yaklaşıyor. Her biri hakkında bilgi veriyor.

“Khaçkar”lar yüzyıllarca birçok anlamlar yüklenmiş, inanılmaz anıtlar. Özlerinde hayatı temsil ediyorlarmış. Alt kısımları, toprağa kök salmış gibi... Son derece girift motiflerle bezenmişler.

İnanılmaz bir işçilik, asimetrik bir simetri... Ermeninin taşâ hâkimiyeti ülkeye ayak bastığı andan başlayarak, çıktığı âna kadar

etkiliyor insanı. Daha sonra biraz bahsetmeliyim bu “khaçkar”lardan.

Vartkes, ilginç bir adam, oldukça da bilgili, iyi bir entelektüel. Otuz yıl önce İstanbul'dan gitme. Kendini yetiştirmiş. Bizim grubun çoğunluğu öğretmen olduğu için, her geziden önce bize anlatması gereken konular hakkında ders çalışır gibi bilgisini tazeliyor, böyle geliyor.

Bu sayede sorduğumuz her sorunun cevabını biliyor. Ayrıca hizmet verdiği gruptaki insanların her birinin tarzına, zevkine, kültür düzeyine dikkat ederek, tek tek nazlarıyla oynuyor.

İtiraf etmeliyim ki ilk günden kaptı beni. “Bu gruptaki kadınların hiçbirisi alelade ev kadını değil, ama bu kadın da biraz uçuk...” diye düşündü sanırım. O gün başladı bu özel muamele... Sonuna kadar da sürdü.

Herkese düz ovalar bana dağ taş, herkese tarihi bilgi bana özel sırlar, efsaneler, ilginçlikler, espriler, duygu detayları... Keyifliydi doğrusu...

“Digin Bercuhi, bak sana bir şey göstereceğim,” dedi miydi gözlerim parlıyordu... Unutulmaz bir şey gösterecek diye.

Eçmiadzin'in bahçesinde, bir bankta oturmuş sigaramı tütürürken, yanıma yaklaşan yaşlıca bir Ermenistanlının, sohbetle başlayıp dilenmeye yönelen konuşmasını, kalp kırmadan nasıl sona ereceğimi düşünürken kara kara, “Gel benimle, bak ne göstereceğim,” dedi ve beni kilisenin kapısına götürdü Vartkes.

Ana kapının kubbeli sütunlu dış girişinin orta yerinde durdu. Parmağıyla kubbe tavanda bir noktayı işaret ederek, “Şuradaki lekeyi görüyor musun?” dedi. Dikkatle bakmayınca görülemeyecek kare bir lekeyi işaret ediyordu.

İçbükey kubbeyi çepeçevre saran, sivri uçları aşağıya bakan, yukarıya gelen tabanları yuvarlatılmış, yere bakan köşelerine çirkin melek kafaları resmedilmiş ve fonları maviye boyanmış üçgenlerden birinin sol üst köşesindeki belli belirsiz bir lekeyi...

“E peki, ne var bunda?”

Eçmiadzin'de kilise kapısının ilk giriş bölümündeki kubbenin tavanındaki akrep fosili.

“Orada bir akrep var.”

Hoppalaa! İlgisiz bi şey söyledi şimdi. “Nasıl yani?”

“Basbayağı, bildiğin akrep ama fosil olarak.” Sonra bilgiç bilgiç, soruyor: “Bu elindeki fotoğraf makinesi zum yapar mı?”

“Yapar, ne olacak?” Bağlantıyı çözemiyorum. Şaşkınım.

“İstersen önce zumlayarak bir bak, ilginç gelirse resmini çekersin.”

Ayarlarını falan pek de iyi bilmediğim, yeni alınmış dijital makinenin zum ayarını, biraz kurcalayınca buldum. Aman Tanrım! Orada bir akrep var. Açık seçik görülüyor. Hemen çektim resmini tabii.

Efendim, o tavan boyanırken, daha doğrusu resimleri çizildikten sonra konturları çekilirken, ya da çekilen konturların kenar pürüzleri fondaki maviyle düzeltilirken, gariban akrebin biri, salına salına yürüyerek gelmiş tam çizgi ile fon mavisinin birleştiği yere.

Elindeki fırçayı bileğine dayayarak, dikkatle düz bir hat çekmeye çalışan adam, her kimse, tam kaptırmış gidiyor, yarattığı kovalasa çizgisi çarpılacak... Hiç kaldırmadan fırçayı, sürmüş geçmiş akrebin üzerinden.

Akrepcik kalın boya tabakasıyla birlikte yapışmış kalmış mavi fonun köşesine. Yüzyıllardır dururmuş orada, fosilleşmiş bir broş gibi.

Sonradan yapılan onarımlarda, boyaları tazeleyenler, ne kazı-maya, ne de kapatmaya çalışmışlar onu. Etrafından dolanmışlar. Bırakmışlar yüzyıllık akrebi öylece yerli yerinde. Ki etrafı açık mavi, kendisi yılların kararttığı kare bir fon üzerinde, çerçevele-nerek tarihe meydan okuyor. Etkilenmez miyim?

İşte sevgili Vartkes beni ilk günden böyle kazandı. Anında yakaladı tam benlik olayı. Ve bu böylece sürdü... Son günümüze kadar. Ne ilginçlikler kaptım, ne garip duygular yaşadım... Ki bakmakla görmek arasındaki farkı bilenlerdenim.

Oradayken ne kadar uğraştıysam da bizimkilerden kimsenin ilgisini çekmedi fosil akrep. İlle de ayini izlediler. Ama sonradan

büyük bir başarıyla çektiğim resmi inadına zumlayarak her gösterişimde, hayretlere gark olmaları en özel keyfim oldu.

Eçmiadzin dönüşü, sırada iki kilise daha vardı. Surp Hripsime ve Surp Gayane kiliseleri. Türbe mezarları da orada bulunan, adlarına kiliseler inşa edilmiş “Azize Bakireler” diye anılan bu iki kız kardeş, Hristiyanlığın ilk yıllarında, belki de ilk kez kendilerini Tanrı’ya adayan rahibeler olmuşlar.

Çok da güzel olan bu kızları devrin kralı haremine katmak istemişse de, bunu asla başaramamış. Kızlar, ölüm onları kurtarana kadar, tarifsiz eziyetlere, taşla tutulmalara, dayaklara katlanmış ve Tanrı yolundan dönmemişler.

Böylece Azizelik mertebesine erişmişler. Şimdi onları yaralayan, parçalayan ve öldüren taşlardan bazıları orada kutsal emanet gibi özel cam mahfazalar içinde tutuluyor.

Tabii nasıl olmuş da o birkaç taş, ta o günden bugüne matah bi şeymiş gibi korunmuş bilmem... Hele insanoğlu böyle şeylere bile neden “kutsal emanet” kavramını yakıştırıyor onu hiç bilmem...

“Khaçkar”lar

“Khaçkar”lar Ermeniler için çok önemli. Yazılışına dikkat etmeden, bir solukta okuyunca Kaçkarlar gibi değil mi? Yani Kaçkar dağları. “Ne ilgisi var?” diyen olur mu acaba? Çok ilgisi var.

Çünkü anlamı aynı. Neyse... konum bu değil şimdi. Bu karmaşaya bir de “Hemşinliler Ermeniydi” kavramını katıp konuyu büsbütün karıştırmayayım.

Oysa ne keyifli olurdu şimdi benim için anlatmak, ilk kez bir Hemşinlinin Hemşince konuşmasını duyduğumda düştüğüm şaşkınlığı, konuşulanın resmen Ermenice olduğunu fark eder etmez.

Ama dedim ya gereksiz yere konuyu büsbütün karıştırmayayım. Dallandırıp budaklandırmanın âlemi yok.

“Khaçkar” sözlük anlamı olarak “Haç taşı” demek. Yani üzerine haç motifi işlenmiş taş. Ermeniler daha çok IX. yüzyılda belirginleşen khaçkarlardan binlerce, on binlerce yapmışlar.

Genelde dikdörtgen bir taşta oyulmuş, etrafı, birçoğu son derece girift motiflerle süslenmiş haç şeklinde anıtlar bunlar.

Bilinen en eski khaçkar, VII. yüzyıldan kalma olup, eski Talin şehrinde bulunmuş ve bir tek o üçgen formunda. Ben tabii ki sadece resmini gördüm.

Önceleri, ibadethane girişlerine yerleştirilen khaçkarlar, daha sonra birçok vesileyle dikilen anıtlar olmaya başlamışlar. Mezar taşları olarak kullanılmaları da dahil, bir tarihi ölümsüzleştirmek, bir mekâna kutsallık kazandırmak, veya sadece iyilik temennisi, hayır beklentisi gibi herhangi bir nedenle herhangi bir yere dikilmiş olmaları mümkün.

Khaçkar ömekleri.

Hatta bazıları halk tarafından, kötülükten ve âfetlerden koruyan nesneler olarak anılandırılmışlar. İlkel bezemeler, iğne oyası inceliğinde (sanırım bu “iğne oyası” benzetmesini pek sık kullanacağım) motiflere dönüşmüş zaman içinde. O derece ki, bazıları, saatlerce durup incelese, nasıl bir sabrın ve becerinin sonucu olduğuna akıl erdiremiyor insan.

Her yerde rastlamak mümkün khaçkarlara. Dağ başında, kırdı, bir dere kenarında, bir kayanın üstünde, bir kilise bahçesinde, bir köprünün başında... Çok etkileyici çok.

Vartkes’in dediğine göre genelde ortaya oyulan haçların alt tarafları, topraktan çıkmış da dibinde kökleri var gibi temsil edilmiş. Topraktan doğan hayat gibi. Ve de iki yanları simetrik olmazmış.

Artık bilemiyorum ki, özel olarak mı bir asimetri oluşturmaya çalışılmış, yoksa tamamen doğaçlama yaratıldıkları için genelde simetri sağlamakta mı zorlanılmış... Sonuçta bu, belirgin bir özellik olmuş ama.

Asimetrik simetri khaçkarın özelliği, khaçkar da Ermeninin özelliği olmuş. Ve de dünya buna epey önem vermiş ki Louvre Müzesi’nde önemli eski eserler arasında kendine bir yer edinmiş.

Paylag

Bütün ekipte benden başka sigara içen yok. Bir ben, bir de şoförümüz Paylag. Sigara. Kötü alışkanlık. Ama aramızda özel bir iletişim kurulması için önemli bir neden.

İlk gezi günü, ki daha kafeteryayı keşfetmemişim, otobüse binmeden, otelin kapısında kahvaltı sonrası sigaramı tütürürken göz göze geldik.

O da, karşı kaldırımda park ettiği otobüsüne sırtını dayamış, yüzünde “Bu yeni turist kafilesiyle, neler gelecek bakalım başımıza...” ifadesiyle, etrafı süzerek kendi sigarasını tütürüyor.

Elimdeki sigarayı görünce gülümsedi. Sigaralarımızı birbirimize göstererek hafiften “Ne yapalım... kötü ama... var işte böyle bir şey,” der gibi işaretledik. Selamdan ve o minik işaretleşmeden öte, ne bir söz, ne bir hareket... ama o andan sonra çaktırmadan birbirimizi kollamaya başladık Paylag’la.

Zaten ben, ilk günden en öne, şoförün yanındaki koltuğa konuştum. Tek kişilik bir koltuk. Muavin koltuğu. Sağım solum boş. Karşıda koca pencere. Ful manzara. Ferah mı ferah.

Arada sırada espri olsun diye elime bir mikrofon tutuşturdu Vartkes de şarkılar bile söyledim, keyifli keyifli.

Orası Vartkes’in yeri idi aslında ama Vartkes hep ayakta ve ortalıkta bir şeyler gösterip, birtakım bilgiler verme konumunda olduğundan kolayca sahiplendim.

Paylag sol yanımdan, gezi süresince arada mırıl mırıl, hiç yükselmeyen bir sesle bana etraf hakkında özel açıklamalar yaptı. Sohbetler ettik.

Sigara saatimiz gelince şöyle bir bakışıp anlaşıyor ve elden geldiğince abartmadan, diğerlerini istismar etmeden, gün içine

belli aralıklara serpiştirerek t  t  r  yorduk birlikte.

Paylag durmak için uygun olan bir yere gelindiğinde bana bakıp, yavaştan ‘‘  ef, zamanı mıdır?’’ deyince, duruma göre ya ben ‘‘    im geldiii’’ diye tutturuyordum, ya o ‘‘Molaaa!’’ diye ba  ırıyordu.

Ondan sonra, ya otobüsün basamakları, ya güzel bir a  a   altı, ya t  nenecek bir duvar, keyif mek  nlarımız oluyor ve bu bana yaramazlık yapmak gibi, çocukça bir zevk veriyordu.

Hele de durmak için seçtiği yer, sisli bir hayal gibi de olsa, Ağrı’yı-Masis’i gören bir yerse, ‘‘Bak bak, sana sevgilini gören bir yer seçtim...’’ diye takılıyordu bana. Ki ilk günden ne büyük bir a  ska düştüğüm herkesin malumuydu.

Güzel adamdı Paylag. Köylerden birinde ya  ıyor. Görmüş ge  irm     tavırlı,   elebi edalı, aristokrat havalı bir adam. Konuşurken utanarak, gözlerini yere dikeyor. Sevdim onu. Unutamam. Hani bazen kan tutar ya...   yle bir şey işte.

Hiç benzeşmeyen Ermenicelerimizle, nasıl anla  tıksa bilmem uzun sohbetler ettik. O beni kolay anladı da ben biraz zorlandım aslında. Ermenistan Ermenicesi zor.

Onun ayrıca bir de köy lehçesiyle konuştuğu hesaba katılınca... pürdikkat kulak kesilmek gerekir, bir şey kaçırmamak için. Ki dinlemek   onemliydi. Anlattıkları güzeldi.

Doğrusu ya, elde sigara sohbetlerken görüntümüz ilginç olma-lydı. Utanga    a gözü yerlerde bir adamla, gözünü sürekli onun a  zına dikmiş bir kadın. Kimse akıl edip çekmedi ki resmimizi.

Kaybettiğimiz bir günü telafi etmek ve az güne çok yer sığdır-mak adına, sabahın k  r  nden, güneş batana kadar, oradan oraya Ermenistan kazan biz kepçe dolanırken, gereksiz zaman kaybı ol-masın diye     le yemekleri neredeyse hep karambole gitti.

  lk bir-iki günden sonra, kahvaltılık malzemelerden yanımıza yolluk almayı alışkanlık edindik. Otobüsümüz de konforluydu doğrusu, buzdolabı bile vardı. Ki ben   n koltuğa konu  lanınca he-men yanı başımda kalıyordu, gezi süresince kapağı a  ıp depoladı  ım yiyecek i  ce  e uzanıvermek de   r  z  l  ks  m oldu böylece

Paylagcım la arada yol kenarlarında rastladığımız sokak köpeklerini ve kedilerini de hiç ihmal etmedik ha. Akşam bir restorana gittiğimizde, masada artan yemekleri poşete koydurup otele götürüyordum.

Gece odamdaki buzdolabında saklıyor, sabah yanıma alıyordum. O sinir bozucu erken kalkıp hazırlanma koşturması arasında bir kere bile unutmadım gariban sokak hayvanlarını.

•

Hangi gün olduğunu hatırlamıyorum ama, bu dolanmalardan birinde, galiba Noravank’a gittiğimiz gündü, ki daha yeri gelmedi, ama Paylag’dan bahsederken aklıma geldi diye alıvereyim dedim buraya... Paylagcım bizi çok özel bir yere öğle yemeğine götürdü.

Yeğeknadzor (Sazlık vadisi) denilen bir yerde, Arpa çayının kollarından biri olan pırıl pırıl bir suyun kenarında, evlerini restoran gibi işleten bir ailenin, dereye bakan geniş balkonuna.

Yemek dendi mi akla et geliyor orada. Hem de öyle böyle değil. Koca koca, kallavi, şekilsiz etler... ki hiç bana göre değil. Dönüşümüzde herkesin kolesterolü kesin tavana fırlayacak.

Sebze kültürleri hiç yok. Bir tek her şeyin dolmasını yapıyorlar. Salata da yok. Allahtan ganañçi (yeşillik) dedikleri, koca bir tabak dolusu otu, öylece söğüş yeme alışkanlıkları var.

Maydanoz, dereotu, tere, reyhan, tarhun otu, nane, kişniş otu gibi otlar. O çok işime geldi doğrusu. Yoksa özlemlerime bir de ot özlemi katılırdı. Ben ot yemeden duramam. Kocam bana “Bir gün sen geviş getirecen valla...” derdi.

Serbest olan ilk günümüzde pazara giden arkadaşlardan biri, otobur olduğumu bildiğinden bana bir torba dolusu ot almıştı. Odamdaki buzdolabında saklayıp, her sabah kahvaltıya inerken her birinden birer tutam alarak bir demet yapıp alıyordum yanıma.

Otel çalışanları ve diğer müşteriler her sabah beni asansörde elimde bir demet ota görmeye öyle alıştılar ki elimi boş görseler şaşıracaktılar.

Kahvaltı salonuna iner inmez de servis yapan garsonlar, ki beni görünce gözlerinin içi gülüyordu, hemen atılıp, elimden aldıkları otlarımı bir güzel yıkayıp tabağa koyuyorlar, taze kesilmiş domateslerle birlikte masama getiriyorlardı. Sempatik miyim ne?

O dere kenarındaki yemekte de, beni en mutlu eden şey bahçeden, fışır fışır, hormonsuz domates ve biber toplayıp yemek oldu. Bir deee... en önemlisi... o kadar etin arasında sofrada bir tabak gerçek beyaz peynir görmez miyim?

Aman! Hemen atladım üstüne. Bizim hatunların yüzüne bile bakmadığı beyaz peynirleri peçeteye sarıp çantama koydum. Kahvaltıda yiyeceğim.

Çatlayana kadar et yiyerek, aileye veda edip ayrılırken, beyaz peynir saldırım gözünden kaçmamış olan Paylag'ın uyarısıyla, karıkoca arkamdan bir kalıp beyaz peynir koşturmazlar mı?

Mahcup oldum ki sormayın... Ama tadına doyum olmaz, taze lavaş ekmekleriyle sevdiğim otlara, odamdaki buzdolabında, kafeteryadan aldığım bir çukur kâseyle, suda tuttuğum beyaz peynir da katılınca... O günden sonraki kahvaltılarım ziyafet oldu artık.

İkrama düşkünlükleri, misafirperverlikleri ve “İstemem teşekkür ederim”i kabul etmeyip ısrarla yedirmeleri aynen Türkler gibi valla. Gün geçtikçe Türklere benzeyen daha çok özelliklerini keşfediyor, keşfettikçe de şaşırp duruyorum boyuna. İyi oluyor. Vatan özlemimi gideriyorum.

•

İlk bir-iki heyecan verici geziden sonra bir ara günlük tutmak gibi bir hevese kapılmıştım. Sonra vazgeçtim. Zaten yazmaya niyetim de yoktu. Gezip gördüğüm yerleri sırasıyla not etmemin ne anlamı olacaktı ki...

Yazma kararımı neredeyse bir yıl sonra verdim. Etkilendiğim şeyleri zaman zaman eşe dosta anlatırken fark ettim ki yazılacak şeyler bunlar ve bir dolu paylaşılası duygu yüküm var. Ve sırası

önemli değil... Taşıp taşıp fıskıranlar, kendilerine göre sıraları geldikçe yazılacaklar... Ve bu bir gezi rehberi değil.

İtiraf etmeliyim ki yazmaya karar verdiğim ilk andan sonra ve de yazdıkça, belleğime, hiç de özen göstermeden böyle karmakarışık tıkıverdiğim anının ve duygunun nasıl olup da bu kadar çok detayı kapsadığına akıl sır erdiremiyorum.

Karabağ Şehitliği

O gün Dilican'a doğru gideceğiz. Hağardzin kilise ve manastır kompleksini gördükten sonra bana göre asıl hedef, öğle yemeği saatlerinde varacağımız Sevan gölü. Bir de en önemlisi, hep ormanlar arasında olmak. Fışır fışır güzelim ormanlar... Ve altın sonbahar...

Dilican da pek güzelmiş. Ben yazmaya başladıktan sonra gidip dönen Serda, anlata anlata bitiremiyor. Biz orada durmadık ne yazık. Programımızda yoktu. Uzaktan gördük o şirin diyarı. Bir daha gidebilirsem orayı da mutlaka görmeliyim.

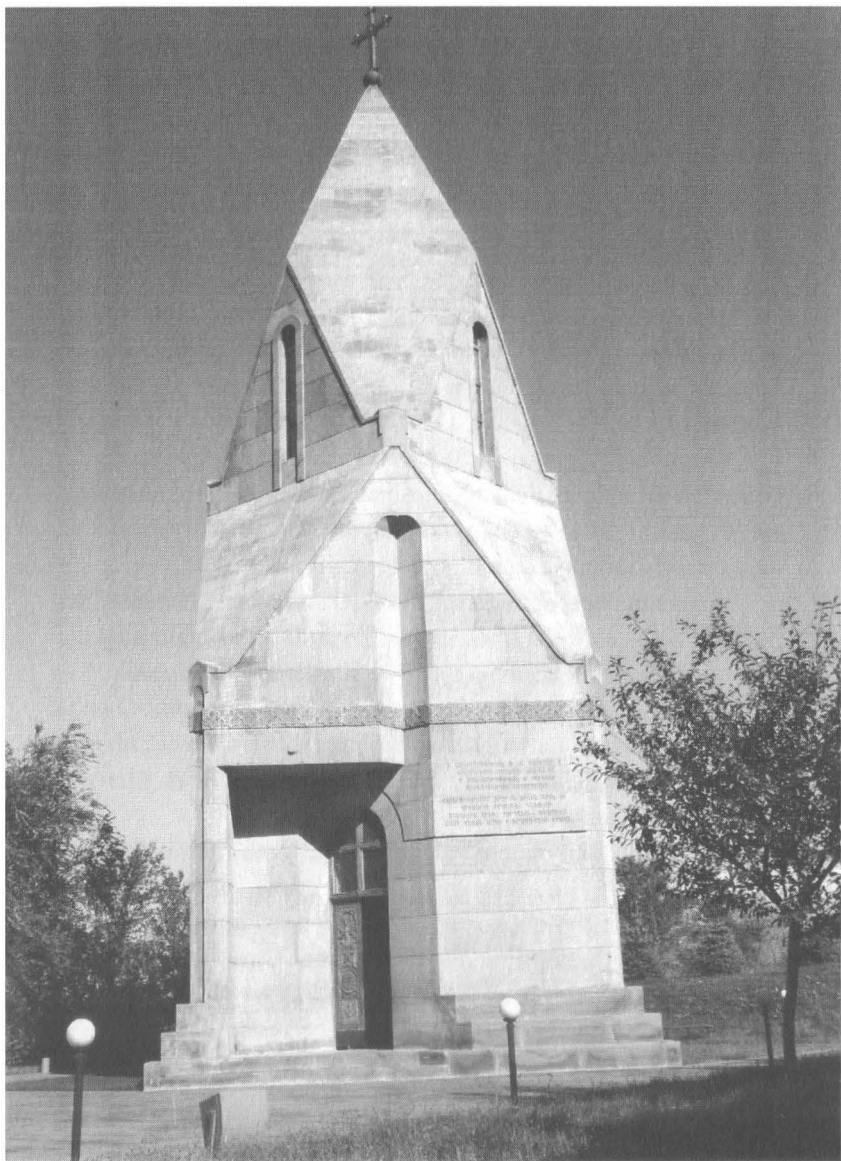
O uzaktan geçiş esnasında gördüklerim de bana nedense, Selçuk'taki Şirince köyünü çağırıyordu. Yunanlı yazar Dido Sotiriyu'nun köyü. Hani, *Benden Selam Söyle Anadolu*'ya'nın yazarı...

O köye de eskiden Çirkince dendiğini bilir miydiniz? O kadar güzelmiş ki yabancıların istila edip onun o bakir güzelliğini bozacağından korkarak, adını duyunca kimse gidip görmek istemesin diye Çirkince derlermiş.

Zaten oraya gitmek için yolunu bilmek gerekir. Vadiler arasında kaybolmuş bir köy. Yani öyle geçerken göze çarpacak gibi değil. Öyle ki güzelliğinin keşfedilmesi zaman aldı.

Ne kadar yerinde bir endişeymiş meğer. Şimdi artık keşfedilmiş bulunuyor ve de adı Şirince... Yani ne kadar sevimli bir köy olduğu adından belli. İnsanlar doğrudan orayı hedef alıp gidiyor ve de her yan turist kaynıyor. Kaçınılmaz işgal çoktan gerçekleşti.

•

Karabağ Şehitliği'ndeki mermer formu kilise.

Hedefimiz Yeraplur (Üçüz tepe) dedikleri yer. Yani Karabağ Şehitliği. Kapısından girer girmez, garip bir büyüyle dünya dışarıda kalıyor sanki.

Koskoca bir mezarlık. Dopdolu... Hem toprağın altı, hem üstü... Ah... Neden savaşıyor insanlar? Neden feda edilir her savaş için bunca genç?

Çok modern, çok uyumlu, çok stilize heykeller, anıtlar var. Zaten girişten itibaren etkilenmeye başlıyor insan dedim ya... Yürekləri delip de çıkmış gibi duran, mermi şeklinde bir kilisesi var, hemen girişte.

Hem çok ilginç, hem çok güzel, hem çok anlamlı. Mermi şeklinde bir binayı gözünüzün önüne getirin. Bir de onu bir kilise olarak düşünün.

Nasıl da kalabalık... Ziyaretçilerin hepsi de turist kafilesi değil. Hatta neredeyse bir tek bizim grup var, amacı sırf gezmek olan. Diğerleri hep şehit yakınları. Onlar, kaybettiklerini görmeye gelmişler. Ki hepsi de canlı gibi... gri granit taşlara resmedilmiş... bir dolu genç insan.

Bir dolu genç insan... Acı bir gülümseme takılmış her birinin dudaklarına. Hüzünlü... Garip... Gri bir dünya orası... Tanrım! Bu kadar çok mu? Ah! Ne zaman vazgeçecek insanlık savaşlardan?

Her bir mezarın üstünde, aynı ebatta dikdörtgen mezar taşları var. Her birinin üstünde de, gülümseyen genç insanların resmi... çoğu üniformalı. Taşların altına adları ve ölüm tarihleri kazınmış. Kiminde anlamlı sözcükler... kahramanlık şiirleri... aşk şiirleri. Yarım kalmış aşkların şiirleri...

Her biri taze çiçeklerle dolu. Belli ki gelenleri çok. Mezar mezar dolaşanlar var. Bir mezar taşının kenarına çakılmış oturanlar var. Gözü yaşlı analar var. Sevgililer... kardeşler... evlatlar.

Buranın bir benzeri Karabağ'da da yok mudur? Oraya da gözü yaşlı analar, sevgililer, kardeşler, evlatlar gitmiyor mudur? Toprağın altını da paylaşamadıkları oluyor mudur?

Tanrım, burası bir hayaletler şehri gibi. Herkes gidince aralarında durmadan fısıldaştıkları öyle belli ki. Pişman mıdırlar acaba

bile bile ölüme gitmekten? Neler konuşurlar kim bilir?

Oradaki şehitlerle buradakiler bir arada mıdır? Tartışılır mı acaba, her şey bittikten sonra hâlâ... “Ben haklıydım, sen haklıydın” diye? Öbür tarafta da “senin-benim” var mıdır?

Yine gruptan ayrılıyorum ben. Düş gücüm bana oyunlar oynuyor. Duyar gibi oluyorum canlıların mırıltıları arasından, rüzgâra karışan, rüzgârla esen fısıltıları. Orta yaşlı bir kadın mezar taşına oturmuş mırıl mırıl bir şeyler anlatıyor oğluna. Cevap alıyor mu? Bilinmez....

Sonra genç bir kızın hıçkırığı çalınıyor kulağıma ve “Bu kadar erken mi bırakacaktın beni?” diyor resimdeki yakışıklı delikanlıya... Neredeyse resimdeki çocuk da ağlıyor diyeceğim.

Mezar taşlarına sırtımı dönüp oturuyorum bir tepede... aşağıda çok güzel bir manzara var... görebiliyorlar mıdır acaba o genç ölü çocuklar canlı gözlerin gördüklerini?

Bir sigara yakıyorum ve izin veriyorum gözyaşlarıma bir süre kimse görmeden... Ah! Gidelim artık buradan... zorlanıyor duygularım.

Altın sonbahar

Bugün yolumuz hep dağ bayır, kır çayır. Ne güzel. Dereler, kaynaklar, yerden fışkıran sular ve orman, orman, orman... Tam bana göre. İçinden geçtiğimiz ormanlara bakmaya doyamıyorum. Ormanları çok severim. Orman resimleri çizerim.

Birkaç fotoğraf çekmeye çalıştım önce. Sonra vazgeçtim. Ona buna göstereceğim de ne olacak? Ânı yaşamak varken... ki en büyük tutkum. Ben tüm o güzelliklerin tadına, içindeyken varmalıyım.

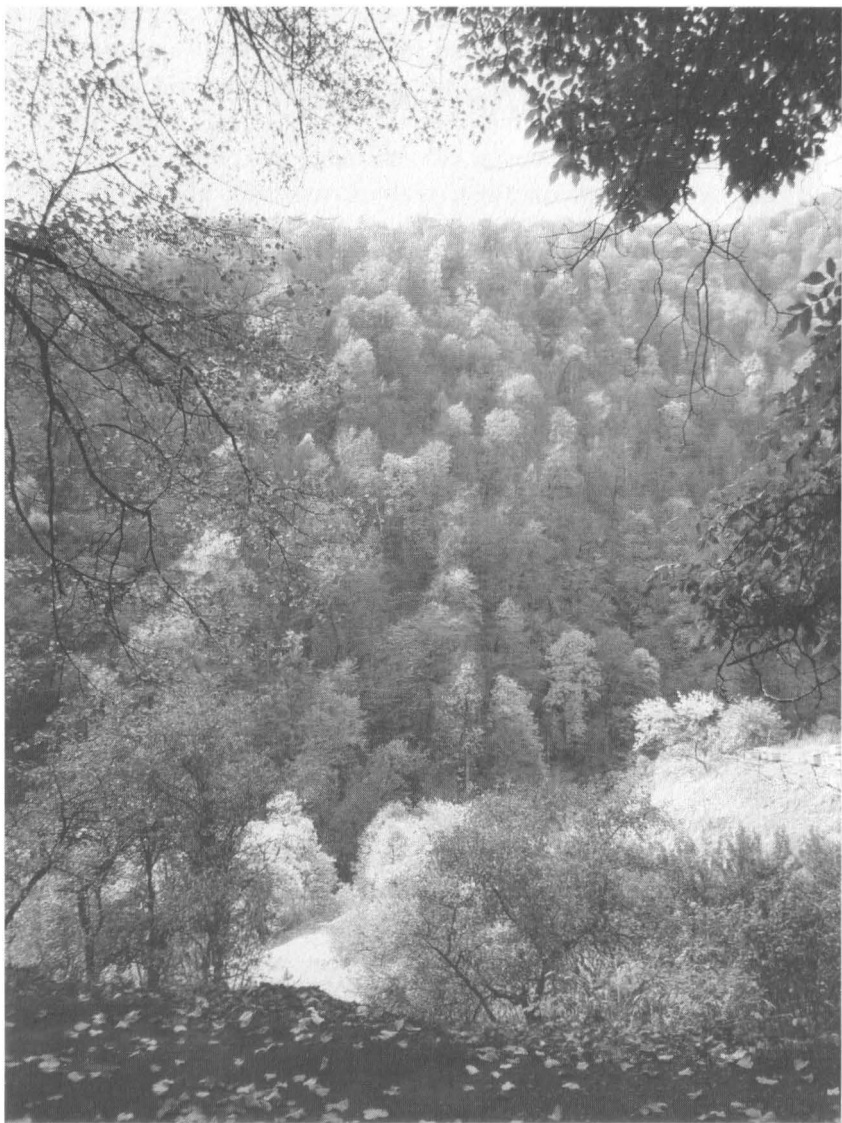
Güzellik kavramı görecelidir, bilinir. Ama bu gördüğüm, öyle bir şey değil. Bu, alabildiğine somut, alabildiğine gerçek, alabildiğine kesin bir güzellik, mutlak bir güzellik.

Oldukça yüksek bir rakımdayız. Gitgide yükseliyoruz. Duruyoruz arada bir. Yerden fışkıran, kol kalınlığında, buz gibi kaynak sularını, el değdirmeden, eğilip içiyoruz. Etraftaki renkleri tarif etmek mümkün değil.

Sarılıp sarılıp öpüyorum ağaçları zaman zaman. Çok güzeller. Öyle bir renk cümbüşü var ki... fotoğrafı çekilemez ve de çizilemez. Hiçbir boya bu renkleri veremez.

Sonbahar renklerini bilmeyen yoktur. Malum. Sarılar, turuncular, kırmızılar... şimdi elime boyayla fırçayı alsam gösteriveririm. Ama oradaki sonbahar renklerini bir araya getirip de resmetmek mümkün değil.

Aynı ağacın üstünde, yeşilin, kırmızının, turuncunun, sarının her tonu var. Kahverengiler, bejler ve de altın rengi. İnanılmaz ama... evet altın rengi. Uzaklardaki tepeler altın pırıltılar saçıyor. Altın. Galiba şimdi tükürdüğümü yalamak zamanı.

Ermenistan'ın altın sonbaharından bir görünüm.

Bir kere, o kadar çok rengin bir arada olmasının nedeni iklimmiş. Sonbahar geldiğinde, güneşin gücü tedricen azalmış. Bir de aynı gün içinde birkaç farklı mevsim yaşanıyor sanki. Bir süre yaz, bir süre güz, bir süre bahar gibi oluyor. İyi ki biz kışa denk gelmedik. Pek sert olumuş zaten.

Ağacın bir yerindeki yapraklar, dökülecek kadar sararmışken, başka bir yerindekiler hâlâ capcanlı yemyeşil kalabiliyorlar. Çeşit çeşit tonlarda kırmızılar ve turuncular da cabası. Uzaklardaki tepeler ise resmen altın pırıltılar saçıyorlar. Evet. Evet. Altın.

Bunun nedeni de topraktaki pirinç madeniymiş meğer. Zaten okside olmuş altın gibi görünen, kızıl kavruk, bodur makilerin arasından, onlardan daha parlak altın ışıklar çıkıyor. Ve hepsi de görüş alanı içindeki ağaçların arkasında pırıltılı bir fon oluşturuyor.

Tevekkeli tutturmamışlar ille de “Altın sonbahar” diye... Evet. Açık yürekle itiraf etmeliyim. Gerçekten de “altın” bu sonbahar.

Kartpostallara konu olmuş İsviçre manzaraları halt etmiş val-la. Vadiler, tepeler, ormanlar, dereler ve her hava koşulunda boncuk mavisi gökyüzü... Güzel, güzel, güzel...

İşte ben böyle güzellik sarhoşuyken, geçtik Dilican adlı köyden. Bize göre biraz aşağıda kalıyordu. Dedim ya, orada durmadık. Zenginlerin sayfiyeye gittiği, hatta İstanbul Ermenilerinin de pek rağbet ettiği, biblo gibi bir köy.

E bunca güzellik arasında, başka türlü mü mümkün mü? Bizimkiler nasılsa Selçuk'taki Şirince gibi onu da iğfal ederek turistik hale getirirler yakında.

Bizim asıl hedefimiz, büyüleyici bir vadinin ortasında bulunan, Hağardzin denen yerdeki üçlü kilise. Uzaktan bakılınca, yukarıdan indirilerek pat diye oraya kondurulmuş gibi görünüyorlar. Sarp kayaların tepesinde değil de, düzlükte bulunmalarından olmalı...

Otobüsü yukarıda bırakıp, vadiye yürüyerek indik tabii. Ah... ne biçim yeşiller bunlar... Çantamı, ceketimi rasgele bir yere fırla-

tıp anında yemyeşil çimenlere yayılıp yattım sırtüstü.

Kol bacak açık, yıldız gibi. Aynen çocukluğumda Burgazada'nın çam kokulu tepelerinde yaptığım gibi... Tenhalarda ormanlarda sere serpe gönlümce yayılıp soyutlandığım gibi...

Her nefesle içime çektiğim havada buram buram yabancı ot, çiçek ve kekikle nane arası büyüleyici bir koku var. Ben, ben değilim artık. Beni burada bırakın. Gidin.

Kiliseleri gezeceğiz tabii. Ama benim pek umurumda değil. Doğa muhteşem. Hem de güzelliğin bir yönü yok. Yani manzara en güzel şuradan görünüyor diye bir şey yok. Dört bir yan güzel. Kafan fırıldak gibi dönebilse bile başa çıkamazsın.

Ağır ağır dönen bir platformun üzerine oturup, yavaş yavaş dönerek etrafı seyretmek gerekir. Ancak o zaman her güzellik sindirilir.

Dudaklarımdan bir şarkı dökülüyor: “Seel gibii aakan sulaar kekiik kokan dağlaar...” Hay Allah bu “Güzel Anadolu” şarkısı değil mi? Hiç alakası yok... İyice karışığım... Büyülenmiş gibiyim.

Ve kiliseler. Dedim ya Ermeninin taş hâkimiyeti inanılmaz. Eline aldığı her taşla mucizeler yaratmış. Oymuş, yontmuş, kırmış, kesmiş. Taşa can vermiş. Ruh katmış. Duygu katmış. Ermeninin kendi de taşla benzemiş zamanla... ya da taşı benzetmiş kendine... ya da zaten benzediğinden sevmiş.

Görünüşü kaba ve sert... ne bükülür ne kırılır gibi. Ruhu nahif... dokunsan dağılıverir gibi.

Aah... Her biri canlı o taşlar, yüzyıllarca neler görmüş, neler duymuş, neleri kaydetmiş ruhuna. Dinlemesini bilen kulaklara, görmesini bilen gözlere ve duyarlı ruhlara usul usul anlatıyorlar. Bir kez başladın mı anlamaya, dokunduğun her taşla içine akıyorlar.

Bir adam vardı orada... Kurmuş resim sehpasını, dökmüş bo-yalarını, durmadan resim yapıyor. Hep aynı noktada otursa, hiç durmasa, azıcık sağa azıcık sola dönerek yüzlerce tablo yaratır.

Arada kalkıp, biraz da başka yerlere otursa binlerce bile olur.

Ben, millet olarak belki de genlerden gelen bu taş ustalığını anlıyorum da bu kilise zaafını anlayamıyorum. Haydi burası yemyeşil, verimli, yaşanılabilir bir alan... Adamlar Allah'ın unuttuğu yerlerde, dağların tepelerinde, kimi zaman dağı bile oyarak, kilise yapmışlar. İbadethane olmaktan öte korunaklı sığınaklar gibi. Öyle de olmalı...

Anadolu'da Ermenilerin yaptığı tüm kiliseler sağlam kalsaydı, buradakilerle birlikte, dünyada en çok kilise yapan millet olurlardı herhalde.

İbadet düşkünlüğü müdür, ibadethaneyi güvenli bir sığınma yeri gibi kabul etmek midir? Nedir?

Ben bir Ermeni olarak bunu çözemedim. Bu konuyu iyice araştırıp da yazmalıydım belki ama, doğrusu tarafsız bir gözlemci olmak istedim.

•

Tam yeri geldi şimdi... Bana anlattıkları bir efsaneyi olduğu gibi buraya almak istiyorum.

Derler ki Tanrı, milletleri ayırdıktan sonra, her birine bir toprak parçası vermeyi vadetmiş. Sonra da dünyadaki bütün toprakları dev bir torbaya koymuş ve de kura çeker gibi milletlere şanslarına ne düşerse dağıtmaya başlamış.

Ama bu kura çekimi sırasında Ermenilerin topu birden ortalarında yok. Her şey olup bittikten sonra da –ancak yetişmişler– koş koş, nefes nefese gelmişler, “Nerede bizim toprağımız?” diye.

Tanrı şaşırır. “Yahu,” demiş, “kura çektim, olanı biteni dağıttım. Siz neden gelmediniz ki?”

Ermeniler gayet ciddi, “Kilisedeydik biz,” demişler, “sana dua ediyorduk.” Bakar mısınız?

Efsane bu ya... Tanrı çaresiz, elini içinde hiç toprak kalmayan torbaya daldırıp, iyice dibini karıştırmış. Çıka çıka bir avuç sert taş çıkmış. “Ne yapabilirim? Size de ancak bu kaldı,” demiş.

Onlar da, Tanrı'nın bile çaresiz kaldığı bu durumda, kaderlerine razı gelmekten başka ne yapacaklardı ki? Büküp boyunlarını, paylarına düşen taşları alıp gitmişler.

O günden sonra Ermeniler, Tanrı'nın onlara uygun gördüğü "taş"ı sevmişler. Taşla barışık, taşla haşır neşir, taşla hemhal, taşla bağlı, taşla hâkim bir millet olup çıkmışlar.

Her şeylerini taştan yapmışlar. Duygularını bile taşlara işlemişler. Ve taşlarla dünyalar yaratmışlar. Daha doğrusu tam da efsanedeki gibi kendi dünyalarını taşlardan yaratmışlar.

O yüzdendir belki de, tüm dünyada Ermeninin elinin değdiği her taştan bu denli etkilenmek.

Mide fesatı

Bizim Janet'in İstanbul'da öğretmenlik yapan Ermenistanlı bir hanım arkadaşı var. Onun da Yerevan'da yaşayan bir kız kardeşi var. Ben ikisini de tanımıyorum.

İstanbul'daki kardeş, bizim oraya gideceğimizi duyunca, Yerevan'daki kardeşe ufak tefek birkaç hediye göndermiş. Eh pek münasip. Götürürüz ne olacak? Elimize mi yapışır?

Yerevan'daki adrese ulaşabilmek için evlerinin telefon numarası alınmış. Biz de otelden arayıp durumu bildirmeye karar verdik. Verdik ama ne mümkün?

Pek mantıklı olarak, şehiriçi bir konuşma için ne yapmamız gerektiğini, gayet kibar bir şekilde sorduğumuzda, resepsiyondaki suratsız kadın, gayet suratsız bir şekilde "Odanıza gidin önce 9'u sonra numarayı çevirin ve konuşun," diyor. Diyor ama ne mümkün?

Aynen dediği gibi yapıyoruz. Bir tuhaflık var bu telefonda. Biz onların sesini duyuyoruz ama onlar bizi duyamıyor. Defalarca, sabırla tekrarlayıp sonuç alamayınca aşağı inip durumu anlatıyoruz. Bize başka bir yol göstermesini rica ediyoruz. Kadın anlamamakta kararlı.

Biz ne derssek diyelim, O yine "Odanıza gidin önce 9'u sonra numarayı çevirin ve konuşun," diyor ve de hiç gözümüzün içine, hatta yüzümüze bile bakmadığı gibi, başını öte yana çeviriyor.

Tekrar deniyoruz. Sonuç aynı. "Yahu buradan arayamaz mıyız?" diyoruz. O yine gözümüze bakmadan, bunun mümkün olmayacağını, oradaki telefonun sadece dışarıdan gelen aramalara açık olduğunu söyledikten sonra bozuk plak gibi aynı şeyi tekrarlıyor.

Dayanamıyorum “Anladık yahu. Aptal mıyız biz? Olmuyor işte!” diye bağıyorum. Ne dese beğenirsiniz? “Ben aptal olacak değilim ya...” Buyurun işte. Tevekkeli suratsız bulmadım ilk günden...

Artık beni zaptedebilene aşkolsun. Bizimkiler, ağzımı falan tuttular, kollarıma girip dışarı çıkardılar. Neyse... Bu parantezdi.

Bin bir zorlukla, birkaç farklı odanın telefonu denenerek (bu deneme telefonlarının hepsini de hesabımıza yazmışlardı) nihayet iletişim kurulunca, malum kız kardeşin oğlu otele gelip gönderilen hediyeleri aldı.

Biraz sohbet, biraz duygulanma, derken bizi ertesi akşam evlerine yemeğe davet etti. Dedim ya misafirperverler diye. “Hayır”ı kabul etmiyorlar. Hem de gelip taksiyle otelimizden aldı, sonra otele bıraktı.

Janet, yine İstanbul’daki kız kardeşi tanıyor... da... ben hiçbirini tanımıyorum ama ısrarla davet ediliyorum. O gece bizimkiler bir konsere gidiyorlardı, biz de Janet’le iki kişi olunca, uyum sağlamak daha kolay olur hesabı, kalktık gittik. Biraz da orada bir ev ortamı görmeyi istedim doğrusu. Hani... biraz “özel”e girmek gibi... meraktan...

Şehir merkezinden epeyce uzakta bir semt. Adını hatırlamıyorum. Sokaklar bizim gördüğümüz lüks bir semt sayılan, otel civarındakiler ve Cumhuriyet meydanına paralel olanlar gibi ıslıl ıslıl değil. Hatta karanlık.

Binalar. İstanbul’un sonradan çıkma, garip isimli fakir semtlerindeki sosyal meskenler misali... Görünüşleri yarı tamamlanmış gibi. Sokaklar düzensiz.

Tevekkeli değil adam bizi gelip otelden aldı. Biz oralarda kaybolurduk. Davetli olduğumuz ev de çokkatlı bir binada. Binanın sokak kapısı inşaat kapısı gibi. Kaba, demir, boyasız. Ve hep açık.

Merdivenler, çıplak beton ve karanlık. Üst kata kadar mumla çıktık. Fakat önünden geçtiğimiz her katın önü, seramik kaplı, temiz ve bakımlıydı. Hayret bir şey. Katların içi yapılmış. Dışı, çıplak inşaat haliyle duruyor.

Konuştuk sonradan bunları. Halk sosyalist düzenden yeni çıkmış. İntibaksız ve şaşkın. Henüz ne kadarını devletten bekleyecek, ne kadarını kendi yapacak bilmiyor. İş imkânı kısıtlı. Yeni iş kurmayı kimse bilmiyor. Para da yok... zaten her yer dilenci dolu.

Ülke olarak, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrendikçe gelişecekler herhalde. Daha biraz acemiler şimdilik. Bana sorsalar bir an önce kalkınabilmek için, öncelikle turizme dört elle sarılınsınlar derdim. Gelip, görüp, gezip de etkilenmeden dönen yok çünkü...

Davet edildiğimiz. son derece mütevazı evin sahipleri, dört kişilik bir aile. Ana, baba, oğul ve gelin. Kayınvalidesiyle birlikte yaşamaktan memnun ve genel anlamda mutlu görünen gelin, üniversitede matematik hocası, oldukça da güzel genç bir kadın. Oğul da efendi bir çocuk. Mesleğini sormadım.

Anne, tombul ve akça pakça bir hanım. Pek Ermenistanlıya benzemiyor. Janet'in dediğine göre, tıpkı İstanbul'da yaşayan kız kardeşine benziyormuş. Baba ise, vaktiyle zor bulunan, Ermenistan'dan geldi diye merakla izlediğimiz, eski siyah beyaz filmlerdeki kavruk baba tiplerine benziyor.

Nohut oda, bakla sofa misali evin hangi bölümünde büyük çift, hangi bölümünde küçük çift yatıyordu anlayamadık. Küçük salonun orta yerine, bakar bakmaz "Aman Tanrım olamaz" dedirten bir sofra kurulmuş. Oda bitmiş.

O yana dönsen büfeye çarparsın, bu yana dönsen kanepeye. Ama büfenin yanında pırıl pırıl cilalı bir de konsol piyano var. Sonradan öğrendim ki orada hemen hemen her evde piyano varmış. İyi mi?

Sevgiyle karşılandık. Birkaç nezaket sözcüğünden sonra da hemen sofraya buyur edildik. Dedim ya "Aman Tanrım" diye... Sanki on kişiyiz ya da "dev"iz. "Biz genelde pek fazla yemek yemeyiz" gibi bir şeyler geveledik ama para etmedi tabii. "Ban çı lı ni" (Bir şey olmaz) deyip ne varsa doldurdular tabağımıza hiç durmadan.

Sofra, hiç abartısız “kuş sütü eksik” denenlerden. Bol domuzlu salam, sucuk vs. gibi şarküteriler, rokfor dahil her çeşit peynir, börekler, mantarlı tartöletler, kavurma, bol yeşillik (Allahtan), turşular, kıpkırmızı hormonsuz domatesler (zaten her şey hormonsuz), közlenmiş patlıcan, sarmısaklı yoğurtlu bir şeyler ve unuttuğum bir dolu şey, bir de hiç aklımdan çıkmayan “küfte” dedikleri garip şey.

Ay onu mutlaka anlatmalıyım. Çünkü Ermenistan’a gidip de yememek mümkün değil “horovadz”dan sonra her restoranda mutlaka var. “Horovadz”ı da anlatacağım ama önce “küfte”.

Adına kanıp da bizim köfte gibi bir şey sandık önce. Ama ilgisi yok... Dedim ya, garip bir şey. Üstelik de hazırlanışı bir hayli eziyetli.

Bütün eti, vura vura iyice püre, hatta bulamaç haline getiriyorlar. İçine zevke göre baharatlar katıyorlar. Sonra elle sıkıştırıp ya rosto gibi rulo, ya da iki avuç dolduran iri topaklar yapıyorlar. Sonra haşlıyorlar ve dilimleyerek servis ediyorlar.

Dilim dediysem, bildiğimiz rosto gibi kibar bir dilim sanmayın. En az üç parmak kalınlığında. Yani yedin mi taş gibi oturur midene ve başka hiçbir şey yiyemezsin. Çiğnerken ağızdaki kıvamı da sevimsizce, hiç et gibi değil, hırt hırt, mantarla jöle arası bir şey gibi...

Ve biiiz... onu da yedik... sofradaki heer şeyden de yedik. İstersen yeme. “Teşekkür ederim almıyayım” yok. “Ban çı lini” var. Aslında o evde yediğimiz küfte daha sonra başka yerlerde yediklerimizden daha güzeldi. Herhalde içindeki baharatlarla ilgili bir şey.

Bu arada yemekle ne içiyoruz? Hah haa... Tabii ki konyak. Hem de barut gibi bir konyak. İçilir mi? İçtik işte. İstersen içme. “Hayır” yok ki...

Yemeğin ortalarında bir yerde, medet umduğumuz “cermug”lar (madensuyu) da para etmeyince, bir ara çaktırmadan çantamı karıştırarak hiç belli etmeden ama bin bir zorlukla bulduğum bir Talcit’i (hazmettirici çiğneme tableti) yavaşça ağzıma attım.

Sonra masanın altından yanı başımda kıvranmakta olan Janet'e uzattım. Arada Türkçe fısıldaşıyoruz, "Yerimden kalkamayacağım", "Öleceğim", "Şimdi hepsi dışarı fıskıracak" gibi...

Biz böyle nazik bir gülümseme maskesiyle, gizli bir perişanlık çekerken, büyük bir kayık tabakla, kocaman bir balık geldi sofraya... Aman Tanrım! Bu da ne!.. Dilimiz tutuldu. Ermenistan'ın en değerli, en pahalı balığıymış. Sevan gölünün ünlü "İşkhanatsug"u (Prens balığı). Bizde bet beniz attı. Ter bastı.

Yine Türkçe, sahte bir gülümsemeyle "Janet gülüm, Gastrosi-din ister misin?" diyorum (o da hazmettirici bir hap). Ne kadar tedbirliyim değil mi? "Ah isterim, alttan ver ayıp olmasın," diyor Janet. Yüzümde o tebessüm maskesiyle masanın altından veriyorum. Çaktırmadan yutuyoruz. Görseler ayıp olur şimdi. Balıktan da yedik. Mecburduk. Adamlar o kadar masraf etmişler. En pahalı balığı almışlar. Ama tadını asla hatırlamıyorum.

Ben bunları yazarken bizim Serda gitti geldi ya Ermenistan'a... bu ünlü "İşkhanatsug" balığının tadını öve öve bitiremiyor. Valla benim tat belleğimde hiç yok. Bir daha gitmek kısmet olursa ilk iş olarak aç karnına yiyeceğim. Bakalım nasıl bir şeymiş.

Bu arada konyak kadehim hep dolu. Allah Allah... İçmiyor muyum ben bunu? O halde niye, ben, ben değilim sanki? Hah haa! Uyandım! Solumda oturan baba, eksilen her yudumu anında dolduruyor. Böylece bardaktaki sıvı hiç eksilmiyor.

Nihayet Janet ve ben, her türlü nezaketi bırakarak aynı anda "Artık bir lokma daha yiyemem!" diye bağırdık.

Üzülerek, "Peki o zaman, kahve içelim," dediler.

"Tamam! Çok güzel! Kahve içelim!" O sevmediğimiz Ermenistan kahvesine bile razıyız.

Gelin kaynana sofrayı toplarlarken, baba oğul bize düğün videolarını falan gösterdiler. Biz kıpırdamamaya çalışarak, çünkü mümkün değildi, onları izlemekteyken, hanımlar "Buyrun kahveler hazır," dediler.

O da ne? Gözlerimiz yuvalarından fırladı. Az önceki sofrayı

Yemekten sonra kahve sofrasında.

kalkmış. Yeni bir sofra kurulmuş.

Kivi ve muz dahil, soyulup dilimlenmiş, iki tabak meyve dağı. Ayaklı bir tabağı konmuş iri iri üzümler hariç.

Yetmedi. Bir o kadar kurutulmuş meyve, bir o kadar kuruyemiş. Yetmedi. Ceviz murabbası. Yetmedi. Bir tabak, kolay yiyelim diye dilimlenmiş, çikolatalı pasta dağı... Ki tadını hiç bilemiyorum çünkü nasıl becerdiysem ondan yememeyi başardım.

Yetmedi. Bir çukur çanak şekerleme, karamela gibi ıvır zıvır... Avuç avuç kupağına döküyorlar.

Ve koca fincanlarda kahve. Biz ancak “Cermuug” diye geveliyebiliyoruz.

“A ben size şimdi hazmettirici bir şey vereyim,” dedi kadın aniden. Anladı sanırım halimizi. Ve de ne getirdi? Koca birer bardak vişne suyu. Şekersiz, doğal, saf vişne suyu...

Ne yazık... çok güzel... keşke varabilsek tadına... Nasıl hazırladığını anlattı. Biz de biraz övünce, “Bunu da denemelisiniz” diyerekten hemen mutfağı koşup bir sürahi de kayısı suyu getirdi.

Önce tabağımin karşısında dizili, konyak, cermug, vişne suyu, kayısı suyu bardaklarına bakıyorum boş boş... medet umar gibi arada bir yudum, o hiç sevmediğim kahveden içiyorum. Sonra azimle her bir bardaktan birer yudum alıyorum... Ben galiba rüya falan görüyorum... Tüm bunlar gerçek olamaz.

“Biz artık gidelim. Sabah erken kalkacağız.” Bunları gevelmeyi nasıl becerdik bilmem...

“Ama hiçbir şey yemediniz.” Ya öyle mi? Yemedik mi? Ay... Rüya bu... Evet... Evet rüya bu.

Taksi çağırıyorlar. Oğlan bize otele kadar eşlik ediyor. Yolda hiç konuştuk mu? Ne dedik? Teşekkür edebildik mi? Hatırlamıyorum. Kopuk.

Elimizde bir poşet dolusu yiyecek var. Ne zaman verdiler bunları bize? Yediklerimiz yetmedi. Bir de çıkın yapıp verdiler.

Börek, mantarlı şey, kavurma falan... Haa hatırladım... küfte de verecekti de kadın, istemedik. İstememeyi nasıl başardık? Ha

evet... “Biz 16 kişiyiz,” dedik, “Herkes veremeyiz, ‘kimi yer kimi bakar’ olmasın... ayıp olur sonra,” deyince ikna oldu.

O kadar kişiye yetecek kadar küftesi olduğundan emin olsa kesin verirdi. Aslında vardı koca bir rulo... ordu doyuran... ama onun dilim ölçüsü en az üç parmak olduğu için az göründü gözüne. Yoksa bir de onu taşıyacaktık. Zaten bu verdikleri iki gün gitti. Ye ye bitmez.

Allahtan, odamıza girer girmez soluğu tuvalette aldık. Zavallı bedenlerimiz isyanla infilak edip her şeyi dışarı attı da biraz rahatlayıp uyuyabildik. Yoksa kesin kâbus görecektik.

Valla bu yemek gecesine özel bir yer vermeseydim olmazdı. Gezi boyunca hiç aklımızdan çıkmadı. Misafirperverlikleri böyle zorlu işte. Türkiye’deki gibi...

•

Hazır yemek muhabbetine girmişken bir de, Ermenistan denince akla gelen şu ünlü “horovadz”dan bahsedeyim. Bilirsiniz her gidenin dilindedir. Hatta en iyisi biraz daha yemeklerden gideyim.

Bir kere genel anlamda yemekleri zevksiz. Sebze yok. Zeytinyağlı yok. Gezinin sonlarına doğru ekipteki hanımlar sık sık, “Eve gidince bir zeytinyağlı ayşekadın yapacağım”, “Enginar olsa da yesek”, “Ben gider gitmez güzel bir bakla pişireceğim”, “Canım şöyle zeytinyağlı bir pırasa istedi” gibi şeyler söylüyorlardı.

Bir tek dolma yapmayı biliyorlar. O da etli dolma. Zeytinyağlı dolma gibi bir kavram olmadığı gibi o etli dolmaların, İstanbul’daki Ermenilerin dolmaları yanında esmeleri bile okunmaz.

Durmadan et yiyorlar. Koca koca, kaba ve şekilsiz etler. Ermeni yemekleri Anadolu toprağının etkisiyle güzel olmuş bence. Ermenistanlılar sıfır.

Vernisaj gezimizde, bir ara mola verip, bilmediğimiz bir yerde mecburen bir biftek yemiştik, başka şey yoktu çünkü, kalas gibiydi valla. Ayrıca kızarmış patatesler de çamur gibiydi ya... neyse.

O “horovadz” dedikleri şey de bizim “şiş”in kabası. Nerede bi-

zimki? Balık ve tavuk dahil her türlü etten yapılıyor. Yumruk kadar ve de şekli şemaili olmayan etleri, öylece lap lap, kaba kaba, domates biberle falan şişe geçirip ateşte pişiriyorlar. Hepsi bu.

Hem de neresinden kestiklerine bakmıyorlar. Senin tabağına gelen etin güzel kısmıysa güzel oluyor işte.

Orada olduğumuz sürece, damak zevkimize en uygun yemekleri, otelimize oldukça yakın olan ve sahibiyle ahbap olduğumuz bir Lübnan lokantasında yedik. Muammara, tabule, patlıcan kebab ve de domuz horovadz. Güzeldi doğrusu.

Kıvırcık salata bile vardı valla. Başka hiçbir yerde rastlamadık. Ne acı bir durum benim için.

Adamların hiç salata kültürü yok bir kere. Domatesle salatallığı kaba kaba doğrayıp, kötü bir yağla limonlayınca “yaz salatası” oluyor. Yeşillikleri ise öylece söğüş yiyorlar. Oysa ne güzel salatalar olur onlardan... bilmiyorlar.

Benim en büyük keyifle yediğim şeylerden biri de lavaş ekmeği. Hani burada ancak özel yerlerde bulunur.

Orada restoran, ev, kafe, otel, her yerde lavaş var. Hem de son derece lezzetli lavaşlar. Neyse iyice kaptırdım galiba, sanırım bu kadar yemek muhabbeti yeter.

Sevan

Sevan gölüne doğru gidiyoruz. Hağardzin'e giderken kıyısından geçmiştik. Göl kocaman. Deniz gibi. Ama deniz mavisi değil, başka bir mavi. Bizim geçtiğimiz kıyılar bol ağaçlı. Karşı kıyılar çorak. gri görünüyor. Toprak kahverengi değil. Zaten gölün taşları da gri.

Bu yaşıma kadar göl suyuna elimi daldırmamıştım hiç. Deniz gibi görünen, deniz kadar kocaman bir suyun tuzlu olmaması ilginç geliyor bana. Ah bir de yüzebilseydim...

Birkaç çakıl taşı aldım kıyıdan, birkaç sevdiğime vereyim diye. Verdim de... Birini kendime sakladım. Hâlâ saklıyorum. Hâlâ göl kokuyor. Garip, farklı, ilginç bir koku... Islak kum gibi... Üşütten bir koku... Ürperten bir koku... Ama gözlerini yumup derin derin koklamak gerekir.

Yol üstünde, yüksek mi yüksek bir tepede, büyük mü büyük bir "Tamar" heykeli var. Bu Tamar, "Ak Damar", yani "beyaz damar" olarak sinir harbi yaratan "Ah Tamar" adası için anlatılan efsanedeki Tamar.

Hani Van gölündeki adada yaşayan, karşı kıyıdaki balıkçı oğlana sevdalanan, geceleri gizli gizli sahilde bir kandil yakarak, ta oradan ışığa doğru yüzerek gelen sevgilisiyle buluşan Tamar.

Sırlarını öğrenen kötü adamların, sahilde yaktığı kandili söndürüp, ışısız kalan sevgilisinin yolunu kaybederek "Aah Tamar!" diye bağıra bağıra boğulmasına neden oldukları efsanedeki Tamar.

Dağ başında, ıssız تنها bir tepede, muhteşem bir heykel. Elinde kandil tutan son derece zarif, ince belli bir kız heykeli. Sevan gölüne karşı, Van gölü efsanesinin heykeli.

“Efsane bizim, ama göl artık bizim değil. Öyleyse biz de bizim olan göle karşı dikeriz, bizim olan efsanedeki heykeli...” demişler herhalde.

Zaten vaktinde, Ermeniler ilk başkentleri olan Van’dan doğuya doğru göç etmek zorunda kalınca, rastladıkları bu gölü Van gölüne benzeterek çok mutlu olmuşlar. Adını Van koymaya karar vermişler.

Ama sonra taşlarının gri ve kara olmasından olmalı “Sev Van” (Kara Van) demişler. Zamanla bu “Sev Van” adının, art arda telaffuz edilen iki “V” harfinden biri düşerek “Sevan” olmuş. Bunu da sonradan öğrendim.

Ama heykel gerçekten de pek güzeldi. İndim. Resmini çektim. Tepeye tırmanıp, dibinde oturdum ve bir sigara tütürdüm.

Göl ise garip bir güzelliğe sahip. Bazı kıyıların vahşi görünümüne karşın, bazı kıyıları da oldukça nezih bir sayfiye yeriymiş. Zaten plajlar, plaj gazinoları falan var sahilde.

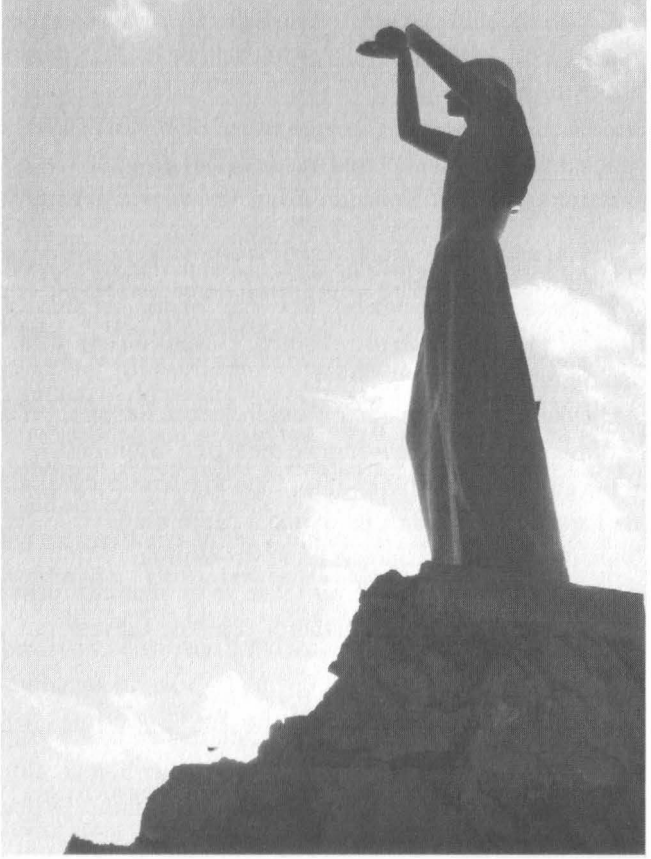
Bizim hedefimizse üzerinde bir kilise ve bir manastır olan yarımada. Yarımadanın sahile bağlandığı yerde de bir restoran var. Orada öğle yemeği yiyeceğiz.

Etrafı camekânlı, göl manzaralı restoranda bizden başka gruplar da var. Hava serince ama pırıl pırıl. Gökyüzü her zaman olduğu gibi masmavi. Çeşidi bol kocaman bir masa donatılmış. Doğrusu, oldukça da güzel mezeler hazırlanmış. Menü zengin.

Günün spesiyalitesi ise Sevan gölünün İşkanatsug’dan sonra gelen en önemli balığı Siga. Onu da horovadz usulü pişirmişler. Şiş yapmışlar yani. Valla pek lezzetliydi.

Bizim Kılıç ile Kırlangıç arası bir tadı vardı. Ben bunu daha çok beğendim. Ama herkes ille de İşkanatsug diyor. O daha güzelmış... De biz o davet edildiğimiz evde, tıka basa tok karnına yediğimizden olmalı, bir türlü alamamıştık tadını, bilememiştik değerini. Dedim ya, kararlıyım, kısmet olur da bir daha gidersem mutlaka yemeliyim.

Böyle mezeli, balıklı bir sofrada olunca, Adalar, Boğaz ve ra-

Sevan gölüne karşı,
“Ah Tamar” efsanesindeki Tamar heykeli.

kı muhabbeti başladı tabii. “Rakı içer misiniz?” dediler. Ben pek meraklısı değilim ama, ada çocuğuyum ne de olsa...

Karşımdaki göl de, tıpkı Marmara gibi duruyor. İstanbul’um, Adalar’ım burnumda tütüverdi birden. Rakı kokusu istedi içim. “Ay evet” diye atıldım hemen, gözlerim dolu dolu.

Bir şişe geldi. Kadehlere dolduruldu. Hasretle burnuma götürdüm önce. Ay ne bu be? Ne biçim bir koku böyle? Rakı değil bu yahu. “Bu rakıdır” diyorlar ısrarla.

“Benden iyi mi bileceksiniz siz?” Japonların sake’sine benzer garip bir koku. Anason kokmayan rakı mı olurmuş? “Anlaşıldı. Siz bana şarap getirin. Ben bu garip sıvıyı içemeyeceğim.”

Oralılar alındılar biraz ama, bir kere misafiriz diye yemekte hatır için konyak bile içtim ama o bir kere olur. Doğrusu paramla da hiçbir şeye benzemeyen o sevimsiz sıvıyı içemeyeceğim.

Mekânın tuvalet girişinde, hanımlar ve erkekler kapısını göstermek için, başka yerde hiç rastlamadığım pek esprili işaretler kullanmışlardı ki belirtmeden edemeyeceğim: Erkekler için düz bir ünlem, kadınlar için ters bir ünlem. Nasıl? Oldukça esprili değil mi?

•

İlginç bir gündü o gün. Kolay kolay çıkmayacak aklımdan. Oturdüğüm yere göre solda, yarımadanın tepelerine doğru giden ve de sonu görünmeyen bir merdiven var. Gülüp eğlenirken arada bir gözüm ona takılıyor. Tepede kiliseler var yine, pek önem vermiyorum. Öyle uzun merdivenlerle de hiç aram yoktur zaten ama o tepede beni çeken garip bir şey var.

Ekip coşmuş, bir avaz şarkılar söylüyoruz. Tabii ki Ermenice. Pek sevilen, hepimizin çocukken öğrendiği bir şarkı var. “Seğann e arad” (Soframız bereketli) şarkısı. Ana teması şaraba övgü.

“Bereketli soframızda, Ararat dağı karşımızda, kadehlerimiz dolu, içelim arkadaşlar, Ermeninin şarabı bize afiyet olsun...” gibi sözleri var.

Bize çocukken bu şarkı öğretildiğinde, memlekete övgü sayılabilecek bazı sözleri, bahsedilen memleket Ermenistan olduğundan resmen sansürlenmişti... oluyordu böyle şeyler... hâlâ oluyor.

Mesela “Timatsn Ararad” (Karşıda Ararat) yerine Ermenicede Ararat’a kafiyeli olarak “Kinin anarad” (lekesiz-saf şarap) denirdi.

“Hayots kini” (Ermeni şarabı) yerine de “Hayots”la “hamov” (lezzetli) kafiyelendirilir, “Hamov kini” denirdi. Eh Ermenistan burası sansür mansür yok tabii.

Millet bağılıyor avaz avaz “Araraat” “Hayots kiniii” (Ermeninin şarabını) falan diye. Keyifli keyifli bağıırken, gözüm sağ kenardaki masada oturan, üniformalı, yüksek rütbeli askerlere takılıyor.

Birden kanım çekiliyor sanki. “Neler söylüyoruz biz...” diye. Bu duyguyu Ermeni olmayan anlayamaz.

Benim dehşet içinde baktığım subaylar ise, ellerinde şarap kadehleri, coşkuyla şarkıya katılıyorlar gümbür gümbür sesleriyle. Onların Ermeni askerler olduğu kafama dank edene kadar, dilim damağım kuruyor.

Bilir miyim ben? Görmüş müyüm daha önce Ermeni askeri? Alıştığım endişe duygusu bir anda sis gibi yalayıp geçiyor ruhumu... aksi de bedenimi sarsıyor böyle... Ermeni olmayan bu duyguyu bilmez. Unutamam bunu.

Restorana konuşlanmış, cins falan değil sokak köpeği, siyah beyaz bir köpek var. Yumuşak ifadeli. Sessiz. Uysal. Oradan nasip leniyor belli. Onca kişi var orada, masalar tıka basa dolu.

Hayvancık ne anlıyor, nasıl anlıyor, neye göre seçiyor bilinmez... nişan almış gibi, beni seçiyor ve yanı başımda peydahlanıyor... hep böyle olur. Aldırmamam mümkün mü?

Artık Allah ne verdiyse... bir bana, bir ona... bir sevgi bir muhabbet. Elimle verdiğim her lokmadan sonra, tatlım benim, patisini uzatıp yavaşça avucuma bırakıveriyor, teşekkür eder gibi.

Yemek faslı bittikten sonra bile uzun süre seviştik. Biri resmi-

mizi çekmiş. İyi akıl etmiş. Öyle güzel ki. El eleyiz. Benim yüzüm görünmüyor. Onun da başı yere eğilmiş. Yüzler hiç görünme- se de bu iki canlının birbirlerine sevgiyle gülümsedikleri belli.

İşte benim tiyatroda “beden dili” diye yırtındığım bu. Sen iç- tenlikle duygunu salıverirsen eğer, sırtın dönük bile olsa bedenin- den akseder.

Hayvana sevgi sözcükleri mırıldanırken, Ermenice konuşmak bile ilginçlikti doğrusu. Öyle ya bu köpek Türkçe anlamaz ki... Bu köpek Ermeni. Vay canına, pat diye yazıverdim bu köpek Ermeni diye.

Ya bunun aksi olsaydı? Yani bu olay Türkiye’de yaşansaydı? Yazabilir miydim şimdi böyle şakır şakır? Ne kadar yırtınsam, be- nim için insanla hayvanın değeri birdir diye... kimseye laf anlata- maz, “hakaret”ten başımı belaya sokardım.

Oysa ta çocukluğumdan, öyle alışığım ki hayvanları da ruhla- rı, duyguları, aileleri, milliyetleri olan canlılar gibi düşünmeye.

Küçükken annem, yanıımızdaki Rum komşu madam Evant- hia’ların kedisiyle Ermenice konuşunca nasıl telaşla “Boşuna Er- menice konuşma o kedi Rum’dur anlamaz” diye çırpınırdım her defasında.

Oysa bir hayvana bir insan adının verilmesi bile hakaret sayı- lıyor ülkemizde. Ben de kalkmış hayvan sevgisiyle ilgili kitap yazmışım bir de... deli demiştir belki de kimileri...

Neyse, bu da açık parantez oldu.

Arada bir gözüm yukarı çıkan merdivenlere takılıyor hâlâ. O tepe- de beni çeken bir şey var ki anlamıyorum. Yiyip içip merdiven tır- manmak hiç bana göre değil... Ama orada bir şey var.

Birden, dürtülmüş gibi “Kızlar, ben yukarı çıkıyorum,” diyo- rum. Dememle de anında ok gibi fırlamam bir oluyor. Keklik gibi sekiyorum adeta. Ben, bana inanamıyorum.

Yolun yarısında yaşlı bir adam var. Buruşuk, kavruk, bütün dişleri altın. Elinde bir tar, hopbidi hopbidi şarkılar söylüyor. Tu- ristiz ya... bizi eğlendiriyor. Üç-beş dram veriyoruz tabii. Yol bo-

Sevan gölündeki yarımadaanın tepesindeki kilise.

yunca, tepeye kadar, kızıl taştan bir dolu da ilginç khaçkar var.

Nefes nefese tepeye vardığımda, pürdikkat etrafı inceliyorum. Pek ağaç yok, bozkır, bodur bitkiler, dikenli çalılar... ada tepeleri gibi... Ama daha vahşi... Sert kayalar, sarp ve derin uçurumlar... güçlü bir rüzgâr.

Garip bir tekinsizlik var her yanda. Tepede birbirinden ayrı duran iki kararmış taş bina. Biri manastırmış vaktinde, diğeri kilise.

Birkaç kişi daha gelmiş peşimden ama hiçbiri yok anılarımda... ben orada yalnızım sanki... binaların içine girmeyi gözüm yemiyor nedense. Korku gibi bir şey... beni durduruyor.

Aklım fikrim suya dimdik inen yarlarda, uçurumlarda ve soluduğum havada. O yerde bir şey var çıkaramıyorum.

Bir garip burukluk sarmış içimi. Havadaki kokuyu tanıyorum sanki... Bu sert rüzgârı biliyorum ben. Ah... Hüzün sinmiş her yana, bir de ruh acıları...

Fısıltılar, mırıltılar çalınıyor kulağıma, hatta hıçkırıklar... yoğun bir acı var burada, ruh acısı...

Burada doğa da acımasız olmalı. Rüzgârı hiç kesilmiyordur. Her yer günlük güneşlikken belki de burası boz bulanıktır. Belki de sisi hiç bitmez. Belki de burası zaman zaman aşağıdan görünmez bile. Düş gücüm hiç durmadan bana oyunlar oynuyor.

Gerçek bir makine sesi çalınıyor kulağıma birden, tüm o düşsel seslerin arasından sıyrılıp. Bu da ne? Hay Allah! İyice kaptırmışken kendimi, bir anda bütün büyü bozuldu. Bir kamyon var oralar da. Hiç yakışmıyor o yere. Onarım yapılmıyormuş. Ben artık iniyorum. Bitti.

Birazcık daha oyalanabilirim, hatta içine giresim gelir belki diye kilisenin kapısının önüne kadar gittim. Pek kocaman bir kapı. Oymalı, süslü, ama galiba yeni cilalanmış. (Yeni değilmiş oysa, mum yağı ile cilalanınca öyle parlak olurmuş meğer.) İçeri girip bir göz atsam mı? Hayır. Bir korku sarıyor içimi. Girmeyeceğim. Giremiyorum.

Bir yanım oraya çakılıp kalacak gibi, bir yanım dönüp kaç-

mak, uzaklaşmak istiyor. İçimle kavga ediyorum. “Girsene!” diyorum kendime, “böyle tırsacak ne var şimdi? Ölüyorsun merak-tan, girsene!”

Girmiyorum. Giremiyorum. Kaçıyorum oradan. Gerisin geri merdivenlerden inerken, dönüp dönüp bakıyorum o gizemli tepe-ye. Karışığım... çok karışık.

•

Arkadaşım köpekle tokalaşıp, vedalaştıktan sonra otobüsün yolu-nu tuttuk. Kimseyle konuşmuyorum. Bir tek Armine’ye dedim ki otobüste: “O yarımadada bir şey vardı beni etkileyen, çözeme-dim.”

Vartkes kulak misafiri olmuş, söze karıştı: “Biliyor musunuz? Aslında orası adaymış eskiden. Sonra zamanla sular çekilince ka-rayla bağlantısı olmuş da böyle yarımada olmuş.” Yola çıkıyoruz.

Ne dedi bu adam az önce? Ada mıymış? Ada ha? Ada mı?

Armine’nin elinde bir kitap var. Pürdikkat inceliyor. Ören yer-leriyle ilgili bazı tarihi bilgiler var. O meraklıdır biraz. Oradaki bi-naların tarihi geçmişini hakkında yazılmış bir şeyler arıyor galiba.

Az sonra “Bercuk gel bi dakika, bak sana ne göstereceğim,” de-di ve devam etti “Binalardan biri münzevi rahipler manastırı. Di-ğeri ise ‘Arakelots Yegeğetsi’ (Havariler Kilisesi) diye geçiyor. Altında şöyle bir açıklama var..” Parmağıyla göstererek okuyor:

“Sekizinci yüzyılda prenses Maryam tarafından yaptırılmış-tır.” Ne? Ne? Ne dedin sen? İnanmıyorum. Gidip okuyorum. Vart-kes’e dönüp “Az önce sen eskiden burası ada mıydı dedin?”

Vartkes yolda yaptığı açıklamayı yineliyor. Ben artık resmen ağlıyorum. Tüm vücudum titriyor. “Ah neden girmedim içine bi-naların? Neden o gözle bakmadım? Nasıl da anlayamadım?” diye dövünüp duruyorum.

Kimse anlam veremiyor bu garip halime. Armine anladı. Bili-yor. Ama onun bildiği şey, beni adeta yere çalan şey değil. O baş-ka bir şey. Ona benim de aklım ermiyor.

Nedir bu Tanrım? Nasıl olabilir? Benim hissettiğim bu şey ne? Yoksa olay gerçek miymiş? Demek orasıymış ha? Benimle ilgisi ne peki?

Hiçbir şey bilmeden tüm bu duygular kendi kendine nasıl oldu ki içime? Gerçek miydi? Ben miydim? Yoksa o kadın ben miydim? Saçmalıyorum gibi mi geliyor? Anlatacağım. Neden bu halle geldiğimi anlatacağım. Ama buna kesinlikle başka bir başlık gerekir.

Hin Asdvadzner (Eski Tanrılar)

MS VIII. yüzyılda, Ermeni bir prensliğe ait topraklarda bulunan, bir gölün ortasındaki ıssız bir adada, münzevi rahiplerin kaldığı bir manastır var.

Manastırın başrahibi Hovhannes ile prensin kız kardeşi prenses Maryam 25 yıl boyunca, çok yasak, çok gizli, çok büyük, çok platonik bir aşkla yanmışlar.

O daha başrahip olmadan, yani genç bir rahip adayırken, prenses de daha genç bir kızken düşmüşler bu aşkın ateşine.

Ve bu büyük aşkı bir kez bile dile getirmeden, birbirlerine bir kez bile dokunmadan, her biri kendi içinde ıstırapla kavrularak yıllarca saklamışlar. Genç rahip, yemin ederek kendini Tanrı'ya adanmış bir kere. Yolundan dönmesi asla mümkün değil.

Prens evlilik çağına gelince münasip bir soyluyla evlendirilmiş. İtiraz etmek ne mümkün... Mecbur. Yıllar geçmiş. Çocukları falan olmuş. Ama içi hep kan ağlamış.

Gönül verdiği rahibin aşkıyla gizli gizli yanarak, kalbinin en derin yerinde yarası hep kanayarak eşi ölene kadar iyi bir eş, iyi bir anne olmuş.

25 yıl her gece, gizli gizli, sarayındaki odasının penceresinde, gözleri gölün ortasındaki adada bulunan manastırın, hep aynı penceresindeki titrek mum ışığında, için için ağlayarak dua etmiş.

O mum ışığı ki büyük aşkının gece boyunca ettiği duaların işaretiymiş.

Genç rahip artık orta yaşlı bir başrahip olmuş. Prensese ise dul bir kadın. Ve artık yetişkin bir kadın. Kaybedecek bir şeyi yok. Yüre-

ğini dağlamakta olan aşkı için savaşmaya kararlı. Adadaki manastırın karşısına bir kilise yaptıracak.

Başrahip Hovhannes, minnettarlıktan başka ne hissedebilir? Prens eli de hep üzerlerinde. İnşaat ilerledikçe sarayla manastır arasında gidip gelmeler artıyor. Maryam ve Hovhannes de sık sık bir araya gelerek, planlarla ilgili uzun konuşmalar yapıyorlar.

Hâlâ, bir kez bile birbirlerine dokunmadan, aşklarını bir kez bile dile getirmeden, gizli gizli, için için yanıyorlar.

Prens ise arada bir karşı kıyıdan salla adaya gelerek kız kardeşi Maryam'ın yaptırdığı kilisenin inşaatını denetliyor.

Bu ziyaretlerinden birinde, ısrarla kiliseyi görmek isteyen, güzeller güzeli kızı Seta'yı da yanına alıyor. Rüzgârlı bir hava. Yol ancak yarılanmış ki, bir fırtınadır kopuyor.

Güçlü dalgalarla savrulan salda rahipler de var. Derken genç kız suya düşüyor. Salda bulunan genç bir rahip adayı da suya atlayıp, dalgalarla boğuşan kızı boğulmaktan kurtarıyor.

Prens kızını kurtaran bu delikanlıya, minnettarlığına karşılık esasını, krallığının yarısını ve kızını vermeyi teklif ediyor. Delikanlı şaşkın. Başrahip araya giriyor. Teklif reddediliyor.

Onların her biri artık dünyevi zevklerden el etek çekmişler. Prens in teşkürü bile zaten yeterince büyük bir şeref. Böyle dünyevi lütuflar kabul edilemez.

Prens de o günün anısına, kiliseye büyük, işlemeli, oymalı meşe bir kapı hediye ediyor ve yaşadığı sürece rahiplerin tüm erzaklarını temin etmeyi vadediyor.

Genç rahip adayı ise o günden sonra aklını yitiriyor. Bedenine ilk kez değen kadın bedeninin unutulmaz anısı onu çılgına çeviriyor. Öykünün sonunda, kendini bir uçurumdan, ilk kez tattığı ve esiri olduğu, o yakıcı arzunun simgesi olan dalgaların koynuna atarak, intihar ediyor.

Başrahip Hovhannes prenses Maryam'ın aşkını reddederek, Tanrı yolunu seçiyor. Prens Maryam da aşkını mezara kadar kalbine gömerek, dünyadan el etek çekiyor.

Bu öyküyü Ermeni edebiyatının önemli yazarlarından Levon Şant, sahne oyunu olarak yazmış vaktinde. Sanırım asıl öykü Maryam' la Hovhannes'in aşkı. Genç rahip adayıyla Seta'nın öyküsü ise konuyu zenginleştirip süslemek için kendi kurguladığı bir paralellik.

Levon Şant Almanya'da yaşamış. Ve ciddi bir Wagner hayranı. O dönemde oradaki teknik donanımları yüksek tiyatro salonlarına özenerek, Wagner operası havasında bir oyun yazmış.

Dili de oldukça zor, epey ağıdalı bir Ermenice, Shakespeare İngilizcesinin Ermenice karşılığı gibi. Bu oyun teknik donanım yetersizliğinden yıllarca doğru dürüst oynanamamış.

Benim deli kocam, Arto Berberyan, 1994'te, çılgın bir dekor ve büyük harcamalarla sağlanan çok özel efektlerle bu oyunu adeta bir sinema tadında sahneledi. Bizim ekip de bunu pek başarıyla oynadı.

O kadar inanılmaz bir başarıydı ki, gala günü seyirci oyun bittikten sonra bir süre sessiz ve şaşkın kalakalmış nice sonra alkışlamayı akıl edebilmişti. Ve tüm salon ayağa kalkmıştı.

Hazırlanması çok stresli bir oyundu. Arto'nun en büyük, en unutulmaz ve en son başarısıydı. Oyunun bitiminden üç ay sonra felç oldu.

Ben o oyunda prenses Maryam'ı oynadım. Hepimiz de konudan son derece etkilendik. Ben bunca yıllık oyuncuyum, her oyun biterken hüzünlenirim. Onca koşturmanın, heyecanın bir anda sona ermesi etkiler beni. Ama bir tek bu oyunun son gününde ağladım. Şimdi... tüm bunları neden anlattım...

Biz bu konuyu incelerken ve de oyunu oynarken, gerçek bir olaydan esinlenildiğini hiç düşünmemiştik. Ayrıca pek de araştırmadık doğrusu. Sadece VIII. yüzyılda geçtiği belirtilmişti kitapta, ki bu da dönem kostümleri için işimize yaramıştı. Ve de bize yetmişti.

Ayrıca oyunun tümünde "Tanrı'nın sevgi olduğu" mesajı basıncı. Biz en çok o duyguyu vurgulamaya çalışmış ve bunu da büyük bir başarıyla verebilmiştik. Gerisini düşünmedik.

Hatta konunun geçtiği adayı bile düşsel bir ada gibi kabul etmiştik. Tabii ki tarihi bilenler kimin kim olduğunu biliyorlardı herhalde ama doğrusu ben asla bilmiyordum.

Zaman zaman Ege'ye falan giderken, Bafa gölündeki küçük adacığa ve üzerindeki belki de manastır kalıntısına bakıp "Ah burada ne güzel Eski Tanrılar filmi çekilir" diye düşler kurardık Arto'yla, o kadar.

Öyleyse ben neden, nasıl, o hiç bilmediğim diyarda, o anlaşıl-maz duygulara kapıldım? Ada bile değildi ki orası. Bir çağrışım bile yapmadı. Akıl erdiremediğim bir güç beni çekti, sürükledi, içine aldı, sonra da çarpıp yere çaldı...

Mantıklı hiçbir açıklaması yok ve hiç abartmıyorum inanın. Yoksa bu reenkarnasyon dedikleri şey gerçek mi? Gerçi kavram olarak benim inancıma çok yakın ama bir ispatı yok henüz.

Yoksa VIII. yüzyılda yaşayan o kadın ben miydim? O yüzden mi hem o rolü oynarken o denli etkilendim, hem de o garip diyarda, o tarifsiz yoğun duyguyu yüreğimin ta içinde hissettim, öylesine sarsıldım?

İşte böyle... Aklımızın ermediği öyle çok şey var ki dünyada... Tarifi, açıklaması, somut bir kanıtı yok... ama kendi var. Yaşadıkça kim bilir daha neler görüp, neler hissedeceğiz... Kimine erecek aklımız, kimi böyle şoklar yaratacak.

O gün akşama kadar kurtulamadım o garip duygudan ve hâlâ pişmanlık içindeyim... Neden girmedim o binaların içine diye... Neden dolaşmadım köşe bucak her yerini?

Kim bilir ne izler sinmişti o ıssız kuytu köşelere, yüzyıllar öncesinden... ne kokular... ne anılar... Neler saklamıştı içinde o taşlar, o kasvetli duvarlar? Ne acılar zaptetmişti o karanlık inziva odaları?

Hangisiydi acaba başrahip Hovhannes'in aşkını yüreğine gömüp dualara sığındığı oda? Karşı kıyıdaki sarayın penceresinden, titrek ışığının gözlendiği mumun izleri var mıydı taşlarda? Kim bilir...

Dev kartal heykeli.

Bir şey bana engel oldu sanki. İçimi bir korku sardı... Elim ayağım varmadı... Belki de kaldıramazdı ruhum yaşanmış o derin aşk acısının geçmişten güne uzanmasını. Ki o acıyı çekenlerin sonları belli değil. Hatırlardım belki ben, geçmiş ölümleri de... çok gibi. Kim bilir... ah kim bilir.

Bir daha gitmem için al bir neden daha şimdi. Ben ne yapıp edip, o diyarları dolaşmaz mıyım şimdi... şöyle sindire sindire... tek başıma? Varsın sarsılsın ruhum. Varsın şaşırılsın beynim. Dayanamasın bedenim. Değmez mi?

•

Dönüş yolunda, yine yüksek bir tepede dev bir kartal heykeli gördük. Nasıl bir şeydi o Tanrım... Canlı gibi... Özel bir yerde değil. Geçerken insanın şöyle bir gözüne çarpar geçer.

Vartkes'in dediğine göre, bir dolu hesap kitap, koordinat ölçümleri falan yapılmış ve o kartal Masis'in zirvesinden uçarak, hoop diye oraya konmuş gibi olmuşmuş.

Günün bilmem hangi saatinde de bilmem hangi noktayla aynı hızada görünürmüş. Deli bunlar. Sorun bakalım Ermenistan'a gidip dönenlere, kaç kişi dikkat etmiştir acaba o heykele? Ama o kadar muhteşem ki... Akla ziyan.

Paylagcım tabii beni kolladığı için, zevklerimi, ilgilerimi en az Vartkes kadar söktüğü için, önceden uyardıydı "Şu virajı döner dönmez, gözünü yukarı kaldır ve sağ tarafa dikkatle bak" diye. Yoksa görmeyebilirdim bile.

Ben anında "Vay canına... Nasıl bir şeydir bu böyle!" diyerekten yerimden sıçrayınca da, "Anlaşıldı sen şimdi burada duralım dersin," deyip, yavaşça sağa çekti. İndim. İndik. Tırmandım. Resimler çektik. Güzeldi. Çok güzeldi. Afferin sana Paylag!

Şehir dışında, yamaçlar, yol kenarları, çakıl taşı gibi Obsidyen dolu. Al eline bir torba, avuç avuç doldur, götür sat. Güneş vurduca, gri, siyah parlıyor her taraf. Ağırlık yapmasa alacağız valla.

Birkaç tane alıverdim tabii, yüzük, kolye yaparım diye, ama dönüşümde hiçbirini çıkmadı çantalarından. Nereye tıktıysam, nerede bıraktıysam kim bilir... akıl mı kaldı ki başta?

Sonra yine bir dolu kilise gezdik. Doğrusu hepsini anlatamayacağım. Pek bana göre değil bunlar. Vazkenyan Cemaran ve civarındaki kiliseler. Dzağodzor, bir de Kecaris Kilisesi. En güzeli Kecaris'ti galiba.

Bu kiliselerden bazıları hâlâ kullanılıyor. Yani öyle sırf tarihi bir yer değil. İşlevsel. Tanrım, neden bu kadar çok kilise yapmışlar bunlar? Bu gezdiğimiz bilmem kaçınıcı kiliselerden birinde, hangi gün olduğu da pek önemli değil bence, dedim ya, sıralı bir gezi kaydı değil bu, bir de düğüne denk geldik bir kere. Aman ne güzel... İlginç olmalı bu olay.

Hemen daldık içeriye, baş davetliymişiz gibi, tam on altı kişi. Daldık diyorum ya, öyle pat diye değil tabii. Aslında biraz utana sıkıla...

Biz İstanbul'da yapılan kilise düğünlerinden biliriz. Herkes gayet ciddi, ayakta ayini izler. Öyle turistik gezi gibi laubalilikler yapılamaz tören esnasında. O yüzden, dikkat çekmeden, kimseyi rahatsız etmeden, yavaşça içeri girip arkada bir yerde durup izleme niyetindeyiz.

Bahçede davetliler, çoluk çocuk, karmakarışık bir kalabalık var. Kapıda da çiçeklerle süslenmiş bir limuzin. Fukaralık diz boyu ama her düğünde limuzin kullanıyorlar valla.

Pazar günleri caddelerde limuzin konvoyları oluşuyor adeta. Pembesi bile var. Yani ayranları olmasa bile içmeye, tahtirevanla gidiyorlar şey etmeye...

Neyse efendim... Rüküş ötesi şıklıktan geçilmiyor. Bomba memeli hatunlar, ciyak renkli tuvaletler... malum iğne gibi topuklu, altın, gümüş rengi dekolte ayakkabılar... öyle yüksek ki, öne doğru kayılmaktan, ayakkabıdan dışarı taşmış, hepsi de kıpkırmızı ojeli, tombul tombul parmaklar incecik bantları ha kopardı ha koparacak gerdirmekten...

Çiçekler, fırfırlar, fiyonklar, satenler, danteller, naylon şifonlar, pullar, boncuklar ve iğrenç sarı, kızıl, meçli röfleli, bol krepeli saçlar. Ve de tabii şapkalar. Ve de tabii pırıltılı, abartılı gece kulübü makyajları.

Buna karşılık, kostümlü kostümsüz, kravatlı kravatsız, yine hafif hanzo kılıklı, tıraşlı tıraşsız erkekler. Ürkek bakışlı delikanlılar ve onlara göz süzen, kendileri küçük memeleri büyük, kadınsı tavırlı genç kızlar. Ağzım bir karış açık seyrediyorum etrafı.

Kilisenin içi bir âlem. Hani girmeye çekiniyorduk ya... en ciddi bizdik valla. Önde, mihrabın orada, fırfırlı elbiseli ve tabii ki tombul memeli gencecik gelin ve damat kafa kafaya vermişler, yanlarında en yakınları... başlarında gayet ciddi dua okunuyor.

Geri kalan davetliler arka sıralarda, rasgele oturmuş, birbirlerinin evine misafirliğe gitmiş gibi yüksek sesle ve fütursuzca dedikodu yapıyorlar. Neredeyse kahve içip sigara tütürecekler.

Aslında “Neredeyse” dememeliydim, çünkü arka sırada kapıya yakın sıralarda bir-iki sigara tütüren de vardı valla ama kahve içen yoktu... Belki de vardı da ben görmedim. Bunlar yanlarına termos bile almış olabilirler. Nasılsa piknik gibi düğün.

Gülüşüyorlar, bağışıyorlar. Oradan oraya sesleniyorlar. Arada azarlanıp, bir-iki tokat yiyen çocuklar, yaka bağır bir yanda ortalıkta koşturuyorlar. Birileri kâğıtlar hışırdatarak bir şeyler yiyor. Hem de buram buram tüten bir şeyler yiyor. Töreni izleyen falan yok. İnanılmaz.

Ön tarafta gelin, damat, kayınpederler, kayınvalideler, bir-iki kardeş, sağdıçla karısı ve papaz, hepsini toplasan yirmi kişi var yok, etrafta olan bitenle hiç ilgilenmeden, huşu içinde, kendi kendilerine düğün yapıyorlar. Davetliler de bir dolu kalabalık neşe içinde, kendi kendilerine eğleniyorlar. Bir garip düğün. Fellini'nin filmleri gibi.

Garni

Yine yollardayız. Az gittik uz gittik altı ay bir güz gittik. Ormanlar geçtik, tepeler aştık. Garni yolundayız.

Yol üstünde bir yerlerde, görkemli bir taş kemerin arasından Ağrı-Masis-Ararat görünüyor. Paylag zıncı diye durdu. “Bak bak digin (bayan) Bercuhi sevgilin sana göz kırpmıyor. Bence bunu kaçırmamalısın.”

Bana kıyak yapıyor. Anında fırladım. Taş basamakları uçar gibi çıktım. Kemerin altındaki duvara tünedim. Ah canım, canım... pek güzel. Bir sigaralık sürede ısrarla kaç poz resmini çektim o güzelliğin... Çıktı mı sanıyorsunuz? Ne mümkün... Zaten ışık da karşıdan geliyor... O da kasıldıkça kasılıyor... Şımarık şey... Ama çok güzel...

O derece kapılıyorum ki güzelliğine, öyle büyüleniyorum ki gördüğümde, onun dışında hiçbir şey çekemiyor dikkatimi. Oysa o arasından göz kırptığı kemer “Çarents’in kemeri”. Zaten onun adıyla anılıyor. Yeğişe Çarents Ermenilerin Nâzım Hikmet’i... O da bu güzellikten büyülenmiş yıllarca.

O tepede oturur, düşlere dalarmış saatlerce... elde konyak, dudakta dizeler, neler neler yaratmış Ağrı-Masis-Ararat sevdasıyla. Sonradan “sakıncalı” damgasını yemiş – zülfü yârelere dokunduğundan herhalde... Yasaklıymış yıllarca Nâzım gibi... hak etmese de... vatan aşkıyla yanmış yıllarca onun gibi.

Şimdi adına görkemli bir kemer yapılmış, işte tam o noktaya, sevdiği dağın en güzel görüldüğü noktaya. En tepeye de sonradan bestelenen ünlü dizeleri yazılmış: “Yes im anuş Hayastani arevapayl sarn em sirum” (Ben tatlı Ermenistan’ımın güneş gibi parlayan dağını sevmekteyim).

Sırasına bakmadan, gönlüme göre yazıyorum dedim ya aslında gittiğimiz yerleri. Yine de arada bir çektiğim fotoğrafların sırasına bakıyorum doğrusu. Ki bilgisayarımda açık duruyorlar yazarken... En azından bir yolun üzerinde olan bir şeyi başka bir yolu anlatırken yazmayayım diye.

Olur a, o anda aklıma geliverir. Benim için o pek önemli değil. Etkilenme durumum önemli... Ama nemelazım, bir bilen çıkar, önem verir, bir laf eder. Evet, kendim için yazıyorum ama okunsun diye yazıyorum.

Tam bunları yazarken baktım mesela. İyi ki de bakmışım. Garni'den önce çektiğim kallavi bir kilise fotoğrafı var. Surp Krikor Katedrali. Atlamışım işte... Bu yepyeni bir katedral. Şehir içinde. Yerevan'ın en büyük kilisesi. Eski mimarinin modernize edilmiş.

Ermenilerin Hristiyanlığı kabulünün 1700. yılı anısına yapılmış. 2001'de. Öyle büyük ki anlatamam. İçi de dışı da onikse benzeyen özel bir taştan yapılmış. Pırıl pırıl bir taş.

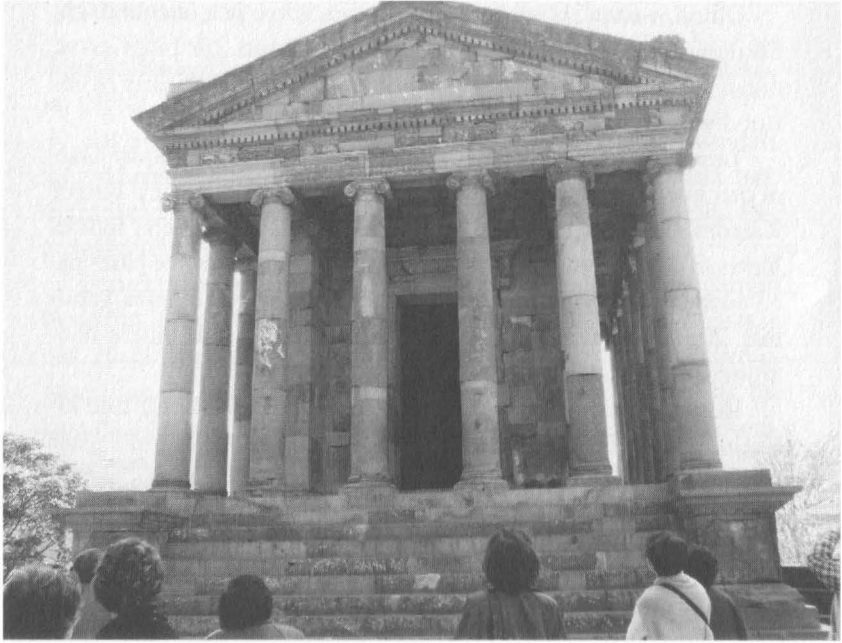
Her taraf uçuk bir bej rengi olduğundan, gördüğümüz tüm kiliselerin aksine inanılmaz aydınlık, ıslıl ıslıl ve klasik formun güne uyarlanmış hali. Pek muhteşem. Ama yine de kilise işte.

Beni asıl ilgilendiren Garni. Çünkü orada kilise yok. Çünkü Hristiyanlık öncesinden kalma bir şehir kalıntısı. MÖ III.-II. yüzyılda inşa edilmiş.

Ve işte Garni. Yüksek bir tepede, muhteşem bir şehir kalıntısı. Burada yazılan her "yüksek tepe" sözcüğünü okuduğunuzda siz gözünüzün önüne bir "dağ" getirin. Öyle yüksekte ki vaktinde hiçbir düşman oraya saldırmayı göze alamamıştır herhalde.

Sonradan öğrendiğime göre Hayk Nahabed'in oğlu Keğam yaptırmışmış bu şehri ve de torunu Garni'nin adını vermişmiş. Ben Garni adının çocuklara o şehirden esinlenilerek konduğunu sanırdım. Meğer şehir, adını bir insandan almışmış.

Çok yüksekte... çok çok yüksekte. Sarp bazalt kayalar şehrin ayaklarının altından dimdik iniyorlar aşağıya, ta aşağıda keyifle şırlı şırlı akan Azat deresine doğru.

Gami, Hristiyanlık öncesi tapınağı (Yunan mimarisi etkisi).

Şehrin etrafı iki metre eninde surlarla çevrilmiş. Vaktinde bu yeri seçenler pek ehlikeyifmiş doğrusu. Manzara müthiş... Dünyaya ta tepeden, adeta gökyüzünden bakar gibi.

Saraylardan, tapınaklardan, hamamlardan arta kalanlar bile her birinin birer sanat harikası olduklarına tanıklık etmekte.

Şehrin en yüksek yerinde, Yunan mimarisi etkisinde hâlâ sağlam ve tastamam kocaman bir tapınak var. Olimpos'tayız sanki. Öyle büyük ki, basamaklarında oturunca kedi kadar kalıyor insan. Yani... ben öyle kalıyorum.

Orada, İstanbul'dan gelen başka bir grupla karşılaşıyoruz. O gruptan arkadaşım Mari Akbaş, birkaç poz resmimi çekiyor o muhteşem tapınağın basamaklarında.

Böylece çektiğim mekân fotoğraflarından birinde, ben de bulunmuş oluyorum. Kedi kadar da görünsem... oradayım işte.

Bu tapınak Tanrı Arek (Mihir) için yapılmışmış. MÖ 77'de yıkılmış ve MÖ I. yüzyılda, I. Dırtad tarafından şehir onarılırken yenilenmiş. Daha sonra da yani IV. yüzyılda, III. Dırtad'ın yazlığı olmuşmuş. Vay canına... lükse bakın hele... Yazın sıcaklığında ne biçim püfür püfür eser orası...

Tapınak, bir günün saatlerini simgeleyen 24 sütunla çevrelenmiş. Ve de tepesi yani alnı, üzüm salkımı, ceviz yaprağı gibi motiflerle süslenmiş. Pek güzel. Pek fiyakalı.

Yüksekte müksekte ama, yüzyılların gerisinden günümüze gelene kadar, defalarca saldırılara uğrayıp tahrip edilmişmiş meğer. O zamanın insanları dağ bayır aşmakta epey ustaymışlar demek... nasıl da vız gelmiş yükseklik falan baksanıza... Neredeyse uçakla saldırılabilir ancak gibi görünüyor çünkü.

Ama en büyük tahribatı 1675'te büyük bir depremle almış tapınak. 1969-74 yıllarında da, yani yapılışından tam 1900 yıl sonra sıkı bir onarımla yepyeni olmuş.

Ben bu bilgileri hep sonradan edindim. İlk başta pek yazasım da yoktu ama burası Ermenilerin Hristiyanlık öncesinden kalan tek mekân ve tek tapınak. Epey önemli yani.

Burası da bana bir şey hatırlatıyor, ama Sevan gibi ürkütücü ve mistik değil. Başka bir şey. Hemen çözemedim. Çözeceğim herhalde, dolandıkça...

Pek şaşırtıcı, müthiş bir de hamam kalıntısı var burada, saraya aitmiş. Aslında, resmen sauna. Köprü gibi bir yükseltiden geçerek dolaşılıyor içi. Toprağın altında kalıyor.

İç içe geçilebilen beş odası var bu saunanın. Sıcak suyu taşıyan kalın künkler hâlâ sapasağlam duruyorlar. Neredeyse hiç kırıkları yok. Çukurca bir yerde toprak bacalar var, buhar odası orası.

Yan tarafta da, zemini mozaik kaplı bir soğuk su havuzu. Mozaiklerde, doğal taşlarla 15 renk kullanılmış. İnanılmaz... mitolojik deniz canlıları, satirler, tanrılar, denizkızları resmedilmiş. Her tarafta yüksek bir uygarlığın izleri var. Çok ilginç. Çok güzel.

Tapınağı sağına alınca, dik bir uçurumdan aşağıya bakıyorsun. Karşıda, çok uzaklarda, yeniden bir tepe oluşuyor. O tepenin üstünde de bulunduğumuz yerden ancak fark edilen, kale artığına benzer bir kalıntı daha var.

Böyle muhteşem bir yeri gezerken kimse o yana bakmıyor tabii. Garni'de durmuşken kim dikkat edecek ki ona...

Vartkes benim uçurumun kenarında, uzaklara dalmış halimi görünce yanıma yaklaşıyor. "O karşıki tepede ancak fark edilen yeri görüyor musun?"

"Ay, tabii ki görüyorum. Tam da ona bakıyorum."

"Orada ve burada, savaş gibi acil durumlarda, karşılıklı haberleşmek için yapılmış ateşleme kuleleri varmış. Yardım çağırısı için o kulelerde ateş yakılmış."

Tamam. İşte bu! Şimdi anladım işte hatırlattığı şeyi. "Gondor yardım istiyor..." diye mırıldandım önce. Sonra kendi kendine "Rohirriim!" diye yükseldi sesim. Heyecanla dönüp ilk karşıma çıkana "Gondor burası!" dedim.

Hangi arkadaşımı hatırlamıyorum ki... kafayı yemişim gibi baktı yüzüme. "Yüzüklerin Efendisi"ni okudun mu? Filmini gördün mü?" diye heyecanla ona buna sormaya başladım sonra.

“Ne?”

“Tolkien yahu.”

“Kim?”

“Hani şu İngiliz yazar...” Cevap yok... “Boş ver.”

Yalnızım şimdi işte... Çok yalnızım. İsterdim ki, genç dostlarımdan birileri olsun yanımda şu an. Ah neler paylaşırdım onlarla... ne keyif olurdu o zaman bu garip duygu...

Böyle oluyor işte. Gençlerle sıkça takılırsan, bir yanın onlara ayak uydurdukça, diğeryanın gitgide yabancılaşıyor yaşıtlarına. Bıçak sırtı bir şey bu... Çok riskli...

Alışıyor bir kere içindeki çocuk özgür olmaya... Her daim gönlünce fışkırabileceğini sanıyor sonra. Yalnızlık hissediyorsun işte böyle, en olmadık zamanlarda.

Ekip arkadaşlarıma da büsbütün haksızlık etmek istemiyorum doğrusu. Kimi adını bile bilmiyor, evet. Ama kiminin de, konuyu bildiğı halde, ciddi bir yetişkin olarak, fantastik şeylere eğilimi yok ve de o yüzden ilgi duymamış. Bense gayriciddi bir yetişkin olarak çıldırıyorum.

İyi, tüm bunlara mantıklı bir açıklama getirebiliyorum böyle de... ben içimden taşan bu fantezi zaafımı kiminle paylaşacağım şimdi? Yalnızım işte şimdi... Çok yalnızım.

Yavaşça yere oturuyorum. Ben şu an Gondor'dayım. Oturmuş bir uçurum kenarında Rohan'a bakıyorum. Daha fazla dayanamayıp Serdacıma bir mesaj atıyorum.

Telefon etmek gezinin sonuna kadar hiç mümkün olmadı. Ne kadar uğraştıysam kimseyi arayamadım... benim telefonum o teknoloji harikalarından olmadığı içindi belki de... ama mesaj kolaylığı var Allahtan.

Mesaj gidiyor. “Bu Tolkien denen herif o kitapları, buraları görüp de yazmış valla. Gondor da burada Rohan da...”

Anında cevap geliyor... “Nassı yani...” Oh... İşte bu.

J. R. R. Tolkien'in dünyayı sarsan *Yüzüklerin Efendisi* üçlemesi İstanbul'da daha popüler olmadan okumuştum ben hepsini. Hem onları hem *Hobbit*'i... O zamanlar, en uyuşan tarafımız içimizdeki çocukların çok iyi anlaşmaları olan kocam, daha sağdı.

Ama ciddi bir felç geçirdiği için hastalığın yan etkisi olarak, kitap okurken konsantrasyon zorluğu çekiyordu. Bense o sıralar, Tolkien'in kitaplarıyla, bu konunun öyle bir içine düşmüşüm ki, neredeyse sokakta yürürken bile kitabı okumayı sürdüreceğim.

Yatakta, tuvalette, mutfakta, yemekte, her an onları okuyorum. İkinci kitapla birlikte verilen düşsel Orta Dünya haritası posterini buzdolabımın kapısına yapıştırmıştım.

Neredeyse orada yaşıyorum. Yani Tolkien'in düşsel Orta Dünya'sında... Bir taraftan da okuduklarımı ona anlatıyorum. Arada bir de heyecanlı kısımlarını yüksek sesle okuyorum. Her birini en az üçer kere okudum da, hâlâ aklıma estikçe tekrar tekrar okurum.

Arto'nun inanılmaz bir sinema görüşü vardı. Biz o kitapları okurken, bunlardan en az beş film olabileceğine karar vermiştik. Ki daha ortada böyle bir teşebbüs bile yok.

Derken efendim, nice sonra malum filmler yapıldı. Ama ne yazık... Artocum yoktu artık. Düşlediğimiz her şeyin gerçekleştiğini göremedi.

Günler öncesinden heyecanla beklediğim ilk filmi, sinemada oynadığı ilk gün, bir prova sonrası gece 24 seansında iki genç dostumla görmüştüm. Minas ve kız kardeşi Kayane. Başka kimle paylaşacağım o heyecanı? Onları da anmak geldi içimden şimdi.

Okurken gözümüzün önünde defalarca canlandırdığımız tipleri, mekânları, görür görmez tanıyor, heyecanla birbirimizi dürtüyor. fısıldaşıp duruyorduk film süresince. Hepsini görebilmek için üç yıl sabırla bekledik.

Her birini görür görmez CD'lerini aldım bir bir... ve her sahneyi, her repliği İngilizce olarak ezberleyene kadar izledim. Elfceyi bile sökmüştüm valla o aralar... Ne biçim söylüyordum o Elfce şarkıları...

Ben tüm bunları anlatarak tabii ki nostalji yapıyorum ama o te-

pede düşümdeki Gondor'da, düşümdeki Rohan'a karşı sigaramı tütürürken aklımdan bunlar geçiyor. Ayrıca tüm bunları şöyle bağlayacağım:

Biz o kitapları okurken Arto'yla düşünmüştük ki adam o kadar güzel, o kadar açık ve net, o kadar detaylı anlatmış ki her şeyi, elimizde o teknik olanaklar olsa tüm o düşsel mekânları biz bile gerçekleştirebilirdik sanki.

Yani film için gereken her detay kitaplarda çiğnenerek verilmiş adeta... yönetmen hiç zorlanmamıştır valla... ama ya adam? Yani yazarın kendisi?

Konuyu kurguladıktan sonra gerekli mekânları, bu kadar açık ve net tarif ettiği yerleri nasıl düşlemiş, değil mi?

Derler ki insanoğlu hiç görmediği, bilmediği şeyleri düşleyemez. Ancak bir şekilde gördüğü şeyleri abartır, süsler, değiştirir, fanteziler üretir... ama efsaneler bile az buçuk gerçeklere dayanır.

Oradan takıldım işte... Tolkien bu diyarları görmüş de düş gücüyle süslemiş olamaz mı? diye. O yüzden istedim yanımda içimdeki çılgın çocuğun düşlerine katılacak genç birinin olmasını...

Bir kere takıldım ya buna, daha sonra defalarca, başka başka yerlerde haklı olabileceğimi düşündüren, daha başka neler gördüm neler...

O andan sonra şehir dışındaki her vahşi diyar Tolkien'in Orta Dünyası oldu benim için. Ki yeri geldikçe sık sık vurgulanacaklar.

Ama kesinlikle Gondor burası. Bir kere tüm alan, yani surlarla çevrili kent, dev bir üçgen... aynı Gondor gibi... aksini nasıl düşünebilirim ki... Bilenler, hemen anladılar tabii.

Şehir kapısının hemen çıkışında, muhteşem manzaraya karşı, doğal taşlarla set set yapılmış şirin bir mekân vardı. Orada oturduk meyve yedik. Kahve içtik. Meyveler inanılmaz lezzetli. Doğal ve hormonsuz.

Ortada, içinde palamut boyunda, ünlü İşkhanatsug'a benzer balıklar olan bir havuz vardı. Belki de onlardandı, sormadım. Ben hâlâ Gondor şokundayım. Fincanımı alıp masadan kalktım. Man-

zaraya karşı bir köşede oturdum yerde. Ne düştü ama...

Çıkışta, sokak tezgâhları var. Kavanoz kavanoz reçeller ve ceviz murabbası satılıyor. Bir de pestiller ve ipe dizilmiş kurutulmuş meyveler. Hepsinden de aldık. Murabba ve reçel kavanozlarını sakladık İstanbul'a getirmek üzere, ama kuru meyvelerin hepsini yol boyunca yedik.

Ceviz murabbası pek lezzetli bir şey. Anadolu'da da yapılıyor. Kimden kime bulaşmış bilinmez. Epey de eziyetli. Ceviz, o acı yeşil kabuğuyla birlikte, günlerce tabii her gün değiştirmek kaydıyla suda bırakılıyor, sonra şöyle bir haşlanıp acı olan suyu dökülüyor.

Sonra günlerce kireç kaymağında bekletiliyor, sonra şekerle kaynatılıyor, zevke göre içine karanfil katılıyor. Yani aşağı yukarı bir ay sürüyor yapılışı. Çok ilginç ama, ktır ktır yenen kapkara ve tatlı bir şey. Güzel bir şey.

O Janet'le yemeğe gidip de mide fesatına uğrayarak döndüğümüz evin hanımı da vermişti bir kavanoz... Nasıl da unutmuşum yazmayı, elimize tutuşturduğu çıkından bahsederken... tabii ya... epey ağırdı çıkın...

Kimselere vermeyip, uçakta dökmeden İstanbul'a getirmek için onca çaba sarf etmişim. Hepsini de tek başıma yemiştım İstanbul'a dönünce. Ki o daha lezzetliydi valla. Çünkü içine karanfil de koymuştu. Ne de olsa ev yapımı...

Keğart

Biz daha İstanbul'dayken ve her önüne gelene, istemeden yapacağım geziden bahsederken, eski dostum, ekip omuzdaşım Arman demişti ki: "Aman Bercuk, Keğart diye bir yer var, oraya iyi dikkat et. Hatta mümkün olsa da programınızın en başında yer almasa da kim vurduya gitmeden kıyaslasan gördüğün başka yerlerle. İyice bir sindirsen. Beter bir şey. Hiçbir yere benzemez. Ağlamadan duramazsın."

İşte şimdi oraya gidiyoruz. Tabii ki yine; az gidiyoruz, uz gidiyoruz, altı ay bir güz gidiyoruz... dağları bayırları aşılıyor. Ve yine Allah'ın unuttuğu sarp ve vahşi bir tepenin dibine varıyoruz.

Öyle bir tepe ki, dağ sanki. Zaten her tepe dağ... dedim ya... Hem de her yanı dağlarla çevrili bir dağ. Sarp, dik yarlar, uçurumlar ve zirvelerde yuvalanmış kartallar... Her şey nefes kesici.

Otobüsümüzü aşağıda bırakıp, tabana kuvvet tırmanıyoruz. Tepeye çıkan yol kavisli, yormuyor. Öyle ki, aşağıda küçücük görünen arabalara bakınca, bu kadar yükseğe nasıl çıktığına şaşıyor insan. Sessizliğin sesi yüreklere işliyor.

Dağların arasında kaybolmuş gibiyiz. Yürürken büyülenmiş gibi etrafıma bakmaktan varılması gereken yere dikkat bile edemiyorum. Nasıl bir doğa bu Tanrım?

Yine Tolkien'in Orta Dünyası'ndayız. Oralar prens Faramir'in gizli bölgesi gibi... Froddo'yla Sam'in yakalandıkları yer.

Ve nihayet ana kapıdan giriyoruz. Vay canına! Tokat gibi! Sözcük yok! Burayı tarif edecek sözcük yok. Hemen gruptan ayrılıyorum. Böyle allak bullak olduğumda yalnız kalmayı tercih ediyorum.

Alçak duvarlarla çevrili taş avlunun ortasında duruyorum.

Kendi çevremde ağır ağır dönerek dört bir yanı tarıyorum.

Sonra gözlerimi gökyüzüne kaldırıp ağlamaya başlıyorum. Üstelik daha hiçbir şey görmedim. Biraz utanıyorum ama, engel olamıyorum ki... Havaında bir şey var buranın. Doğrudan doğruya ruha akan bir şey.

Bir kilise ve manastır kompleksindeyiz. Dünyeviliği çağrıştıracak en ufak bir işaret yok. Bir inisiyasyon merkezi sanki. Birtakım manyetik güçler var belki de konumunda... Ruhsal kanalları açan... Ayak basar basmaz hissediliyor. Orada bir hafta kalsa insan bütün olumsuz etkilerden kurtulup arınır herhalde.

Bizimkiler kiliseye girdiler. Ben orada bir taşın üzerine oturup Arman'a mesaj atıyorum. "Ben Keğart'tayım, çok ağlıyorum." Arman beni anladı. Biliyordu zaten... Emindi. Duyarlı biri orada ağlamadan duramıyor. Nedeni belli değil. Aynı şey bizim Serda'ya da olunca bunu iyice anladım.

Ben bunları yazmadan birkaç gün önce, ondan gelen mesaj aynen şöyle: "Ben Keğart'tayım, çok ağlıyorum."

Cevabım ise: "Orada ağlanır, nedeni yok."

Sonra dayanamayıp telefon açtı ve şansına orada bulunan amatör bir koronun konserini dinletti bana. Ne akustik...

Bu karmaşık duyguları sindirdikten sonra ben de kiliseye giriyorum. Daha doğrusu kiliselerden birine. Bu kiliseyi, IV. yüzyılda, Hristiyanlık Ermenilerin resmi dini olduktan sonra, Krikor Lusa-voriç yaptırmış.

Önceleri orası "Ayrı Vank" (kaya manastırı) diye anılırmış. Sonradan orada korunmakta olan kutsal emanet "Keğart"ın adını almış. "Keğart"ı ise daha sonra özel olarak anlatacağım.

Böyle ücra yerlerdeki birçok kilisede olduğu gibi, tepedeki kubbenin ortasında, köşeli bir delik var, zeminde de o deliğin tam karşısına gelen yerde aynı ebatta başka bir delik, kapaklı.

Yağmur yağdığında o kapak açılırmış ki alttaki sarnıçta yağmur suları biriksin. Gerçi bir de kaynak var ama... Su önemli... E aylar yıllar süren inzivalar var. O zamanlar tabii ki buralara tır-

manma yolları böyle asfalt falan değil.

Bir de kara ikliminin sertliğini düşünün. Kar yolları kapatırsa ne olur. Zaten kendini Tanrı'ya adanmışların dış dünyayla bağı bile yok. Yukarıda Tanrı, aşağıda sen... bir başına. Ve senin gibi adanmışlar. Hepsi kendi başlarına. Başka ne bir ses ne bir nefes. Ve zirvelerde kartallar... Muhteşem kartallar...

O eski kiliselerin neredeyse tümünde, mihraba çıkan çok zor, çok yüksek basamaklar var. Zorlanarak da olsa iyi kötü dik olarak çıkılabiliyor da, eğilmeden asla inilemiyor. Tanrıya yaklaşmak zor, ama uzaklaşmak daha zormuş. Öyle dedi Vartkes. Ve Tanrı da hep yukarılarda.

Bu tür komplekslerde olduğu gibi birkaç kilise var. Ana kilisenin güneyinde kayalara oyulmuş iki gizli kilise daha var.

Huşu içinde dolaşıyoruz her bir kuytu köşeyi, fısıldamaktan öte ses çıkarmaya korkarak. Ah deli Ermeni ah... neler yapmışsın bu vahşi diyarlarda... bu sert, bu kaba, taşla hemhal olmuş tavrın altında, nasıl barınır bu naif ruh?

Kiliselerden birinde ki Avazan Yegeğetsi (havuz kilise) diye anılıyor, doğal bir kaynak var. Tabii ki kutsal, ayazma gibi... şifa veriyormuş.

Sağ taraftaki duvarda, adeta bir kuyumcu işçiliğiyle oyulmuş, etrafı güllerle süslenmiş inanılmaz bir haç motifi var. Kocaman... Ah çılgın bunlar...

Birçok bina var. Zamanla eklenmişler. Büyük bir alan orası. Manastır, konut, ilahiyat okulu, kütüphane, elyazması evi, mezar gibi amaçlarla kullanılmış bir dolu bina. Orası da tipik bir din ve kültür merkezi olmuş vaktinde.

İnsan elinden çıkma bir mekân bu kadar mı uyum sağlar doğaya? Bu kadar mı geçer iç içe? Sanki Tanrı'nın elinden çıkmış gibi... Bu kadar mı secde edip tövbekâr olma arzusu verir? Karışık... Şaşırtıcı... Çarpıcı... Dine yaklaşmak değil bu. Tanrı'ya yaklaşmak.

Dev bir kaya yuvarlanmış düşmüş dağlardan günün birinde, çok zaman önce, hiçbir yapıya, hiçbir insana değmeden, güm di-

Keğart.

ye... konuvermiş avlunun orta yerine. Hiçbir zarar verememişmiş Tanrı'nın inayetiyle... duruyor orada, düştüğü yerde. Bir işaretmiş o... ki Tanrı isterse korur seni, her tehlikeden.

O görkemli kallavi taş binaların sırt dayadığı dağların, sarp kayalarların, orasında burasında, ta yükseklerde, dikkatle bakılmazsa fark edilmeyen, oyuklar, delikler var, üzerine dikilmiş kapkara gözler gibi, oyulmuş gözler gibi... tekinsiz.

Vartkes gülümseyerek yanıma yaklaşıyor. Parmağıyla o yükseklerdeki oyuklardan birini işaret ederek "Digin (bayan) Bercuhi, oraya kadar tırmanabilir misin?" diye soruyor.

"Tabii tırmanırım," diyorum heyecanla. Takılıyorum hemen peşine... ne biçim tırmanıyorum hevesle... dağ keçisi miyim neyim?

O tekinsiz oyuklardan birinin önündeyim. Eğilerek girilebilen dikedörtgen bir kapı gibi. Etrafında belli belirsiz motifler var. Zamanın etkisiyle aşınmışlar. Üstünde ve solunda hafif kemerli penceremsi minicik hava delikleri.

İçeri giriyorum. İkiye iki var yok bir odacık. Oyularak yapılmış. Tam karşıda, sanırım doğuya denk gelen yerde, duvara bir niş, içine bir haç motifi oyulmuş. Altında bir-iki karışık mihrap gibi bir seki var. Yıllar yılı yakılan mumlardan, kandillerden karmış.

Tek kişilik bir hücre bu. Bir inziva yeri. Karanlık. Serin. Yıllarca ve yıllarca edilen dualar, duvarlarına sinmiş. Elini sürdüğün yerden bedenine yayılıyor. Tanrıyla kulu arasında geçenler havasına karışmış... Soluğunla ruhuna geçiyor.

İlk anda garip bir tedirginlik, sonrasında inanılmaz bir huzur... Ah ben gene ağlıyorum. Vartkes hiçbir şey söylemiyor. Sessizce bekliyor. Ya çok alışmış bu gibi hallere, ya da beni anladı artık.

Bir süre oturuyorum orada... dua etmeyi bile akıl edemiyorum. Ya da gerek duymuyorum belki... edilmiş onca duayı soğuruyor belki de ruhum. Bu gibi yoğun etkilenmelerde ilk aklıma gelen si-garayı bile düşünemiyorum.

Düş gücümün oyununa bırakıyorum kendimi yine. O yüksek yerde, o sessizlikte, herhalde hiç kesilmeyen rüzgârın uğultusuna, usul usul okunan dua mırıltıları karışıyor düşüme. Her yanıma sarıyorlar... Salınıyorlar, dolanıyorlar, içimden geçiyorlar.

Of... yorulduğum artık. Ruhum yoruldu. “İnelim” diyorum. Vartkes hiç konuşmuyor. Ağır ağır, iki buklüm inerken soruyorum: “Buraya her giren böyle mi oluyor?” “Pek değil...” diyor. Başka bir şey sormuyorum.

İndikten sonra o deliğin bir resmini çekmeyi akıl edebiliyorum nasılsa... ki onlardan kaç tane var... ama biri yeter bana.

“Keğart”, Hazreti İsa çarmıhtayken başında ölümünü bekleyen Romalı askerin, ölüp ölmediğini anlamak için göğsüne sapladığı mızrağın ucuna verilen admış. Girişte yüksek bir direğin tepesinde sembolü vardı. Vartkes söyledi tabii.

Onun manevi etkisi midir acaba böyle yürek dağlar gibi iç yakan? Ya da bu yerin yürek dağlayan kendi garip gücü, onu hatırlattığı için mi yakıştırılmış bu ad? Sorsam bilirlerdi belki... ama sormadım o sıra.

Doğrusu hiçbir tarihi gerçek ilgimi çekmiyor şimdi... istemiyorum. Ben kendi dünyamdayım. Kendi fantezilerimle mutlu-yum.

Sonradan öğrendim bu adın oraya, “Keğart”ın uzun yıllar orada kutsal emanet olarak korunması nedeniyle yakıştırıldığını.

Civardaki bütün kayalar, mağaralar, bitki örtüleri, şırl şırl akan sular ve kuytulardaki gölcükler masallardan fırlamış gibi.

İşte! İşte! Kötü yaratık Smeagol Gollum’un, balığı kayalara vura vura öldürüp yerken yakalandığı yer burası. Ah... Tolkien ah... Sen kesin gördün bu diyarları.

Sonraki günlerden birinde. Ağrı dağına paralel bir yönde giderken, solda yani dağ tarafında kalan, eğri büğrü, inişli çıkışlı, çorak vahşi çirkin görünümlü, az biraz ürkütücü araziye bakıp bakıp yine kendimi düş gücümün oyunlarına bırakmışken tam...

Vartkes “Biliyor musunuz hanımlar? Ararat eskiden etkin bir volkanmış,” demez mi?

Büsbütün emin oldum. Tolkien buraları görmüştür. “Ah tabii Mordor işte,” dedim, “hüküm dağı.” Aldırmadım, arkadaşlarımın hafif müstehzi bir gülümseme ile “O da ne kız?” demelerine. Büsbütün emin oldum.

Soykırım Anıtı

Şimdi bu başlığı atarken buraya “sözde mözde” yazamam ben. Bu anıtın adı resmen “Soykırım Anıtı”. Dzidzernagapert (Kırlangıç kalesi) denilen tepede, Soykırım Müzesi’nin olduğu yerde, konik bir anıt çarpıyor insanın gözüne... sipsivri bir bıçak gibi uzanmış gökyüzüne.

Keğart dönüşü, programda Dzidzernagapert yazıyor. Açıkça söylemedim ama sanırım yeterince belli... ki ben bir Ermenistan cahiliyim. Sormuyorum da kimseye bir şey. Gidiyoruz işte, “vosgi aşun” (altın sonbahar) rengi ağaçlar arasındaki yollardan... Keğart sarhoşuyum ben daha.

Dzidzernagapert dedikleri yer nere? Biz neden gidiyoruz? Göreceğimiz şey ne? Bir fikrim yok. Aldırmıyorum. Cehaletimi de belli etmek istemiyorum.

Kırlangıç kalesi koymuşlar adını o yerin... Kırlangıç’la Turna’nın hem kuşu var hem balığı bilirsiniz. Ama kuş olanları önemlidir Ermeni için... Bir duygusal bağ vardır aralarında... Göçmen olduklarından olmalı... Şarkılar vardır bir dolu... turnalı, kırlangıçlı... Ayrı düşülen toprağa, sevilene turnalarla selam gönderilen, sılıya dönüp de yuvasını yıkık bulan kırlangıç için ağlanan... bir dolu acılı şarkı. Ama bu tepeye kırlangıç kalesi denmesinin nedeni bunlar değil. Hristiyanlık öncesinde tam o noktada Tanrıça Asdğik’in tapınağı varmış. Efsaneye göre, tanrıça, sevgilisi olan Tanrı Vahagn’a, (Apollon ve Afrodite gibi) tapınakta onunla birlikte yaşayan kırlangıçlarla mektup gönderir ve cevapları da aynı yolla almış. İşte tepeye verilen adın asıl nedeni bu.

Dzidzernagapert denilen bu yere muhteşem bir anıt dikilmiş. Bu da başka bir tokat. Dümdüz, sipsivri, pürüzsüz, yüksek mi

yüksek, bıçak gibi tek bir taş. Ki taş değil de metal olduğunu sonradan öğrendim.

Biri uzun, diğeri kısa... iç içe girmiş gibi iki sipsivri üçgen. Daha doğrusu uzun olan kısa olanı içine almış, bağrına basmış gibi iki üçgen sütun. İç içe girmiş iki kılıç.

Kısa olanı yok olan halkı, onu bağrına basan uzun olanı da, yaşamakta ve yaratmaya devam etmekte olan halkı temsil ediyormuş.

Hemen yanı başında, taştan, dev bir meşalenin ağzı. Çepeçevre yerden yükselmiş mazgallar gibi stilize edilmiş dev alev dilimleri. Ermenilerin eskiden yaşadığı ve kıyım gördüğü, her birinden alınan toprak örneklerinin birer kutsal emanet gibi korunduğu illeri temsil eden bu dilimlerin arasından, merdivenlerle ortaya yani meşalenin içine iniliyor.

Geniş mi geniş bir alanın ortasında, havuz gibi çukurda kalan, yayvan ve dilimli konik bir metal bölüm var... sanırım bakır... ki orası tam meşalenin ortası... onun da ortasında hiç sönmeyen gerçek bir ateş yanıyor. Sonsuz ateş.

Ortaya doğru yürüdükçe, derinden gelen ilahiler duyuluyor... Gomidas'ın ve Yergmalyan'ın besteleri. Sensörlü olmalı... Etkileyici. Çok etkileyici. Demek dünyayı sarsan olay bu. Gerçekten etkileyici. Ve de göz yaşartıcı.

Bütün bunların altında da, avlusunda yerde yatay duran, geçmişin kaos'uyla geleceğin düzen'ini temsil eden çok ilginç soyut bir heykel bulunan ünlü Soykırım Müzesi var işte.

O müzede ise neler yok ki... Her yanda, yok sayılan, üstü örtülen, bilmeciden gelinen yaşanmışlıkların çarpıcı kanıtları. İnanmak istemese de gönül, gözün gördüğünü kabul etmez de ne yapar? Üstelik ben bunları yazarken, ünlü gazeteci yazarlarımızdan biri, müzeye yaptığı ziyaretten sonra, bu görülenleri az bulduğunu yazmış. Daha çarpıcı şeyler beklermiş ve de düş kırıklığına uğramış.

Daha çarpıcı bir şeyler olsaydı, gören düşüp bayılırdı herhalde... Kendimi bildim bileli bu konuda ülke genelindeki tabu gi-

Soykırım Anıtı.

bi, garip bir tabu içinde olduğumdan olacak, bana bu kadarı bile yetti.

Diğer tüm müzelerde olduğu gibi fotoğraf çekmek kesinlikle yasak. Çekebilseydim, neler gösterebilirdim bugün hâlâ ve ısrarla, devekuşu gibi başını kuma gömenlere...

Resimler, yazılar, kayıtlar, kanıtlar, arşivler... Yadsınamaz geçmişten yürek paralayıcı izler... Ki azmış bunlar, yeterli değilmiş. Öyle demiş ya hani gidip de gören kimi gazeteciler...

Şöyle bir göz atmak bile yetiyor, iradedişi akan gözyaşlarına izin vererek, tevekkülle sineye çekmek ya da öfkeyle isyan etmek için. Milliyetçilik adına değil, sırf insanlık adına. Bir de çok olsaydı ne olurdu acaba?

Ben sevgiden yanayım... daima. Sevgi çözümdür. Geçmişin güne, günün geleceğe bağlanması kaçınılmaz... ama ne geçmişe, ne de güne takılıp kalınmaz. Geçmişten gelen, günde derlenir, geleceğe devredilir.

Yok saymak hiç mümkün değil... ama unutmak pekâlâ mümkün. Unutmak da şart değil. Sindirmek yeter. Bilmek, sindirmek ve yenmek gerekir. Öğrenecek insanoğlu bir gün... ki sevgi çözümdür. Sevgi çaredir. Sevgi Tanrı'dır. O zaman belki dünyadaki tüm sınırlar kalkacak... belki... kim bilir?

Orada gördüklerimi ise anlatmayacağım. Gerek yok. Tarafsızlığım inandırıcı olmaz. Çok merak eden, gitsin görsün valla. Bir uçak biletime bakar.

Özellikle tarihi tarihçilere bırakanlar ve kangren olmuş asırlık sorunun çözümü için medet umulan tarihçilerin kendileri...

Yahu, hiç görmemiş olmaları mümkün mü acaba? Birden takı liverdi kafama böyle... Ya da görmüş de yeterli bulmamışlardır belki onlar da... kim bilir?

Heykeller

Sokaklarda caddelerde gezindikçe, her yerde bol bol bulunan heykellerden bahsetmek istiyorum biraz. O kadar çok kahraman, sanatçı, ünlü ünsüz insan heykeli var ki hangisinin kim olduğunu akılda tutmak mümkün değil.

Meraklıysan elinde kalem kâğıtla gezeceksin ve durmadan not alacaksın. “Şu kimin heykeli? Bu kimin heykeli?” diye sor sor bitmiyor valla.

Bir ara “Yahu gözünü sevdiğimin İstanbul’u,” diyorum. “Bizim oralarda turist olmak bile kolay. Nerede bir heykel görsen, sormana bile gerek yok. Atatürk heykelidir nasılsa. Ne güzel... Heykelleri aklında tutmak için hiç eziyet çekmezsin böyle.”

Çok heykel var ama hiçbirisi rasgele yapılmış değil. Tarihi bir nedeni yoksa duygusal bir nedeni var mutlaka ya da bir esprisi. Mesela Abovyan caddesindeki, kaldırımın kenarında duran “Çiçekçi adam” heykeli.

O adam yıllar yılı, o kaldırımın o noktasında çiçek satarmış. Çiçek almadan kimseyi geçirmezmiş. Parası olmayana da hediye edermiş. Adam ölünce, o noktaya heykelini yapmışlar. Ne hoş değil mi? Her gören mutlaka onunla bir resim çektiriyor. Ben de çektirdim tabii. Eksik kalır mıyım?

Bulduğumuz her boş zamanda, oturup dinlendiğimiz, çay kahve içip, dondurma, börek yediğimiz pek sevimli bir açık hava kahvesi vardı mesela. O kahvenin önünde de kocaman, içinde ördekler yüzen, fıskıyeli bir havuz.

Suyun içinde, havuzu çepeçevre saran garip heykeller hiç dikkatimizi çekmediydi önce. Bir ara İkizler’e ve Boğa’ya takılınca gözüm, bir de baktım ki on iki tane burç sembolü... Bizimkilerden

kimse fark etmemişti. E... bakmak var görmek var.

Opera binasının önünde, Khaçaturyan heykeli, Milli kütüphane ve tarihi müze binasının girişinde Mesrop Maşdots heykeli... şu heykeli, bu heykeli... Ama bunların en ünlüsü ve en b y ğ  Mayr Hayasdan (Ana Ermenistan) heykeli.

şehrin en yüksek yerinde,  oook yüksek bir kaidenin üstünde, elinde bir kılıç tutan  oook büyük bir kadın heykeli. Büyük diyor-sam öyle böyle değil, apartman boyu valla. Eskiden yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlıyken orada Stalin'in heykeli var-mış.

Stalin devrilip, Kruşçev geldiğinde de o heykeli oradan indir-mişler. Hem de gümbür gümbür... Irak'taki Saddam'ın heykelinin indirildiği gibi.

Altındaki koskoca kaide boş boş durmuş bir süre. Yerine bir şey koymak lazım. Ee? Ne koyacaklar? Uzun uzun düşünmüşler. O kadar çok kahraman var ki... hangi birini seçsinler?

Bak işte yine yeri geldi... şimdi Türkiye'de olsak böyle bir sıkıntı var mı? Atatürk'ten başka birinin heykelini düşünmeye gerek var mı?

Ay dayanamadım, buraya genişçe bir parantez girip, yıllardır aklımdan çıkmayan bir olayı anlatacağım. Sonra tam kaldığım yerden devam ederim.

Benim evim Osmanbey'de, Abide-i Hürriyet caddesindeki karako-la çok yakın. Karşımda, caddeyi ikiye bölen bir alanda, yolu genişletme bahanesiyle, çaktırmadan teker teker yok edilmelerini i im titreyerek izlediğim. varlıklarından mutluluk duyduğum asırlık  ınarlar var.

Bir zamanlar da, yani ben oralara taşınmadan çok önce, o ağaçları bir bir s k p yerine umumi tuvalet yapacakları mış da halk isyan edince vazgeçmişler. Yoksa nice olurdu halim?

Zamanlardan bir başka zaman, o  ınarlardan, tam karakolun karşısına denk gelenler yavaşça kuruyuverdiler ve de yok edildi-ler. Sonra onlardan kalan boşluk parmaklıkla çevrilerek, tüm top-

Opera binasının önündeki Aram Khaçaturyan heykeli.

rak satıh, iç taraflarında boşluklar bırakılarak, kiremit rengi kaldırma dönüştürüldü.

Ve günlerden bir gün o parmaklıkla çevrili bölüme, genişçe, kenarlarında oldukça güzel kabartmalı tasvirler olan bir kaide yapıldı. Belli ki üzerine bir heykel oturtulacak.

Ve de belli ki bu bir Atatürk heykeli olacak. Başka ne olabilir? Uzunca bir süre kaide öylece bekledi. Belli ki ısmarlanan heykel ciddi ve uzun bir çalışma gerektiriyor.

Yine günlerden bir gün, daha doğrusu gecelerden bir gece, insanların en bi derin uykuda oldukları bir saatte, gümbür gümbür, motor, kamyon, insan sesleri karışımı bir gürültüyle yataklardan fırladık.

Salona koştuk ki her taraf ışıl ışıl. Bir telaş, bir hengâme, kamyonlar gidip geliyor, insanlar harıl harıl çalışıyor, orada burada toprak yığınları, öbek öbek bitkiler... Haa... anladık ki o civara taze toprak dökülüyor, bitkiler dikiliyor. Demek ki heykel gelecek. Ama ne zaman bilmiyoruz.

Biraz pencereden seyrettik, baktık daha hemen bitecek gibi değil, sonra kaçınılmaz gürültüye kulağımız alıştı ve gittik yattık. Zaten biz alışkınız gürültüde uyumaya... Caddede oturunca böyle oluyor.

Bu defa da sabahın en bi erken saatinde, daha kimsenin afyonu patlamadan, neredeyse Şişli meydanından bile duyulan bir müzik sesiyle yataklardan fırladık.

Gürültüye alışkınız dediydim ya... oradan anlayın ne kadar yüksek bir müzik sesi olduğunu.

İlk şoku atlattıktan sonra ve “Biiir baaşkadır beniiim mecem-leetim...” şarkısını kulağımız seçer seçmez, “Aa,” dedik, “galiba heykeli koymuşlar”.

Hemen toparlanıp, merakla salona koşarken de şarkı değişti ve “Tüürkiyeem Türkiyeem cennetiiim...” çalmaya başladı.

Sonrasında da zaten otomatige taktılar hiç durmadan bir biri, bir diğeri beyinlerimize işledi ve bir hafta dilimize takıldı.

Eşimle, yarı belimize kadar sarkıp ağaçların arasından seçme-

Sasuntsi Davit, Sasonlu Davit heykeli.

ye çalışıyoruz ama baktığımız yerden göremiyoruz. İnsanlar merdivenler dayamış bir şeyler yapıyorlar. Ne yapıyorlar? Haa, örtünün uçlarını düzeltiyorlar. Örtü?

Aman Tanrım örtü apartman kadar! Bu kadar büyük olabilir mi? Yok canım. Herhalde heykelin yanına falan bayrak direği yaptılar, o da örtünün altında kalıyor da ondan yüksek. Ağaçlardan göremiyoruz.

Cadde trafiğe kapanmış. Karşiki fırının önüne kadar, tiyatro düzeni plastik koltuklar dizilmiş. Vali, Belediye Başkanı ve bir dolu önemli şahsiyet gelecek, konuşmalar yapılacak. Açılış töreni hazırlığı var.

Bu arada her iki şarkı durmadan çalıyor. Bizim gözümüz, beynimiz ise asırlık dev ağaçların tepesine kadar gelen örtünün altındaki tahmine çalışıyor.

Nihayet beklenen an geliyor. Örtü açılıyor. Ve... huzurlarda apartman boyu bir Atatürk heykeli! Ölçüsüzlüğün de bir haddi olur değil mi?

Öyle, çok da geniş olmayan bir caddenin ortasında, karakol olmaktan öte bir önemi olmayan bir binanın önünde oooo kadar büyük bir heykel olabilir mi? Olabildi valla.

Olabildi de, ancak bir-iki yıl dayandı. Çünkü, trafiğin o derece yoğun olduğu bir noktada, o derece devasa boyuttaki bir heykel, kısa süre içinde bir dolu kazaya neden olmaya başladı.

Varlığını hiç bilmeden, oradan geçmekte olan birinin gözüne takıldığında öyle büyük bir şok etkisi yaratıyordu ki, sakın sakın giderken birdenbire zınk diye duran arabalar birbirlerine çarpıyordu boyuna.

Sonra yine günlerden bir gün, sabah uyandık ki heykel yok. O koskoca kitleyi nasıl hop diye kaldırıp götürdüler bilmem. Eh nasıl koydularsa öyle herhalde. Sonra bir süre güzelim kaide boş kaldı.

Sonra bir gün baktık ki o koca kaidenin üzerinde kuş konmuş gibi görünen, bir büst koymuşlar. Yani ikisinin ortası yok. Ayrıca kaide, büyük olmasının yanı sıra o kadar da güzeldi ki, büstten da-

Kaldırımında bir çiçekçi heykeli.

**Erivan'da bir caddede
havuzun etrafındaki on iki
burç heykelinden ikizler.**

ha çok dikkat çeker oldu.

Nihayet onu da kaldırıp, orantılı bir kaide üzerinde duran güzel bir Atatürk büstü koyabildiler. Ama valla bu orantının sağlanması yıllar sürdü. Önceki dev heykeli de Harbiye parkına koydular. İyi oldu. Parantezin sonu.

Nerede kalmıştım? Ha... evet... Mayr Hayasdan heykelinde... Neyse efendim, Stalin'in heykelini indirdikten sonra, bir kahraman seçemeyince, gelmiş geçmiş tüm kahramanların anasını temsilen bir kadın heykeli kondurmuşlar oraya. Müthiş bir şey valla.

Bizim onu görmeye gittiğimiz gün yine yağmurluydu. Ben de üşüyordum biraz. Azıcık uzağına park eden otobüsten çıkmayı gözüm yemedi. Kızların hepsi dibine kadar gitti. Biz Paylag'la otobüste kalıp sigara içtik. Resmini çektim... o kadarı yetti bana.

Bu arada yeni öğrendiğim, Stalin'le ilgili bir ilginçliği de buraya almadan edemeyeceğim. Adam vaktinde o kadar kök söktürmüş ki millete, o kadar korkutmuş ki, öldüğünde "Belki de mahsusçuktan, öldü diye bir söylenti çıkardı ve arkasından neler yapılabileceğini görmek istiyor" diye günlerce kimse bir tepki verememiş.

Tam bir hafta ülkede hiçbir hareket yapılamamış. Sevinsinler mi üzülsünler mi bilememişler. Ölüm haberi kesinleştikten sonra da, sahte bir üzüntü gösterisi yapmışlar korkudan.

Mecburi resmi törende, ilkokul çocuklarını "Ağlayın!" diye bağıra çağıra, hatta cezayla tehdit ederek zorla ağlatmışlar... o da korkudan.

Ama gördüğümüz heykellerin en esprilisi, Vartkes'in bir yerlerden dönerken miydi, yoksa müze çıkışımızda mıydı neydi, otele doğru yürürken, yolumuzun üstünde diye, tesadüfen bizimle yürüdüğü için, aramızdan üç kişiye gösterdiği, meydanlardan birindeki "Sasuntsi Davit" (Sasonlu Davit) heykeliydi.

Sasuntsi Davit, adına abartılı öyküler düzülen, efsanevi bir Ermeni Anadolu kahramanı. Anlaşıldığı üzere Sasonlu. Çizgi film

Pantheon'daki William Saroyan heykeli.

kahramanı “He-man”ın kılıcı gibi bir de ünlü kılıcı var.

Devrin Mısır hükümdarını yenmişmiş. Atının üstünde, elinde ünlü kılıcıyla, temsil edilen heykelinin, dikkatli gözlerin bile uyandırılmadan fark edemeyeceği ince bir esprisi var.

Heykeltıraş, atın gür kuyruğunu birazcık aşağıdan yapmış. Tam çıkış bölgesine fiyakalı bir kemer kondurmuş. Yere değen bölümünü hafifçe ikiye ayırmış ve içe doğru küt bitirmiş.

Uyarılınca açıkça fark edilen o ki; Sasonlu Davit hezimete uğrattığı Mısır Melik’ini beline kadar atının poposuna sokmuş. Çok matrak. Çok ince bir mizahi espri anlayışı...

•

Hiç hevessiz gidip de, hayretler içinde etrafıma bakakaldığım bir yer de Pantheon... ünlüler kabristanı. Nice tiyatrocular, nice müzisyenler, nice yazarlar, şairler yatıyor orada. Her birinin mezarı birer sanat harikası, her birinin üzerinde birer heykel şaheseri.

William Saroyan dimdik ayakta... yüzünde acılı bir sıla özlemi ifadesi... sağ elinde her daim bir demet taze çiçek. Arkasındaki duvara akseden dev gölgesi ikinci bir heykel gibi.

Aram Khaçaturyan’ın mezarı dümdüz simsiyah, pırıl pırıl bir mermerden, çok sade, “fazla söze gerek yok” der gibi.

Avedik İsaahakyan, ünlü şair, sağ elini şakağına dayamış, sol elinde bir kitap. Vaktiyle Muhsin Ertuğrul’la da çalışmış ve eksantrik tiyatrocı İstanbullu Vahram Papazyan’ın üzerinde kendi gibi eksantrik ve teatral bir heykel.

Sevilen kadın şair Silva Gabudikyan’ın mezarı henüz yapılmamıştı o sıra. Duydum ki şimdi onu da yapmışlar... dedim ya... heykelden yana inanılmaz bir zenginlik... Her birini anlatmaya kalksam tek başına kitap olur.

Ama mezarlıklarla ilgili genel bir bilgi buraya uygun düşer sanırım. Ölümünden sonraki itibara o derece önem veriyorlar ki Ermenistan’da, bütçelerini zor denkleştiren insanlar bile ne yapıp edip, ölülerine heykelli meykelli görkemli mezar taşları yaptırmanın

bir yolunu buluyorlar.

Her ölenin mezar taşına, onun yaşamıyla, ölümüyle, ölüm nedeni ile ilgili anlamlı heykeller koyuyorlar.

Adam uçak kazasında öldüyse mesela, mezar taşına bir uçak heykeli, gemi kazasında öldüyse gemi... araba, tren, motosiklet vs. vs. heykeli koyuyorlar. Kalpten gittiyse kalp, ciğerden gittiyse ciğer ve de bilumum bu gibi şeyler.

Nasıl? İlginç değil mi?

Selamsız Bandosı

O gün yoğun bir programımız var. Noravank, Yeğeknadzor'da yemek, Khor Virap ve uzun yollar. Yeğeknadzor'da yediğimiz yemeği yeri gelmişti de önceden anlatmıştım. Hani bir kalıp beyaz peynirle döndüğüm... Sıram yok, duygum var... biliyorsunuz.

Khor Virap'ı da en son anlatacağım. Öyle karar verdim. Ama bugünkü turumuza, programda olmayan bir ilginçlik daha eklendi. Ki her şeyi bir yana bırakıp önce onu anlatmalıyım.

Uzun yolumuz, bir ara Masis Köyü'nden geçecek. Bizim Vartkes'in evi de o köyde. Köyün ilkokuluna kısa bir ziyaret yapmamız planlandı. Eh, bir de okul görelim bari. Hepimiz de öğretmeniz ya, pek yerinde, pek uygun bir ziyaret olacak bu.

Vartkes o okulun müteveli heyetinde olduğu için önceden gerekli ayarlamaları yaptı. Okula haber salındı, bizi bekliyorlar. İstanbul'dan, onlara göre epey sosyetik sayılan, Ermeni öğretmenler gelecek.

Biz de yola çıkmadan Yerevan'daki bir pastaneden, önceden ısmarladığımız üzeri çocuklara göre süslenmiş, renkli kocaman pastamızı aldık gittik.

Domuzlar gördük yollarda, koyun sürüsü gibi otluyorlar. Ama bunlar biraz garip domuzlar, alacalı, karışık, çiftlik domuzuyla yabandomuzu çiftleşmesinden olmuş gibiler. Özel olarak çiftleştirilmişler mi, yoksa uygunsuz aşklar sonucu mu oluşmuşlar bilemedim.

“Sorsana” diyeceksiniz şimdi yine. Sormuyorum işte, düş gücümü özgür bırakmayı seviyorum. Böylece uygunsuz aşk kavramını tercih ediyorum. O daha güzel. Uygunsuz aşk sonucu doğmuşlar ama bağirlara basılmışlar.

Köyün içinden geçiyoruz. Herkes bize bakıyor. Köylülerin çoğu, Anadolu köylülerine benziyor. Temiz, düzenli, ama oldukça gariban bir köy burası... ve de geniş ekran muhteşem Masis-Ağrı-Ararat manzaralı.

Otobüsümüz okulun bahçesine girince, öğretmen, müdür, hademe, öğrenci heyecanla koşuştular. Hepsi de bizi ağırlamak üzere hazırlanmışlar. Bir telaş ki sormayın... Sanki bir devlet adamı fılan gelmiş.

Hepsi de giyebilecekleri en iyi elbiseleri giymişler. Temiz birer fukaralık örneği her biri. Gariban bayramlıklar... rengârenk, uyumsuz, küçük gelen, büyük gelen, yürek oyan bir şekilsizlik.

Karşılama, heyecanlı tokalaşmalar, koşuşmalar, tanışmalar fılan derken, içeri buyur ediliyoruz. Önce bize okulu gezdiriyorlar. Temiz, eski, soğuk... Kışın üşür burada bu çocuklar.

Taş koridorların duvar diplerinde toprak bölümler var. Ağaç gibi bitkiler dikmişler. Sınıflarda saksılar var. Sınıflarda sobalar var. Dışarısı soğuk. Kışın üşür burada bu çocuklar.

Gözüme takılan her şey içimi acıtıyor. Bir kazağın üstüne giyilmiş beyaz, buruşuk dantel bir elbise... yıkanmaktan aşınmış renkli bir kurdele... pembe bir elbisenin altına giyilmiş kat kat yamalı kapkara bir çorap... belki de bir müsamere artığı, yine kazak üstü çivit mavisi, kadife yakalı bir frak ceketini... ne yana baksam gözlerim dolu dolu.

Bir öğretmen yanımıza yaklaşıyor bir ara ve ne kadar yoksul ve muhtaç olduğunu anlatıyor. Hepsinin gözünde garip bir ümit var... neredeyse avuçlarına para koysak alacaklar... biz nasıl davranacağımızı bilemiyoruz.

En partial dağ bayır gezmeye uygun. uyumsuz. bize göre adeta döküntü kılıklarımız bile onlara göre lüks kalıyor. Ayakkabılarımızdan utanıyoruz. Saçlarımızdan... Benim bir de göz alıcı kırmızı tutamlarım var. Çocuklar bana ilgiyle bakıyorlar. Artist miyim ne?

Büyükçe bir sınıfı bizi ağırlamak üzere hazırlamışlar. Duvarları, kapıları, çerçeveleri bayram gibi süslemişler. Sıraları birleştirip ortada, alçak ama uzun bir masa oluşturmışlar. Belli ki evlerden tedarik edilen, çeyizlik işlemeli örtüleri yan yana sermişler.

Çeşit çeşit tabaklar, bardaklar... küçük büyük... hiçbirisi plastik değil... tabak tabak kuru ve yaş meyveler, çerezler, bisküviler... kekler, tabii ki evde yapılmış... farklı farklı çatal bıçaklar... küçük büyük... renk renk peçeteler... cam sürahilerle meyve suları... masalarda çiçekler... Büyük bir özen.

Bizim ise az vaktimiz var. Ciddi bir ağırlama beklemiyoruz. Şaşıyoruz. Öylesine bir uğramışız geçerken. Sonrasında yolu-muz uzun. Saatlerce kalamayız ki... oysa onlar, gün evvelinden büyük hazırlık yapmışlar, besbelli. Önemli birileri gelecek ya...

Şiirler, şarkılar, hem koroyla hem solo olarak... sunumlar... iz-zet ikram. Heyecan, heyecan... Kral soyu gibi davranıyorlar bize, elimizi tutmaya, dokunmaya çekiniyorlar. Utanıyoruz. Giderken bir bağış falan yaptık mı okul için? Hatırlamıyorum. Ah... çok ga-ribanlar...

Sınıfların duvarlarına milliyetçiliği vurgulayan resimler asma-mışlar. Bayrak falan da yok. Şairler, yazarlar var, bir de Mesrob Maşdots. Tavanlar yüksek yüksek. Ah nasıl ısınır o sınıflar?

Ay... fraklı çocuk çok içime dokunuyor. Yanakları, heyecan-dan, utançtan pençe pençe kızarmış. Çocuğu öpesim var. Her şey içime dokunuyor. Kimseye anlatamıyorum. Zaten konuşamıyo-rum.

Ne yazık... Birazdan kalkacağız, onca hazırlık boşuna. Tıpkı, yıllar önce Şener Şen'in oynadığı filmdeki gibi. Hani "Selamsız" adlı bir köyde, bir gün bir Paşa köylerini ziyarette gelecek diye günlerce uğraşıp, karşılama töreni için köylülerden bir bando ha-zırlarlar.

Trenden inerken üzerine basacağı kırmızı halı, kıyafetler, süs-lemeler, ikramlar, haftalar süren provalar, tüm bir köy halkının günlerce koşturması... hüyük bir düş kırıklığıyla biter hani.

Beklenen gün geldiğinde, Paşa'nın bulunduğu tren orada dur-

Masis Köyü ilkokulu öğrencileri.

madan geçer, Paşa da sadece pencereden el sallar. Bir tek eli görür hani. Ve ööylece bakakalırlar ardından... tüm bir köy halkı... hüznle.

Uyduruk ve eski moda, cızırtılı bir teypten gelen müzik eşliğinde güzel sesli çocuklardan birkaç şarkı türkü dinledik. Hiç bilmediğimiz şarkılar... neşeli, hüznü şarkılar... Neşesinde bile hüzn olan şarkılar ve şiirler.

Pastayı kesip ikram etmek istediler. Reddettik. Oturup pasta yiyecek kadar bile vaktimiz yok ki... Onca ikramın arasından, öylesine birkaç leblebi atıştırdık... minik birer üzüm salkımı alabildik elimize ve çıktık.

Tüm okul, çocuk, öğretmen, müdür, hademe, bahçede gözlerinde müthiş bir düş kırıklığıyla ööylece bakakaldılar ardımızdan el sallarken... hüznle.

“*Selamsız Bandosu*” diye mırıldandım kendi kendime otobüse binerken... kimse bu acı mizahı anlayacak durumda değildi zaten. Yine yalnız hissettim kendimi. Çok yalnız.

Şöyle bir on dakika, ağır ağır sürdü otobüsünü anlayışla, belki de içinde bulunduğu acı hayatın verdiği tevekkülle ve ön kapıyı kapatmadı Paylag.

Ben basamakta oturup ağlayarak sigara içtim.

Noravank

Derin oyulmuş daracık vadilerden, kanyonlardan geçiyoruz. Aşağıdan yukarıya bakınca zirveler gözükmüyor. Çok ağır gidiyoruz. Öyle gerekiyormuş. Oralarda avlanmak yasakmış, gürültü yapmak yasakmış. Bağırarak bile yasakmış. Heyelan olabilirmiş. Doğa çok etkileyici. Hem ürkütücü hem güzel.

Bildiğim hiçbir yere benzemiyor. Yine vahşi, yine acımasız, yine görkemli... yine taa zirvelerde bir yerde, bir manastır ve kiliseler kompleksi. Yekpare taşlar oyularak yapılmış kimi. Şaka gibi.

Karşıdan görünen yarıların yamaçları mavi ve turuncu. Resmi ni yapsan kimse inanmaz. En klasik tarzda, en olduğu gibi, en fotoğraf gibi de yapsan, yine soyut bir resim olur.

Tevekkeli değil, Ermenistanlı ressamların tablolarında doğa garip uygunsuz renklere boyanmış gibi gelirdi bize. Empresyonist ressam Gauguin'in kırmızı gök, mavi ot, yeşil ağaç tabloları... ya da bazı soyut tablolar gibi.

Kayalar resmen mavi, hem de türkuvaz mavisi ve de turuncu ve de kiremit rengi ve de gri. Aşağılarda bir yerde Arpaçayı var.

Akarsular ne güzel, istedikleri ülkeden istedikleri ülkeye gönüllerince akıyorlar... sınırlar engellemiyor onları... Aah, dere olup akasım var gönlümce...

Gözümü etkileyici doğadan ayırıp kiliselere çevirebildiğimde, Vartkes kompleks hakkında genel bilgi veriyordu. Orası Ortaçağ Ermenistanı'nın en önemli din ve kültür merkezlerinden biriymiş.

O tepede değişik zamanlarda yapılmış birkaç kilise var. En eskisi, Surp Garabed Kilisesi. Ama 1982'de onarım görmüş.

Onun bitişiğinde, Surp Isdepanos Kilisesi 1216-21 tarihlerinde

yapılmış. Binanın tümü haç şeklinde. Kuzey tarafta, Surp Krikor Kilisesi. Her birinin hem yüzeylerinde, hem kapı girişlerinde inanılmaz oymalar, kabartma heykeller var.

Ben yine ağzım bir karış açık, ne yana bakacağımı şaşırmışken Vartkes, bize göre önde duran, diğerlerinden farklı olarak daha dar ve daha yüksek Surp Asdvadzadzin (Azize Meryem) Kilisesi hakkında bilgi veriyor ve asıl giriş kapısının, olması gereken yerdeki, bizim gördüğümüz kapı olmadığını anlatıyordu.

O kapıdan girilen zemin katta, ölüler bulunuyor. Orada da bir mihrap var ve mihraba doğru yürürken yerle hemzemin mezar taşlarının üzerine basılmadan geçilemiyor. Yürürken tedirgin olunca biz ve etraflarından dolanmaya çalışınca...

“Basın, basmalısınız, yerde bulunmalarının nedeni o...” diyor.

Bedenler, çiğnendikçe, çiğneyeninkilerle de kıyaslanan günaahları ödenir, ruhları arınırmış. İlginç... Günümüzde, oldukça kalabalık, hatta tıktık tıktık olan mezarlıklarımızda, bir yerden bir yere giderken mezarlara basmamak için, kenar taşlarının üzerinde cambaz gibi yürürüz halbuki...

Tam ortadaki lahit “Aslan” lakaplı, ya da hanedan armalı, tüm kompleksi yaptıran “Orbelyan” hanedan sülalesi fertlerinden birine ait. Üzerinde kabartma bir aslan tasviri var. Zaten tüm Orbelyan sülalesi, tüm kompleksin mezar bölümlerinde yatıyor.

Oradaki ise galiba Burtel Orbelyan’a ait, ki o kilise aynı zamanda Burtelaşen (Burtel’in yaptığı) adıyla da anılıyor. Mihrabın gerisindeki, doğuya bakan dar uzun pencere, öyle ince bir hesapla oyulmuş ki, yılda bir kez, tam onun doğum gününde, güneş ışığı dosdoğru mezar taşının üzerine düşüyor ve ışıklı bir Meryem Ana silueti oluşturuyor.

Tüm dış duvarlar, özellikle kapı etrafları, iğne oyası inceliğinde oyularak işlenmiş. Kilisenin, dua edilecek esas girişi ise, ikinci katta... ama bildiğimiz ikinci kat gibi değil... yani ta tepede, binanın orta yerinde.

Yan yüzeyde, karşılıklı zikzaklar yaparak, tam ortada, yani kapının altında birleşen iki karış eninde, iki karış yüksekliğinde mo-

Noravank.

tifler var. İşte o motifler, aslında merdiven. Değme babayığitin çıkamayacağı, çıksa da inemeyeceği cambazlık isteyen, dik, dar, tuzak gibi basamakları olan bir merdiven.

Yukarı çıkmak için, bedeninin bir yanını duvara dayayacaksın, bacaklarını büyük büyük açacaksın ve ellerinle üst basamağı tutacaksın. Diğer yanına ise hiç bakmayacaksın. Hele aşağıdaki uçurlara gözünü azıcık bile kaydırmayacaksın.

İnişin çıkıştan daha zor olduğunu çıkmadan bilemezdim tabii değil mi? Eh “Ben oraya çıkamam” demeyeceğim de tahmin edilmiştir artık. Ama çektiğim ıstırap tahmin edilememiştir. Bir kere, aynı basamağa iki ayağını yan yana koydun mu, basamak bitiyor.

Bir heves atıldım. Yarı yolda pişman oldum. Tepedeki kapının önüne vardığımda panik halindeydim. Kapının önündeki kalın, çıkıntılı eşik daracık ve ortası çatlak... yüzyıllara dayanmış ama tam ben basarken dayanmaması tutar mı acaba?

Tepeye vardığında, bir an bile şöyle doğrulup “Ooh bitti” diyemezsin. Nasıl doğrulacaksın? Eğik, adeta sürünerek içeri gireceksin.

Önden çıkmış olan Vartkes (o alışık tabii, ama kim bilir kaç kere inip çıkıyor zavallım) elimi tutup beni içeri çekmese orada donmuş gibi öylece çakılıp kalacağım.

İçeri girer girmez, şöyle bir aşağıya bakayım dedim... demez olaydım. Benim yükseklik korkum falan yoktur. Ama herkes kadar düşme korkum vardır. Korkmamak mümkün değil.

Bizim ekipten iki kişi daha çıkabildi. Biraz şişmanca olan arkadaşım Kristin’i çıkmaya hevesli gördüm aşağıya bakınca bir an. “Aman” diye bağırdım. “sakın deneme, burası bildiğin gibi değil.” Vazgeçti... Allahtan.

İçerisi güzeldi ama bende görececek hal kalmadı ki. Aklım fikrim nasıl ineceğimde. Alt tarafı, on beş basamak ama her biri dizime geliyor ve de zaten tepenin en tepesindesin.

“Herkes insin, bi Vartkes kalsın, ben en sonra ineceğim, önümde arkamda kimse olmasın,” diyorum... ama nice sonra, çünkü ilk anda, “Ben burada kaldım artık, gidin bana bir merdiven

falan bulun,” diyordum. Doğrusu. böyle bir şey hissedeceğim aklıma bile gelmezdi.

Kapının dışındaki o daracık, çatlak eşikte durunca içi çekiliyor insanın. Bir de düz duramıyorsun ki. Çıkacaksın, yavaşça yan döneceksin... ki iki ayağını yan yana koyar koymaz eşik bitiyor... geri geri ineceksin.

Tabii ki bu büyük eziyetin nedeni aynı: Tanrı’ya yaklaşmak zor ama uzaklaşmak daha zordur.

Bence burada Tanrı’ya yaklaşmak zaten çok zor, uzaklaşmak ise resmen kâbus oluyor. Neyse sonunda sağ salım indim ama dizlerim uzunca bir süre titredi. İyi ki merdivenlerde resmimi çekmeyi akıl etmiş arkadaşlar. Yoksa orayı bilmeyen kimseyi inandırmazdım valla.

Sonra, orada görevli genç bir rahip bize kilisenin geçmişi hakkında bilgiler verdi. Doğrusu çok yakışıklıydı. Biraz göz, gönül şenliği olunca çektiğim eziyeti unuttum haliyle. Dizlerimin titremesi de son buldu. Diyebilirim ki gezi süresince o eşcinsel oğlan dışında, rastladığım en yakışıklı erkekti valla.

O yekpare taştan oyulduğu söylenen, pek tehlikeli girişli kilisenin az ötesindeki Surp Isdepanos Kilisesi’nin ana girişinin ta tepesindeki kabartma tasvir, Rahibin söylediğine göre, Hristiyanlıktan sonra cesaret edilerek yapılan ilk Tanrı tasviriymiş.

Tabii ki erkek. Tanrı neden daima erkek olarak düşünülmüştür bilmem. Nereden biliyorlar erkek olduğunu? Oysa kadın olması bin kat daha mantıklı bence.

Zabel Asadur’un Tanrı’ya hitaben yazdığı bir şiir vardır... “Sen eğer baba olacağına anne olsaydın, katlanır mıydın sessizce...” diye başlayan... Bir şiir okuma yarışmasında birincilik almıştım ben o şiirle... onu hatırladım şimdi.

Neyse... O çok ilginç kabartmayı anlatmalıyım. En tepede Tanrı, bir elini kaldırmış, diğer elinde Âdem’in başı var. Sağında, çarmıhta İsa, solunda bir melek, her iki yandan birinde Aziz Yohannes, diğerinde Meryem Ana.

Hemen altında, aşığıya doğru uzanan çıkıntılı bir sütunun üzerinde iri bir damla formu var. “Can”ı, daha doğrusu “can suyu”nu temsil ediyormuş. Doğrusu kavram olarak pek güzel. Onun altında tam kapının üzerine gelen kemerde ise kucağında bebek İsa’yla Meryem Ana oturuyor.

O Meryem Ana kabartması da, dünyadaki tek, yerel motifli bir kilimin üzerinde bağdaş kurarak oturmuş Meryem Ana tasviriymiş. İlginç, çok ilginç. Her bir kilise ve manastır kompleksine, söylenerek giriyorum, allak bullak çıkıyorum.

Ambert

Sel sağanak yağmur yağıyor. Tek yağmura denk gelen günümüz bu oldu. Ve tek gökyüzünü gri gördüğümüz gün. Mayr Hayasdan heykelini gördüğümüz gün hava yağmurluydu demiştim ya, işte bugün o günün sabahı. Valla çok moralsizim.

Yağmurda eve kapanmayı tercih ederim. Öyle yağmur altında yürümeler pek bana göre değil. Ama burada ev yok ki. Bir süredir, kendimi havaya kaptırmış, başka bir ülkede olduğumu unutmuş-tum. Öyle bir özlem bastı ki şimdi. Aah benim pis havalı İstanbul'um... Aah evim evim güzel evim.

Otobüste, yol boyunca “Bir başkadır benim memleketim” şarkısını söyleyip, “Havasınaa suyuna...” diye ezip duruyorum. Susturdular sonunda. Sanki orada yağmur yağmaz mı? Ama işte o zaman ben evimde otururum.

Ayrıca pek ücra bir yerlerdeyiz yine. Pek vahşi, pek sert bir dağ bayır. Hava da böyle boz bulanık olunca her şey üzerine geliyor insanın. Ürkütücü, gizemli bir diyardayız sanki. Moralim sıfır.

Ambert denilen yer, Ağrı dağının aksi yönündeki Arakadz dağlarının güney yamacında, 2300 metre yüksekliğinde, yine öyle her yanı uçurumlarla çevrili bir kale-kent kalıntısı.

Çok yükseklerde olduğu için, “bulutların içinde” anlamını çağrıştıran “amb” (bulut) ve “bert” (kale) sözcüklerinin birleşmesinden türetilerek Ambert adı verilen bu kale-kent Bagraduni ve Zakaryan soyu süresince kurulmuş.

Bagraduniler döneminde inşa edilen kale ve şato, Zakaryanlar döneminde yenilenmiş ve sağlam surlar eklenmiş. İçinde dev su depoları ve hamamlar da var. Su bol. Çünkü bulunduğu tepe tam Arkaşen ve Ambert nehirlerinin birleşme yerinde.

Doğrusu bunlar hakkında bilgi edindik ama görmedik. Bu sa-
ğanakta az buz cesaret işi değil o uçurumların çamur bataak kıyı-
sında dolaşmak... öyle karşıdan baktık işte.

Burası, dönem dönem, Selçuklu, Moğol, Tatar istilalarıyla cid-
di zararlar görmüş. 1970-75 yıllarında Ermenistan hükümeti, bu
yarı yıkık mekânı büyük onarımlarla eski görkemli haline epeyce
yaklaştırmış.

Arkeolojik araştırmalarla da oldukça zengin, madeni, toprak
ve cam eşyalar, silahlar, takılar ve paralar ortaya çıkarılarak değer-
lendirilmiş. Bunları da öğrendik ama görmedik.

Karşı tepede de bir kilise var. Vahramaşen. Pek zarif bir kili-
seymiş. Hatta öyle hafif ve yumuşak bir etkisi varmış ki sanki ora-
dan kolayca kaldırılıp başka yere kondurulabilir duygusu verir-
miş. Ama biz onu da görmedik. Öyle karşıdan baktık işte.

O kadar çok yağıyor ki yağmur, etrafı dolaşmayı hiç gözümüz
yemiyor. Bizim moralimiz bozuk, gezilerde yağmur pek sevilmi-
yor. Vartkes'le Paylag ise yağmuru hiç iplemiyorlar.

"Az sonra hava öyle bir açar, öyle bir günlük güneşlik olur ki,
yağmur yağdığını bile unutursunuz," diyorlar. İlginç ama orada
aynı gün içinde dört farklı mevsimi yaşamak mümkün oluyor ba-
zen.

Bulunduğumuz tepenin üstünde, az ileride, kale manzarasına
karşı, etrafı kalın mavi muşambalarla çevrili çadırımsı, dikdört-
gen bir baraka var. Çay ocağı gibi bir yer.

Doluşuyoruz içine. Eh uyduruk ama ıslanmaktan iyidir. O de-
rece uyduruk ki neredeyse kuvvetli bir rüzgâr esse hep beraber ha-
valanıp, meçhul bir tepeye konuvereceğiz.

Ama o uyduruk yerde, hiç de uyduruk olmayan, son derece gü-
zel cam bardaklarla çay ve porselen fincanlarla kahve içtik.

Yağmur, soğuk, çay derken, tuvalet ihtiyaçları başladı. Soru-
yoruz azıcık çekinerek. "Tuvalet var mı burada?"

"Var tabii," diyorlar, "dışarıda."

"Nerede?"

"İşte orada." Orası neresi dersiniz? Uçurumun en bi kenarı.

Ambert kale kenti.

Tuğlayla örölmüş, üzeri teneke kaplı telefon kabini gibi bir kü-lübecik. Şemsiyeyle girilmeli, çünkü içeriye yağmur yağıyor. Ama su derdi yok. Dağlardan güröl güröl akan suyu kalın bir boruyla ön taraftan, alaturka tuvaletin içine vermişler.

Çömelince, karşında hiç durmadan akan suya bakıyorsun. Ve de her bir şey o güröl güröl suyla, arkadaki uçurumdan aşağıya akıyor. Topunun birden de seninle birlikte bir rüzgârlık canı var. Sıra sıra girdik tabii, kelle koltukta.

Çıkışta bir lavabo var ki o daha komik. Öyle orta yerde, bir bo-runun ortasına oturtulmuş, iki yandan desteklenmiş bir lavabo. Arkasında bir direk. Direğin üstünde sabunluk, sabun ve bir de otomobil dikiz aynası.

Bir hortumla musluğa verilmiş bol kaynak suyu. Bir dağ başı konforu ki sormayın... hepimiz de hem tuvaletle, hem lavaboyla poz poz resim çektiydik.

•

Otelimize alıştım. Açık havadan, mis kokulu doğadan, dağlardan, kırlardan her dönüşümüzde, burnuma çarpan o garip ve yabancı kokuyu hâlâ sevmiyorum. Ama otele alıştım. El diyarında, yattı-ğın yer azıcık yuva gibi oluyor.

Oteldeyken en çok kafeteryada vakit geçiriyoruz. Konumu pek güzel. Tam köşe başında, karşıda bol ağaç, içeride bol çiçek var. Bana pek uyuyor. Bazen tek başıma oturup, okuyor, yazıyor, dö-nüşümde gazetede yazacağım yazı için notlar alıyorum.

Bazen de ekip olarak oturup şamata yapıyoruz. Sınıf arkadaşı olunca, eski tasasız günler, güzel gençlik anıları sık sık konumuz oluyorlar. Gülüşüyoruz. Otelin en eğlenceli müşterileriyiz.

Boş saatlerimizde Yerevan sokaklarında keşfe çıktığımız gün-lerden birinde, hediyelik ıvır zıvır satan bir işportacıda, iskambil kâğıtları bulduk. Hemen atladık Janet'le.

Hem kafeteryada oyun oynarız biraz, hem de üzerinde Erme-nice yazılar olan kâğıtlarımız olur. Pazarlık da yaptık. Epey ucuza

birkaç deste aldık. Dönüşte meraklısı olan eşe dosta hediye de ederiz.

Ermenice bir tek harf bile yoktu üzerlerinde. Rusçaydı hepsi de. Bakmadan alırsan böyle olur. Sinir olduk ama, birkaç gece eğlendirdiler bizi. Gece otele girince yapılacak pek bir şey yok.

Bizimkiler, bir-iki kişi dışında, genelde tavuk gibi erkenden yatıyorlar. Televizyon sürekli Fashion TV'de. Modayı bu kadar ilgiyle izlediklerine göre, bari biraz uygulasalar...

Anjel

Kafeteryada çalışan bir kız vardı. Anjel. Önceleri herkes gibi soğuktu tavırları. Sonra yürekler avuca alındıkça ısındı. Ayrı bir yerde tuttuğu İstanbul'dan götürdüğümüz kahveyle, tam Türk usulü kahveler yaptı meraklılarımıza.

Hoş kızdı. Hüzünlü bir gülümsemesi vardı. Zaten hüzün, her yerde, hem güzelliklerin, hem duyguların geneline hâkim.

Döneceğimiz güne kadar sık sık sohbetler ettik Anjel'le. Sevdik birbirimizi. Konuştukça farklı Ermenicelerimiz birbirine yaklaştı. İlginçti. Birbirimizin şivesini taklit ederek, o benim anlayabileceğim sözcüğü seçmeye çalışıyordu, ben onun...

Kapıdan girer girmez gözlerim onu arar olmuştu. Onun beni görür görmez atılıp: "Turk gayvesi?" diye sorarkenki sıcacık gülümsemesi, yabancılık duygusu çekmemi engelliyordu.

Öylesine sıcak duygular besleyebileceğim birine rastlayacağımı önceden tahmin etseydim, hediye edebileceğim bir şeyler alırdım yanıma giderken. Ama tüm bunlar sonradan dank etti kafama...

Sık sık sohbet ettik, ama birbirimize özel hayatlarımızdan hiç bahsetmedik. O otelde yaptığı işten başka hiçbir şey bilmiyorum hakkında. Kimdi? Nasıl yaşardı? Evli miydi? Bekâr mıydı? Kimi, kimsesi var mıydı? Kaç yaşında olduğunu bile bilmiyorum. Sormadım. Hiçbir şey sormadım. Keşke sorsaydım. Olur da bir gün yeniden yolum oralara düşer ve onu görmek istersem, nasıl bulabileceğimi bilmiyorum.

Üzerlerinde Ermenice elyazması "İmbir yev abir" (İç ve yaşa) yazan kahve fincanları hepimizin de pek hoşuna gitmişti. Arkadaşlardan bazıları, birkaç tane satın almak istediler. Üzülerək, ote-

Ermenice elyazması
“İmbr yev abır” (İç ve yaşa) yazan kahve fincanları.

lin bunları özel olarak yaptırdığını, yazık ki bunun mümkün olmayacağını söyledi Anjel.

Ayrıldığıımız gün, onunla vedalaşmaya gittiğimde, içtenlikle sarılıp öpüştük. Göz göze bakınca birbirimizin gözyaşı pırıltılarını görmezden geldik. Hüzünlü ama açık ve net olan sevgiyi salıverdik yalnızca. Bizim vedalaşmamız biraz uzun sürdü ve ben en sona kaldım. Anjel diğerlerinin uzaklaşmasını bekledi.

Ben tam dönüp çıkarken “Bercuhi can, mi robe ısıbasır” (bir dakika bekle) diyerek tezgâhın arkasına geçti ve köşeye sakladığı poşeti alarak, gizlice elime tutuşturdu.

“Ne olur kimseye gösterme. Ben bunlardan öyle herkese veremem. Evine döndüğünde bunlarla ‘Turk gayvesi’ içer, beni hatırlarsın,” dedi. Bir çift kahve fincanı... Bir çift yürekte sanki...

Ben hep onlarla içiyorum kahvemi ve seni hiç unutmuyorum, gülümsemesi hüzünlü güzel kız.

Veharan

Günlerden bir gün ekip organizatörümüz Mari, bizi ancak çok özel kişilerin gidebilecekleri çok özel bir yere götüreceğini söyledi. Kimselere çaktırmadan kendi kendine başvurular yapmış, telefonlar etmiş, izinler almış... bize sürpriz hazırlamış.

Aslında bu organizasyonu daha İstanbul'dayken yapmışmış. Ama randevu ayarlanamaması ihtimaline karşı, son dakikaya kadar bize bir şey söylememiş ki bir düş kırıklığı olmasın.

Valla böyle bir şeyden dolayı benim için bir düş kırıklığı söz konusu bile olmazdı ya neyse... Yine de bir onur duyuluyor.

Veharan'a gidilecek. Yani Vehapar Karekin Gatoğigos'un Eçmiadzin bahçesindeki konutuna. Bir süre önce, İstanbul'a yaptığı az buçuk olaylı ziyaretten sonra Vehapar Karekin Gatoğigos (katolikos) hepimizin malumu.

Feriköy Kilisesi'ni ziyaret ettiği gün, korumalardan oluşan araba konvoyu bolluğundan Kurtuluş caddesine bir türlü dönemediydi bulunduğu araba... Polis ordusu Kurtuluş caddesini tümüyle kapladığında, o daha Harbiye'deydi.

Ay hâlâ hatırladıkça gülmeden duramıyorum. O gün aksayan trafiğin nedenini sorduğumda, yaya polislerden biri "Papa gelmiş, onu koruyoruz," dedi. Neyse...

Vehapar, Veharan denen konutunda, özel randevularla, özel insanları kabul ediyor. Biz de İstanbul'dan gelen saygın bir grup öğretmen olarak, özel sayıldık ve bu şerefe nail olduk.

Veharan, yani konut, Eçmiadzin bahçesinde muazzam bir bina. Eçmiadzin ziyaretinde önünden geçmiş olmalıyız ama... ben oralarda değildim ki o sıra, havalardaydım. Farkında mıydım nelerden geçtiğimizin?

Elde olmayan bir huşu ile içeriye girdik. Görevliler tarafından kapıda karşılanarak doğrudan odasına alındık. Abartısız bir ihtişam hâkim ortama... Son derece ölçülü, özentiden uzak, güzel ve seçkin... Etkileyici.

Bizi güler yüzle ve ayakta karşıladı. Hepimizle tanıştı. Tek tek elimizi sıktı. Yaptığımız işlerle ilgilendi. Formalite değildi. İçten-di. Etkilendik. Doğrusu çok sempatik, çok sevecen, çok esprili, çok sıcakkanlı bir insan.

Ayrıca beni tanıyor, adımla, Agos'u ve yazılarımı biliyor olması beni müthiş onurlandırdı. O zamanlar daha Hrant sağdı, Agos'un bu derece mecburi bir popülerliği yoktu.

Hepimiz Esayan'lı olduğumuz için, kendi inisiyatifiyle, üzerinde okulumuzun amblemi olan bir plaketi uygun görmüş Mari, armağan olarak. İyi yapmış. Pek uygundu.

Keyifli bir sohbetten sonra, birlikte grup resmi çektirdik. Sonra da özel müzeyi ziyaret ettik. Sanırım eskiler beni etkiliyor. Güzeldi.

Her birini tek tek anlatmam mümkün değil. Gördüğümüz unutulmaz şeyler, öyle kolay kolay herkese gösterilen şeyler değilmiş. Özel müzeye kabul edilmek, özel bir onurmuş.

Altından yapılmış, üzeri değerli taşlarla süslenmiş hazine malı olup, kilit altında tutulan tümü altın ve değerli taşlarla bezenmiş olan, khaçkar ve Ermenice harfler, bazı Aziz'lerin kemik parçalarını muhafaza eden, paha biçilmez mücevherler, kutsal emanetler, elyazmaları gibi oldukça etkileyici şeyler ve de en önemlisi, beni neredeyse kalbimden vuran çok özel bir kutsal emanet. "Keğart" ın kendisi.

Keğart'tan iki kez bahsetmiştim ya; hani Hazreti İsa çarmıhtayken, Romalı askerin göğsüne sapladığı mızrağın ucu... Baklava şeklinde, ortasında kaba bir motif olan, kararmış, kaba, demir bir mızrak ucu. Gerçek olabilir mi?

Yok canım... sembolik bir şey olmalı... Ama ya gerçekse'? Cam mahfazalı bir nişin içinde tarihe meydan okur gibi, tüyler ürpertici bir şekilde sırtıyor. Dilim tutuluyor karşısında. Ben inanmak

**Vehapir Karekin Gatoğigos'un
Eçmiadzin bahçesindeki konutu: Veharan.**

istiyorum. Amma meraklıyım ha fantezilere...

Fotoğraf çekmek tabii ki yasak. Büyülenmiş gibi çakılmışken karşısında, “Beni saklayın kızlar,” diyorum ani bir kararla. Çekeceğim ben bu fotoğrafı... ne olursa olsun... kararlıyım.

Bizimkiler yapmak istediğimi anlayınca biraz tedirgin oluyorlar, yakalanırsak çok ayıp olur çünkü... ama çenemden korktuklarından olmalı, çaresiz toparlanıp, etrafımı biraz sıkıştırıyorlar.

Yavaşça çantamdan çıkardığım fotoğraf makinesini, heyecandan nereye doğru tuttuğuma bile bakmadan, çabuk çabuk iki kere basıyorum deklanşöre. Ortam loş, ayarlama şansı yok, çıkmaz herhalde... ama ya çıkarsa...

Ve de çıktı. Güzel çıktı hem de. Benim için Veharan ziyaretinin en önemli ânının anısı olup, unutulmaz yerini aldı belleğimde.

Tarihi müze

Bir günümüzü müze gezisi için ayırmıştık. Muhteşem müze binasının önünde, muhteşem bir Mesrob Maşdots heykeli var. Yarışmayla seçilmiş.

Mesrob Maşdots, hani Milattan sonra 301 yılında Ermenice harfleri bulmuştu ya (Gürcü harflerini de). Edebiyatımızı ona borçluyuz aslında... Gürcüler de öyle... Ondan önce Yunan (Hellen) alfabesi kullanılırmış demiştim ya. Yunan harfleriyle yazılmış Ermenice ilahilerimiz var.

Yıllar önce onlardan birini görmüştüm. Yazık ki çok gençtim. Önemini kavrayamamıştım. Ne garip... insanlar önem vermeleri gereken şeyleri de yaşla öğreniyorlar. Ve ne yazık... bazen çok geç kalabiliyorlar.

Bende bir de Ermenice harflerle yazılmış Türkçe yemek kitabı vardı. Ne yaptım acaba?

Mesrob Maşdots'un mezarını da ziyaret etmiştik. Yazarken, yeri gelip geçti de ben mi fark edemedim yoksa şimdi mi yeri geldi bilemeyeceğim. Oşagan Kilisesi ve Maşdots'un mezarı için özel bir gün ayırmıştık oysa.

Haa hatırladım... aynı güne denk gelen bir düğün vardı da, o geçmişti ön plana. Her şeyin önüne geçip fışkıran mizah duygumu zaptedememiş, en çok ona yer vermiştim.

Oysa önemliydi Mesrob Maşdots'un mezarı... önemliydi tek tek alfabenin her bir harfi işlenerek yapılan khaçkarlar. Eskiler örnek alınarak, onlara benzeyen ama yeni yapılmış pek zarif khaçkarlar.

Neyse... Müze binasının her katı başka bir bölüme ayrılmış. Hepsini bir günde gezmek mümkün değil. Ben tarihi müzeyi ter-

cih ettim. Tüm günümü ona ayıracağım. Resim müzesini de görmem gerektiğini söylediler.

Ben de resim çiziyorum ya... İyi de önemli ressamların, özellikle de orada bolca bulunan Ayvazovski'nin önemli eserlerini görüp de iç geçirmenin bugünlük bana bir yararı olmayacak.

Üstelik orayı da görmek için diğerini eksik bırakmalıyım. Bir yerden sonra "Bu kadarı yeter" deyip çıkmalıyım. Mümkün değil birkaç bölüm bir güne sığmaz. E ne kadarını görünce "artık yeter" diyebileceğim?

İyisi mi, ben bir tek tarihi müzeyi gezeyim. Köşesini bucağını bir güzel inceleyeyim. Diğer bölümleri de başka bir gezide görür inşallah.

Böyle düşündüm ama yetti mi sanıyorsunuz? Ne gezer... geçmiş şoku, kültür sarhoşluğu, gördüklerini sindirmene izin vermiyor ki. Hiçbir bölüm için bir gün yetmez.

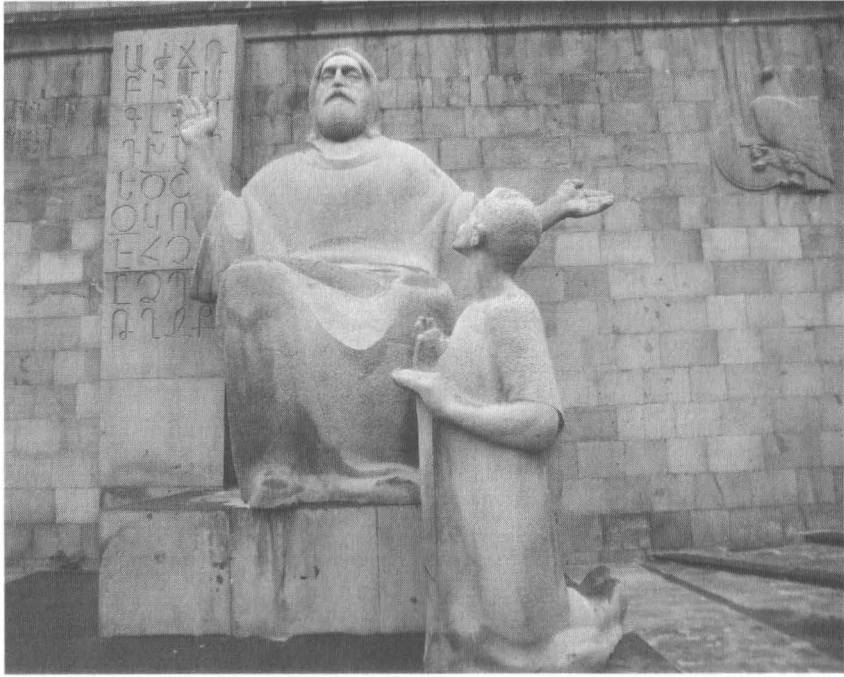
Gezi için uzun bir süren olmalı. En az bir hafta müzeleri dolaşmalısın ki bir nebze yer etsin içinde, gördüklerin. Sindirilsin etkilennemelerin.

Oturup yazmaya başlayınca anladım ki, bölük pörçük tariflerden öteye gidemeyeceğim ve tokat gibi çarpanlardan başka bir şey anlatamayacağım.

Bir kere elyazmaları çok etkileyiciydi. Büyük kütüphaneye bir girmeyegör... Günler sürer incelemesi, anlamaya çalışmadan öylesine bakıp geçersin ancak bu şekilde. Bakar bakar, sersemlemiş bir halde kalakalırsın.

Ermenice ve daha birçok dilde yazılmış, tarih, felsefe, tıp, bilim, hukuk, sanat gibi birçok konuda binlerce elyazması ve minyatür çalışmaları başlı başına bir inceleme gerektirir. Bakıp geçmek büyük haksızlık ama çare yok.

Dünya üzerindeki, bilinen 25.000 kadar Ermenice elyazmasının 16.000'i burada korunuyor. Tahminen beşinci yüzyılda kurulmuş olan Eçmiadzın'deki elyazması evi (böyle bir kavram var) tümünün temelini oluşturuyor.

**Matenadaran. Müzenin giriş kapısında,
yarışmayla seçilmiş Mesrob Maşdots heykeli.**

Eskiden o elyazması evlerinde, kimi eski yazıtlardan kopyalanarak, kimi zaman yeni bilgiler eklenerek içerikleri daima zenginleştirilerek, hiç durmadan yazılar yazılmış.

Yazı yazmakla da bitmez, her bir sayfa, kaligrafik yazılışıyla, renkleriyle ve çevrelerindeki minyatürlerle bir sanat eseri haline getirilirmiş. Ve bu çok önemli bilgiler içeren, son derece değerli elyazmaları yüzyıllarca can pahasına korunmuş. Selçuklu istilasında 10.000 kadarı parçalanıp yakılarak yok edilmesine rağmen halk birçoğunu dağlarda, mağaralarda, kimini gömerek canları pahasına saklamış ve korumuş.

Tarih boyunca ne çok eser tahrip etmiş insanlık. Cayır cayır yakılan İskenderiye kütüphanesini düşünün... Ve daha onun gibi neler gitti kim bilir... Bir de utanmadan tarihten dem vururuz sıkça. Tarih mi bırakıyoruz ki biz? Sonra da belki binlerce kez keşfedilmiş şeyleri yeniden keşfederek seviniyoruz. Oysa dünyada hiçbir şey yeni değil.

Bu elyazmalarından en ünlüsü, hazırlanışında 700 sığırın derisi kullanılan ve ağırlığı 32 kilo olan, “Mıšo Carındir” denen dev kitap. Var olan her bir değerli elyazması kitabın olduğu gibi bu en ünlü kitabın da çok özel, çok etkileyici ve kendine has bir kader öyküsü var.

1204 yıllarında Selçuklular, zaptettikleri şehirde, sahibini katledip servetiyle birlikte bu değerli kitabı ele geçirdiklerinde, halk para ve gümüş toplayıp onu gerisin geri satın alıyor. Sonra, Muş’ taki Arakelots Vank’a (Havariler Manastırı) götürülerek, orada 700 yıl korunuyor. 1915 tehcirinde, yerlerinden ayrılıp göç etmek zorunda kalanlar, en büyük servetleri olan bu değerli ata mirasını da can pahasına beraberlerinde götürüyorlar.

Anlatılanlara göre bunu gerçekleştiren de bir kadın. Ama bu iş o kadar kolay değil tabii. Taşınan şey 32 kilo. Takati kesildiğinde, çocuğuyla birlikte taşımakta olduğu bu kutsal yükü, çaresiz ikiye bölüyor kadın ve yarısını, canı gibi korumasını, gücü tükenince bir kilise avlusuna gömmesini tembihlediği genç bir çocuğa emanet ediyor.

Çocuk, devraldığı bu emaneti gücü tükenene kadar ancak götürebildiği Erzurum'daki bir kilisenin avlusuna gömüyor. Diğer yarısı elden ele, yine canlar pahasına Eçmiadzin'e ulaşıyor.

Yıllar sonra yıkıntılar arasından kazılarak çıkarılan, daha doğrusu rastlantı sonucu bulunan Erzurum'daki diğer yarı da bir şekilde yerine ulaşıyor ve kitap yeniden birleşiyor.

Ama bu oradan oraya sürüklenişler esnasında bazı bölümleri tahrip oluyor ve bazı sayfaları kayboluyor. Ki aşağı yukarı 17 sayfası elan Venedik'te korunmaktaymış.

Bir de 1434 yılında yazılmış, dini bayram günlerini gösteren bir elyazması var ki görülmeye değer. Dev olanına tezat, avuç içi büyüklüğünde ve pek uygun olarak "cüce" diye anılıyor.

Zaman içinde, dünyanın dört bir yanından, sayfalar dolusu elyazması yıllar boyu, sayfa sayfa gelerek, müzenin en önemli bölümlerinden olan bu dev kütüphanede toplanıyor.

Her biri görülmeye değer ince bir el işçiliği ve ciddi bir göz nurunun sonucu. Her bir sayfa, kaligrafik bir şekilde yazıldığı gibi, etrafları inanılmaz karmaşık ve estetik, geometrik motiflerle, minyatürlerle süslenmiş. Hem de neredeyse tümü renkli.

Yazarken, ya da çizirken azıcık eli kaysa da bir hata yapsa insan mesela, nasıl onarır, nasıl düzeltir hatasını? Mümkün değil. Herhalde en küçük bir hatada tüm sayfa baştan yazılıyordu. Başka çare yok.

Böyle bir olasılığı aklına getirmek bile dehşet içinde bırakıyor insanı... hele sayfaları için 700 sığırın feda edildiği elyazmasını düşününce... Ah nasıl da garip ve ürpertici bir kokusu var her birinin...

Sık sık çaktırmadan eğilip kokluyorum kimini... burnuma değil de ruhuma çekiyorum sanki... sayfalar, satırlar arasına sıkışmış, zaptedilmiş, yoğun bir ıstırap ve tevekkülle yoğrulmuş nice buruk duyguyu.

Bu kokular da kazılacak şimdi pek övündüğüm koku belleği-me... ama bir gün kesin iş alacağım bu koklama ve dokunma zaaf-larım yüzünden.

Bu yazdıklarım, sadece benim gördüklerimin binde biri bile değil. Ki bakmaya yetişemediğim neler vardı daha. Her birini inceleyip yazmaya kalksa insan, o da tek başına bir kitap olur valla.

Sonra, takılara, başlıklara takıldım uzun süre... haçlara, taçlara... yaka iğnelerine, kolyelere, yüzüklere, küpelere, bileziklere... zincirlere, kemerlere... en kabasından en zarifine. Giysilere... altın gümüş ilmekle, elle dokunmuş kraliyet giysilerine... Hristiyanlık öncesi giysilere, örtülere, kilimlere, kök boyası inanılmaz renklere...

Eski, etkiliyor beni. Bir yüzüğün önünde dakikalarca duruyorum. Kim taktı bunu parmağına? Kimler? Neler kaydetti bu mücevherler? Acı mı? Mutluluk mu? Ki tüm mücevherler kaydedermiş gerçekten de, taşıyanın duygularını... Tekil olmaktan öyle uzak ki her biri, çokkişilikli gibi karmaşık etkileri...

Bir araba var, galerilerden birinin orta yerinde. Kaba saba, yarı çürümüş, yer yer demirle takviye edilmiş. Kocaman bir araba. Dağınık bulunmuş da, birleştirilmiş belki, bazı parçaları eksik.

Tarih kokuyor. Hatta mezar kokuyor. Hayalet gemi efsaneleri vardır ya. Hayalet araba efsanesi de var mıdır? Bu araba hayalet gibi. Baktıkça sürücü yerinde bir iskelet görecektir gibi oluyorum neredeyse... Orasından burasından örümcek ağları sarkmış sanki...

Hristiyanlık öncesine ait bir kraliyet arabasıymış. Eh mezar kokması da pek normal. Onunla gömülmüş kral. Öbür dünyaya doğru, kolayca yol alabilmesi için. Onunla ve hayvanlarıyla... Boşuna çekmedi ilgimi.... Fantezisi var.

Sonra bir kapı çarptı gözüme yine öyle orta yerde, özel desteklerle dik duran dev bir kapı. Muhteşem bir kapı. Tepesini görmek için iyice başımı yukarıya kaldırmam gerekiyor. Öyle yüksek. Meşe gibi görünen masif ağacın eni iki karışa yakın. Öyle kalın.

Ön yüzü hiç boşluksuz, dantel gibi işlenmiş. Nasıl bir şey bu Tanrım... Nasıl bir işçilik... Bu da iğne oyası gibi... Ama bu değil beni çeken. Bir şey var yine... Bu kapıda da garip bir şey var.

Gidip gelip karşısına dikiliyorum. Her bir motifini, oymasını dikkatle inceliyorum, dokunuyorum, okşuyorum, kokluyorum... Sık sık tekrarlıyorum ama zaman zaman gerçekten endişeleniyorum. Bu dokunma ve koklama zaafım iş açacak bir gün başıma.

Bir yazı, bir açıklama yok üzerinde. Soruyorum: “Bu kapının neyin nesi olduğunu bilen var mı kızlar?” Yok. Dakikalarca dola-
nıyorum etrafında. Bu kapıda garip bir şey var.

Galerinin sonunda, sağ taraftaki duvarda bir liste buluyorum sonunda. Teşhir edilen her biri ayrı çarpıcı “eski”nin listesi. Kapı-
yı arıyorum telaşla. Buldum. “Arakelots Yegeğetsi”nin (Havariler Kilisesi) kapısı. Neydi bu?

Ben bu kilisenin adını nereden hatırlıyorum? Ay... Sevan gö-
lündeki eski ada, yeni yarımadaadaki kilisenin adı bu. O. beni yer-
den yere çalan kilisenin adı. Yoksa kapı da o kapı mı? Yani öykü-
deki prensin yaptırdığı kapı? Benim vücudum yine diken diken...

Sonradan öğreniyorum “Mışo Arakelots Yegeğetsi” imiş. Yani
Muş Havariler Kilisesi. Ee? Ne alakası var? Ne bileyim? Adı ay-
nı işte. Bir tek adı mı beni böyle altüst etti yani? Ki kapıyı inceler-
ken adını bilmiyordum bile. Kim bilir?

Belki de vaktinde, bizim prens, o malum kilisenin kapısını
yaptırırken ondan esinlenmiştir. “Sorsana” diyeceksiniz şimdi.
“Sor da öğren.”

Sormuyorum işte. Soramıyorum. Ben korkar oldum artık bu
duygudan. Bilmek istemiyorum. Anlaşıldı. Bu müze faslını bura-
da kesmeliyim ben. Bitmeyecek. Bitmez.

Ama sonradan öğrendiğim kapı gerçeğini eklemeyi edeme-
yeceğim. Kapı Muş’taki Arakelots Yegeğetsi’nin kapısının bire bir
aynısıymış... O yüzden tanıdım demek. Resmen tanıdım hem de...
Hiçbir bilgim olmadan ne diye öyle çekti ki beni? Kesin bir iliş-
kim var benim geçmişte Sevan’daki o adayla. Kapıyı da biliyo-
rum... prens olan ağabeyim yaptırmıştı...

Eğlence

Üç farklı eğlence günümüz oldu. Daha doğrusu gecemiz. Biri “Hin (eski) Erivan” denen müzikli restoranda. Biliyorsunuz, Ermenistan’da Erivan’a Yerevan deniyor. Ama bu restoranın adı açıkça Erivan olarak yazılıyor. Yerevan denince de bozuluyorlar.

Nedenine aklımız ermedi. Hatta sahibi Türk müdür acaba diye espri yaptık... ki olamaz. Bir gece, tüm ekip önceden yer ayırtarak toparlanıp gittik. Pek kalabalık dekorlu ama oldukça otantik havalı bir mekân. Tavanlarından otantik eşyalar, sazlar, kurutulmuş sebzeler asılmış, orada burada küpler, çömlekler, eski usul yayıklar falan filan... Karmakarışık, tıkış tıkış.

Hangi koşturduğumuz günün gecesini hatırlamıyorum ama öyle çok yürümüşüz ki şişlikten hiçbir ayakkabı olmuyor ayağıma. Sonunda külkedisi Cinderella’nın üvey ablası gibi tıkıyorum ayaklarımı zorla bir ayakkabıya ve verdiği sıkıntıyı tüm gece çekemeyeceğimi anlayınca da bir poşetle terliklerimi yanıma alıp gidiyorum.

İyi ki de öyle yapıyorum yoksa gecenin sonunda kucakta dönecekmişim otele. Ayrıca mekânın dekoru öyle karmakarışık ki, yalınayak değil çıplak otursam kimse fark etmeyecekmiş.

Bir kere sandalyelerin arkalıkları neredeyse bir metreden yüksek... arkadan bakılınca oturan var mı yok mu belli değil. Yüzün doğrudan sahneye dönük değilse, olanı biteni görebilmek ciddi eziyet.

O gece, sözleşmiş gibi, tüm İstanbul turistleri oradaydı neden-se. İstanbul’da açılmış bir Erivan restoranı olsa bu kadar olur yani. Otantik giysileriyle müzisyenler, coşkulu şeyler çaldılar. Üzerinde sıkı sıkı, patlayacakmış gibi duran kadife elbiseli, tabii ki

ulu memeli, iri kadın, mümkün olduğu kadar şenlikli (Ermenice şarkılar genelde hüzünlüdür) şarkılar söyledi.

Bir ara hafiften kendimizi havaya kaptırıp, istekte bulunmaya kalktık. Hani olur ya... peçeteye şarkı ismi yazar da gönderirsin.

İstanbul'da olsa, adamlar turist diye ne yapıp edip isteklerini yerine getirmeye, memnun etmeye çalışırlar ya... orada da öyle olur sandık.

Ne gezer efendim. Resmen bize "İstekler ücrete tabidir" dediler pişkin pişkin ve suratsız bir tavırla. Türkçe küfür ettim valla. Sesimi yükseltmememe engel oldular. Başka İstanbullular da vardı ya... Ayıp olur diye telaşlandılar. Ben de hırısından hiç alkışlamadım.

Ve de tabii ki terliklerle döndüm otele. Ayaklarım davul gibiydi. Zaten o günden sonra ben Armine'nin ayakkabılarını giydim hep. Benimkilerin hiçbirine bir daha girmedim ayaklarım. Bir numara fark attı çünkü.

•

İkinci eğlence günümüz, daha doğrusu gecemiz, ünlü Ararat restoranda bir akşam yemeği. Doğrusu, şekil olarak oldukça lükse giren bir yemektir. Ünlü restoranın biri büyük biri küçük, iki salonu var.

Canlı müzik çalınan büyük salonunda genelde düğün, nişan eğlenceleri oluyor. Ki bizim gittiğimiz gün de vardı. Küçük salonu ise daha samimi küçük gruplara tahsis ediliyor.

Biz de samimi küçük bir grup olduğumuz için o küçük salonu kapattık o gece. Eh salon kapatmak az buz bir lüks değıl.

Bir de bize ait pianomuz vardı tabii. "Tabii," diyorum, çünkü zengin fakir bütün evlerde var madem, orada mı olmayacak? Ekipteki üç erkekten biri, bizim Seta'nın kocası, ekibin üçüncü erkeği, ikinci Garo'su, müzisyen.

Arada bir bize bir şeyler tıngırdatacak, şarkılar falan söyleyeceğiz istersek, kendi eğlencemizi kendimiz yaratacağız. Amerika'

dan gelen Ayda ve eşi ertesi gün dönecekler. Dolayısı ile o gece biraz da onlara veda gecemiz.

Hoş bir geceydi doğrusu. Nostaljik şarkılar söyledik. Ne de olsa hepimizin gençliği aynı döneme denk geliyor. Aynı şarkılarla nostalji yapmak pek normal.

Bizi nice gençlik aşklarına götüren, Adriano Celentano, Adamo ve Domenico Modugno şarkılarıyla, hâlâ eski günlerdeymiş gibi coştuk. Avaz avaz şarkılar söyledik. Dans ettik.

Ben lise dönemimde, şimdi ünlü bir müzisyen olan Marten Yorgantz'la birlikte, isimsiz bir orkestrayla şarkı söyledim. Bütün provalara gider, deli gibi çalışır hazırlanırdım, tam konser günü annem göndermez, beni deliye çevirip hasta eder, orkestramızı da zor durumda bırakırdı.

Benden sonra onlar ünlü Mavi Çocuklar oldular. Ödüller falan aldılar. Çok sevdiğim, hâlâ can dost olduğum Marten dünya çapında tanındı. Ben de öğretmen oldum. Tam ananın istediği gibi.

Onları hatırlayıp güldük. Ne garip... insan gençken ağladığı birçok şeye büyüyünce neden gülüyor böyle? Büyüklerimizin bizi bir türlü anlamamalarıyla aynı nedenden olmalı.

Mönü fena değildi. Ama nerede İstanbul'un lüks restoran menüleri... Çok kötü bir küfte yedik mesela. Demiştım ya, her yerde var diye. Ama buradaki resmen yediklerimizin en kötüsüydü. Sertleşmiş jöle kıvamında bir şey. Lök diye de oturuyor midene.

Neyse çok kötülemeyeyim şimdi... ama... Aah yemeklerimizi özledim. Onun yerine mis gibi bir İnegöl köfte olsaydı fena mı olurdu şimdi? Ya da babaannemin dereotlu fışfış köftesi?

O kaba saba horovadz yerine de terbiyeli kuzu şiş mesela? O bulamaç gibi fasulye yerine de şöyle Ermeni-Rum usulü tarçınlı barbunya? Şimdi lakerdalara, lüferlere, palamutlara girmeyeyim.

Ne biçim Ermeni bunlar yaa? Ermeni usulü zeytinyağlı dolma yapmasını bile bilmiyorlar.

Hani Türkiye'de Ermeni dendi mi, insanlar hemen "Bir Ermeni komşumuz vardı çok güzel topik yapardı, dolma yapardı..."

muhabbetine girerler ya... peh... öyle topik falan gibi yemekler hak getire.

Hep derim ya, Ermeni yemekleri Anadolu toprağıyla yoğrulunca güzeldir. Tek başına Ermenilik yeterli değil. Gidip oralarda restoran mı açmalı ne yapmalı? Ama daha önce zeytinyağı ticareti yapmak lazım. O yağlarla yapılan yemekler ziyan olur çünkü.

Böyle düşündüğüm için bazı önyargılı Ermeniler bozulabilirler ama amacım asla kötülemek değil. Zaten bu saptamalar onlar için değil, “Sizin vatanınız Ermenistan değil mi?” diyenler için.

Bizim vatanımız Anadolu kardeşim. Ve ben, o daha gitmeden oradaki her şeyi beğenmeye şartlanmış Ermenilerden değilim. Tarafsızım. Gözlemciyim. Ne hissediyorsam onu yazıyorum.

Gecenin bir yerlerinde, coşkun eğlence sesleri ta bizim küçük salona kadar gelince dayanamayıp yandaki büyük salondaki eğlenceye göz attık arada, şöyle kapıdan...

Orada da tam tahmin ettiğim gibi, bir dolu ulu memeli, gece kulübü makyajlı kokoş hatunla, kostümü ve kravatı emanet gibi duran, köylü mü kentli mi oldukları kestirilemeyen erkek vardı. Ve tabii rüküşlkle modernliğin arasına sıkışmış, iki arada bir derede gençler... İyi eğleniyorlardı ama. Canlı müzik eşliğinde danslar edip şarkılar söylediler. Biz de eğlendik. Güzel bir geceydi.

O gece miydi, başka bir gece mi, konser dönüşü müydü, tiyatro dönüşü mü, emin değilim ama bir gece grup halinde yürürken caddelerden birinde, ekibimizin erkeklerinden, diğer Garo'nun çantasını aşırı kapkaççının biri.

Allahtan içinde sigara ve kibritten başka bir şey yoktu dert edilecek... Garo çok bozuldu, ama ben çok güldüm.

Garo çok bozuldu çünkü büyük düş kırıklığı yaşadı. O Ermenistan'la ilgili iyi önyargısı olanlardan. Genç oğlanın biri, tavrımızdan bizi çarpılacak kek turist sandı herhalde. Hani İstanbul'daki gibi...

Koşarak geldi Garo'nun arkada kavuşturduğu elleri arasından “Gelin alın” der gibi salladığı çantasını kaptı ve her an karmakarı-

şık olan trafiğin arasına dalıverdi. Biz “Ne oluyor” diyene kadar da karşı kaldırıma geçti.

Ben durumu fark eder etmez “Ooh be dünya varmış,” dedim, “kendimi İstanbul’da sandım, vatan hasretim geçti bir an.” Ama Garo çok bozuldu çok... Olmaaz Ermeniden hırsız olmaazz... Aah ah bal gibi de olur... herkesten hırsız olur. Fukaralık diz boyu olunca hele...

Çocuk da çantada bir sigara bir kibrit bulunca epey düş kırıklığı yaşamıştır ya neyse. Esas konu olay. Bir de canım arkadaşım Garo... Garo beni başka bir gün de çok güldürmüştü.

•

Şimdi bu Ermenistanlılar, Ermeniceyi bir tuhaf konuşuyorlar. Ayrıca birçok sözcüğü yanlış kullanıyorlar. Ama bunu asla kabul etmiyorlar. Hatta başka bir dilden karışmış bazı sözcüklerin de Ermenice olduğunu iddia ediyorlar ısrarla. Ben buna o kadar takmıştım ki bir oyunumda espri olarak kullanmıştım.

Biraz araştırıp, bilgi edinmiş, öyle sözcükler bulmuştum. Pek araştırmaya da gerek yoktu ya, İstanbul’da o kadar çok Ermenistanlı var ki artık, bizim de kulağımız alıştı iyice.

Mesela patlıcana “badırcan” diyorlar. Resmen Türkçeden karıştığını da asla kabul etmiyorlar. Patatese Rusça ve Almancadan karışmış “kartoşka” veya “kartofil” diyorlar, sinemaya “gino”, domatese “bamidor” filan falan...

Mesela domates-bamidor meselesiyle bir gece ben çok eğlendim, Garo ise sinirden küplere bindi.

Bir gece 19:00 gibi yemek için uygunsuz bir saatte bir konse-re... yok yok galiba bir oyuna gitmiştik. Oyun da kötüydü ya neyse... Çıkışta hepimiz de açız ama yine yemek için uygunsuz bir saat. Hava güzel. Açık havadaki şirin kafelerden birinde oturup hafif bir şeyler atıştırılalım dedik.

Öyle kafe, restoran gibi yerlerde servis yapmasını da bilmiyorlar. Mesela garson gelip “Ne istersiniz?” diye sorduğunda “Neyi-

niz var, ne yiyebiliriz?” gibi bir cevap verdin mi yandın.

Adam üç-beş örnek veya eline bir mönü vereceğine resmen sinirlenip “Ben senin ne yiyeceğini nereden bileyim? Nelerimiz olduğunu ezberimde mi tutacam?” gibi epeyce kaba cevaplar verebiliyor.

Ay bir de su istemek gafletinde bulunmayacaksın. Şaşkın şaşkın ve adeta küçümser gibi yüzüne bakıp “Aysinkn parz cur?” (yani basit su mu?) diyorlar. Ayıp sanki su içmek.

İşte o açık hava kafesinde de öyle oldu. Su isteyenlere sinirlenip, bira isteyenlere gülümsediler. “Ne yiyebiliriz?” sorusuna terslenip “Siz ne istediğinizi söylesenize yahu...” dediler.

Birileri çorba istedi. Birileri de kızarmış patates, sosis gibi pratik bir şeyler. Sosis isteyenler kısa zamanda mutlu oldular. Çorba isteyenler bir saate yakın beklediler.

Çünkü adamlar, “Hazırda çorbamız yok” diyeceklerine, gecenin o saatinde, dükkân açtırıp, yeni malzeme alıp, çorba pişirmişler. Garo da bu arada söğüş domates istemek gibi bir gaflette daha bulundu.

Ben ona önceden, “Domates istiyorsan, ‘bamidor’ demelisin, domatesin Ermenicesi olan ‘lolik’ sözcüğünü bunlar bilmez.” demiştim. Ama dinlememişti.

Biraz da öfkeyle “Ermenistan burası, Ermenice bir sözcüğü nasıl bilemezler canım...” diyerek, garsona “Bize biraz da ‘lolik’ doğrayıp getir,” deyiverdi. Ben dayanamayıp “Anladın mı?” diye atıldım, anladığından emin değilim. Çünkü boş boş bakıyor.

Garson “Ha!” dedi. “Ayo” (evet) yerine herkes kaba kaba “ha!” diyor orada. Gitti ve bir kâse dolusu salça getirdi. Garo sinirlendi. “Oğlum ben sana ‘lolik’ dedim yani ‘domat, domat’,” dedi.

Oğlan hâlâ boş boş bakıyor. Ben yine atıldım:

“Anladın mı?”

“Ha!” Ama boş bakış aynı. Gitti ve bu kez de bir kâse ketçap getirdi.

Ben dayanamayıp kalktım, Garo’yu önüme katıp mutfağa git-

tim. Bir domates bulup gösterdim. Garo “bamidor” dememe izin vermiyor çünkü. Sordum garsona “Oğlum bu nedir?” cevap: “Bamidor.” Haa ha haa! Gördün mü?

Garo yırtınıyor. Sinirleniyor. Adama çatıyor. “‘Bamidor’ da nereden çıktı? Nereden uyduruyorsunuz bunları canım? Nereden karışmış dilinize? Buna ‘lolik’ denir. Ne biçim Ermenice bu? Bir de bilir bilmez iddia ediyorsunuz.”

Garson bilgiç bilgiç “Sen yanlış biliyorsun,” diyor ve devam ediyor “Loligi uriş a, tomatı uriş a, bamidorı uriş a...” (Lolik başka şey, domat başka şey, bamidor başka şey.) Oradaki “a” da “e” olmalı ya neyse... Aldın mı cevabını?

Ay çok güldüm. Garo sinirlendikçe ben güldüm. Bizim bilip konuştuğumuz Ermenice onlarınkinden hem daha güzel, hem daha doğru.

Onların imlâları bile yanlış valla. Zaten imlâ falan bilmiyorlar ki. Garocum yine kızacak belki... hatta başka kızanlar da olacak ama... ee doğruya doğru.

•

Üçüncü eğlence gecemiz ise oradaki son gecemiz yani hepimizin veda gecesi idi. Tüm ekip, şoförümüz; adamım Paylag, rehberimiz Vartkes ve eşi Lilith.

Güzel bir kadındı Lilith. Güzel ve iyi eğitim almış. Nazik, hoşsohbet ve sevimli. Ermenistanlılar bu Lilith adına pek meraklı nedense. Oysa anlamı da pek güzel değil bildiğim kadarıyla. Doğrusu yine genişçe bir parantezle bu konuyu değışmeden edemeyeceğim.

Yahudilik ve Hristiyanlık inancına göre –İncil’de pek vurgulanmaz ama– bu Lilith, Âdem’le birlikte yaratılan kadındır ve kendini Âdem’le eşit görerek Tanrı’ya isyan eder. Tanrı bu densizliğe çok sinirlenir ve onu cennetten kovarak, has kulu Âdem’e –ne de olsa o da erkek– kaburgasından, daha itaatkâr, öyle eşitlik havalalarına girmeyen başka bir eş yaratır.

Yahu belki de bu yüzden Tanrı hep erkek olarak kabul edilmiş ne dersiniz? Baksanıza daha ilk günden, erkekle eşit olması gerektiğini iddia eden kadın fikri ters gelmiş... Neyse...

Bu olaydan sonra ise ilk kadın Lilith böyle dışlanınca, öfkesinden kötü bir ifrite dönüşür ve onlara her fırsatta kötülük yapar, özellikle de ilk günahıtan sonra doğan çocuklarını kıskanarak öldürmeye çalışır.

O gün bugündür de yeni doğan bebekleri ve doğuran kadınları kıskanmaya devam eder durur.

Özellikle Yahudi inancına göre –ki bu inanış Anadolu’da da var– lohusa kadınlar ve yeni doğmuş bebekler Anadolu’da, Alkarısı, Karakura, Çarşamba karısı ve daha bir dolu adla anılan bu Lilith’in onlara bir kötülük edeceğinden korkularak tek başlarına bırakılmazlar.

Biz böyle kötü bir ifriti çağrıştıran adı hiç kullanmayız. Onlar ne kafaya hizmetle kullanıyorlar bilmem. Acaba feminist bir hava mı buluyorlar? Ayrıca Ermenice de değil. Böyle özentî ve Ermenice olmayan adlara da özel bir zaafı var zaten: Marietta, Liana, Lusinda, Sergei, Frederik hatta Desdemona, Hamlet gibi. Neyse. epey uzun bir parantez oldu.

Biz o son gecemizde, otelimizin restoranında pek keyifli bir veda yemeği yedik. Otel, bizim için özel yemekler hazırlamıştı. Bir dolu şarküteri ve peynir çeşidiyle bol mezeli bir sofraya kurdular bize.

Güzel mezeler ve şarapla, alışık olduğumuz tatlılara oldukça yakın, sebze olarak patlıcanlı, lahanalı, yapraklı dolma... dolmadan başka sebze yemeği bilmiyorlar demiştim ya... birtakım ilginç otlar ve epey güzel bir pilav ve horovadz olmayan bir tavuk yedik.

Koyu sohbetler, adres alıp vermeler, şarkılar, gülüşmeler, poz poz fotoğraf çektirmeler, hafif göz yaşarmaları şeklinde sürdü gitti gece.

Tabii ki sohbetlerin en koyusu yine sigara içmek için sık sık dışarı çıktığım Paylag’la benim aramdakiydi. Koyu renk kostümüyle doğrusu pek şıktı Paylag.

Demiştim ya... tam bir köy insanı olduğu halde, aristokrat bir havası var diye... O gece tam da bu kanımın hakkını verdi. Gerçi daha az mahcuptu. şarabın da etkisinden olmalı. Espriler yaptı, ailesinden bahsetti, iltifatlar etti. Hem neşeliydi, hem hüznüydü.

“Çok alıştım size,” dedi “özleyeceğim... genelde bu kadar çabuk alışmam insanlara...” Biliyorum, belliydi, uygulandım. Güzel insandı Paylag, Vartkes de öyle. Bir yıl geçti aradan unutmadım.

Hayatın bir yerinde karşılaştığımız insanların kimi çıkar gider aklımızdan, ilişki nedeni kalmayınca. Kimi de iz bırakır böyle, sağlam bir yer edinir anılarımız arasında, yıllardan beri tanışmış gibi.

Vartkes’le Paylag öyle oldular benim için... Bir de Anjel. Kafeteryadaki kız... bana kahve fincanı hediye eden... vedalaşırken özleyeceğimden emin olduğum, o hüznü güzel kız. Bir gün yeniden karşılaşırız belki, kim bilir...

Sergei Paradjanov

O gün Sergei Paradjanov'un müze evi ve Yerevan'ın içinde bulunan Surp Sarkis Kilisesi ziyareti var programımızda. Yüzyıllar öncesinden gelmeyen ve de etkileyici bir tarihi geçmişini olmayan bir kilise ziyaretini çekemeyeceğim doğrusu.

Hafif de bir kırıklığım var gibi, biraz başım ağrıyor, tatsız hissediyorum kendimi. O gün hiç kiliselik değilim. Janet de öyle. Sabahdan beri "Yahu biz gelmesek olmaz mı," diyerek mızıldanıyoruz. Neredeyse otelde kalıp pinekleme arzusundayız. Paradjanov'un cazibesi olmasa...

Vartkes, o herkesin nazıyla oynayan canım Vartkes... ki gruba kiliseyi gezdirmek zorunda... Janet'le beni kendi arabasına alıyor. O gün hangi nedenle kendi arabasını da almıştı bilmem. Belki her zaman arabasıyla geliyordu da, bir yerde bırakıp bizim otobüse geçiyordu. Hiç sormadım.

"Biz arabada bekleriz, siz gidip kiliseyi gezin, gelin," dedik. Paradjanov'un müze evinin yakınında bir yerde bıraktı bizi arabada, kendisi grupla kiliseye gitti.

Biz de Janet'le camları açıp sigara tütürüp sohbetledik ve etkilendiğimiz şeylerin bilançosunu yaptık karşılıklı. En büyük olay mide fesatı geçirdiğimiz geceydi. Hiç unutamayacağız.

O da benim gibi, her hava değişiminde sindirim sorunu yaşayanlardan. Evden uzak, rahatsız ortamlarda bağırsaklarıma kilit asarım adeta ve perişan olurum. O günkü yemekten sonra ise dar yetişmiştik tuvalete.

İsyen etmişti bütün sistem... hiç unuttur muyuz? Hâlâ hatırladıkça güleriz. Yemek sonrası kahve sofrasının resmini çekmeyi akıl etmiştik de, yemekleri çekememiştik... utanmıştık zahir.

Vartkes'in külüstür bir arabası var. Tam anlamıyla külüstür. Ancak alabilmiş. Geçim derdi büyük oralarda. Camları çatlak, kapı kol-ları iple bağlı, döşemeleri yamalı, aksıra tıksıra, sallana sarsıla gi-den bir külüstür. Ama ayağını yerden kesiyor ya... mutlu.

Biliyor musunuz? O arabalara orada Jiguli diyorlar. İtalyanla-rın Fiat arabası Türkiye'de nasıl Murat olduysa, Rusya'da da Jiguli olmuşmuş. Ne komik değil mi?

Diğerleri kiliseyi gezip döndüler. Artık ünlü sanatçı Sergei Pa-radjanov'un müze evini ziyarete hazırız. Yüksekçe bir yerde bulu-nan, Ermenistan hükümetinin, ölümüne yakın, lütfedip de yaptırdığı ve içinde gönlünce yaşaması kısmet olmayan, iki katlı şipşi-rin ama mahzun müze evini...

Bir hüznün var, evet... dış görünüşünde. İçeri girer girmez de gi-zemli, büyümlü bir dünyaya adım atmış gibi oluyor insan. Çılgın bir ruhun nefesi sinmiş gibi her bir köşesine.

Kendisi orada yaşayamamış ama neredeyse ona ait her şey orada. Anılar... eserler... özel eşya... karmaşık kişiliğinden izler... bir de sevdiği şeylerden bir türlü ayrılamayan ruhu...

Asıl adı Sarkis Hovsep Parajanian olan Sergei Paradjanov 1924 yılında Gürcistan-Tiflis'te, antikacı bir babadan ve Gürcistan'ın Ermeni aristokratlarından olan bir anadan doğmuş. Onun için oto-riteler yirminci yüzyılın en önemli sinema yönetmeni diyorlar. İlk önemli çalışması olan *Shadows of Forgotten Ancestors* (Unutul-muş Ataların Gölgesinde) *Potemkin Zirhlisi* ile karşılaştırılmış.

Paradjanov, kısa sürede rejime ters düşen tavırları yüzünden kara listeye alınınca, film yapabilmek için Ermenistan'a gitmiş. Orada Hagop Hovnatanian'ın belgeselini çekmiş. Sonra da en önemli yapıtı olan *Sayat Nova*'yı.

1968'de, Sovyet yönetiminin sansürleyerek *The Color of Po-megranates* (Narin Rengi) adıyla, kendi görüşlerine uygun başka bir versiyonunu çıkarttığı *Sayat Nova* filmi bir şaheser. Ben aslını görmek lüksüne erişmiştim vaktinde.

Sergei Paradjanov'un müze evi.

Kiminin çok sıkıcı bulduğu, kiminin de “O filmi görmeyen kendini hiç nar yememiş saysın,” dediği bu film, bana göre nefes kesen, sarsan, çarpan, yürek dağlayan bir şey.

Günümüzdeki anlayışa göre bile son derece modern kalan bir tarzı ve kurguyu ta o zaman düşleyebilen bir insan, yaşadığı döneme nasıl uyum sağlasın ki? Etrafındaki insanlar bu deli ruhtan nasıl korkmasınlar ki?

1973’te rejime ters düşen fikirleri ve fikirleriyle doğru orantılı eserleri yüzünden tutuklanınca dünya çalkalanmış. Bir dolu, dünyaca ünlü sanatçının dinmeyen protestoları karşısında, Sovyet hükümeti, onu dört yılda salıvermek zorunda kalmış. Protestolar o derece güçlüymüş ki... Antonioni, Fellini gibi dünyaca ünlü isimlerin, İngiliz, Fransız, İsveç ve İtalyan sinemasının ünlü isimlerinin, yönetmeniyle, oyuncusuyla, senaristiyle onun yaşadığı mahalleye doluşması büyük olay olmuş ve yıllarca konuşulmuş.

Hükümet dünyanın isyanı karşısında çaresiz, ona özgürlüğünü iade etmek zorunda kalınca Tiflis’e dönmüş ama yine de rejimin engellemesiyle, 1984’e kadar film çekememiş.

Tutukluymken sinemadan başka birçok sanatla da uğraşmış. Resimleri ve kolajları sergilenmiş. Nihayet 1984’te rejim, Gürcistan hükümetinin desteğiyle, yeniden film çekmesine izin lütfetmiş.

Sayat Nova’dan 15 yıl sonra çektiği *Legend of the Suram Fortress*’le (Suram Kalesi Destanı) birçok ödöl kazanmış. 1988’de çektiği bir Azeri efsanesi olan *Âşık Garib*’i yakın dostu Andrei Tarkovski’ye adamış.

Tutukluluğu sırasında oldukça zayıf düşen Sergei Paradjanov-Sarkis Parajanian, 1990 yılında öldüğünde, yarım kalan *İtiraf* adlı eserini 1992 yılında yakın dostu Mikhail Vartanov tamamlamış.

“Maestro” unvanına layık görölen Paradjanov’un Ermenilere kırgın olduğu söylenir. “Onunla çalışmak şerefine nail oldum” diyen dostum Raffi’nin (Raffi Hermon Arax), Paradjanov’un, “Tun hay es?” (Sen Ermeni misin?) sorusuna “Evet,” demesiyle “Uremn tun al kak es” (O halde sen de boksun) gibi bir cevap aldığıını hatırlıyorum.

Sergei Paradjanov'un müze evinden.

Gerçi Raffi'nin de ona "İ harg e tun al aşkhari polor kakerun maestron es" (Tabii, sen de dünyadaki tüm bokların maestrosusun) şeklinde karşılık vermesiyle gülüşüp can dost olmuşlar ama adamın genel duygusu böyle. Belki de dünya ayaklanmışken, Ermenilerin ona en gerek duyduğu dönemde sahip çıkmamasına içerlemiştir. Haklı da.

Vaktinde, "Onu bir gören bir daha unutamaz ve vazgeçemez," dediği İstanbul için çok yerinde bir benzetme yaparak "İstanbul'un kültür karmaşası, kültürlerin üst üste yığılması, bana kolaj tekniğiyle yapılmış bir resmi hatırlatıyor" demiş...

Kendi yaptığı kolajlar ise inanılmaz. Birbirine hiç uymaz gibi görünen her türlü malzemeyi bir araya getirerek hayranlık uyandıran kolajlar yapmış. Cam, kumaş, deri, tahta, metal, tüy, ip, alçı, boya... hatta bir dolu eski, yeni eşya, elbise, ayakkabı, çanta, sepet, kutu, şapka ve akla gelmeyecek her türlü cismi, öyle hayret verici bir şekilde yan yana getirmiş, öyle esprili, öyle anlamlı, öyle estetik, öyle duygusal eserler yaratmış ki... ağlatıyor insanı.

Gördüğüm ilginçlikleri de tarif edemem, neler hissettiğimi de anlatamam. Gidip görmek lazım. O çılgın ruhun etkisiyle allak bullak olmamak mümkün değil. Adam, dantellerle, çiçeklerle, hasırlarla, tüylerle, kumaşlarla bir şapkalar yapmış... dokunmaya kıyamazsın.

Anlam olarak beni çok etkileyen bir heykel vardı salonun orta yerinde hafifçe sütuna dayanmış bir adam heykeli... elinde bir maske var, az öncesine kadar yüzündeymiş de henüz çıkarmış gibi. Yüzü ve maskesi aynı. Sürekli o maskeyi takmaktan, yüzü de artık ona benzemiş. Anlayana neler anlatmıyor ki...

Pek ortalıkta bulunmayan, azıcık merdiven arkasına asılmış bolca cinsellik içeren çizimleri de var. Hem duygusal, hem erotik, hem acılı çizimler... Şaşırtıcı ve çarpıcı çizimler...

Vaktinde ünlü modacı Yves Saint Laurent ona bazı erotik çizimlerden oluşan bir albümüne karşılık bir külçe altın vermişmiş.

Eşcinsel bir eğilimi de olduğunu sezdim... seziliyor. Ama Ermenistan'da kimse bu gibi konulardan bahsetmekten hoşlanmıyor.

Tabu. Evlilikleri ve bilinen ciddi anlamda çapkınlıkları da var ama kesin her iki cinse de eğilimi olmalı.

Böylesine büyük ve karmaşık ruhları çözmeye çalışmak yanlış olur. Normalin dışında bir şeyler olmalı... “Normal” dediğimiz şey de ne ise artık... Ne? Neye göre? Kime göre?

Bu Paradjanov, bir olay. Ve o evi de bir kez görmek yetmez. Birkaç kez gidip, köşesini bucağını inceleyip, iyice sindirmek lazım. Ki hiç kolay değil...

İstanbul’dan geldiğimizi duyduklarında bize büyük ilgi gösteriyorlar. Hem de sokaktaki dilenciden tutun da (zaten dilenciden geçilmiyor) şoförüne, garsonuna, satıcısına, polisine kadar herkes.

Türkiyeli, özellikle İstanbullu olmak çok önemli. Türkiyeli, İstanbullu olup da bir de Ermeni olmak daha da önemli. Önyargılılar genelde. Bozuluyorum bu kavrama... sanki ilk kez rastlarmış gibi... ne kadar saçma...

Oysa biz Türkiye’de bu “Önyargı” denen kavrama o kadar aşınayız, öyle yalayıp yutmuş olmalıyız ki... ömrümüz böyle geçiyor. Her ilişkimiz önyargıyla yoğrulmuş. Tüm kitapta en çok kullandığım söz bu galiba.

Bu Türkiyeli Ermenilerin durumu gerçekten zor ha... Türkiye’de de önyargıyla yaklaşıyor onlara Ermenistan’da da... ondan belki böyle bozulmam.

Neyse... Kimi bize, tuzu kuru, yolunacak kaz gözüyle bakıyor. Kimine göre “satılmış”ız, Ermeniliğimiz bile tartışılır. Kimine göre de “tu kaka” Türklerin arasında yaşama cesareti gösterdiğimiz için, büyük kahramanlarız.

Türkiye ile ilişki halinde olanlar biliyorlar. Aslında iki halk birbirine öyle çok benziyor ki... Bir türlü barışamadıkları da birbirlerinin aynı olan kendi kötü yanları. Bir açılrsa sınırlar, bir kolaylaşsa gidip gelmeler, bir kaynaşsa iki halk, bir görse benzerlikleri, bir özgür kalsa yürekler... pek sevişecekler ama farkında değiller.

Khor Virab

Khor Virab (Kör Kuyu) denilen yer, Ermenistan'ın Türkiye sınırına yakın, Lusarat (Işıklı Bol) köyünün batısında bir tepede, Krikor Lusavoriç'in (Surb Greguar) on üç yıl hapsedildiği kör bir kuyu.

Sonradan üzerine, V. yüzyılda, önce küçük bir manastır inşa edilmiş. Daha sonra da değişik dönemlerde bir şapel, manastır, bilim akademisi ve elyazması merkezi kompleksi haline getirilmiş. Ki bir dolu da elyazması ustası burada bir dolu eser vermiş.

1600'lerde, ciddi bir onarımdan sonra, mevcut küçük şapele ek olarak yeni bir Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi inşa edilmiş. Mekân, tüm dünya Hristiyanları tarafından bir hac yeri olarak kabul edilmiş.

Hristiyanlığın ilk yıllarında, Krikor Lusavoriç, diyar diyar dolaşıp vaazlar vererek, Hristiyanlığı yaymaya çalışıyor. Devrin kralı, III. Dırtad (hani Garni'de yazıldığı olan), ilk Hristiyanlık dönemindeki tüm krallar gibi, halkın kendisinden başka bir güce tapması kavramını sindiremediğinden, birçok Hristiyanı öldürdükten sonra, bu adamı durdurmaya karar veriyor.

Öldürmeye cesaret edemiyor nedense ama "İnandığı Tanrısı onu o delikten kurtarsın bakalım" diyerek yakalatıp, kör bir kuyuya atıyor.

Bu kuyu, derin, daracık baca gibi bir inişi olan, dört metre kare eninde altı yedi metre derinliğinde, kör karanlık bir hücre. Ta tepede küçücük bir ışık ve hava deliği var.

Kendi kendine ölsün diye bırakıldığı o kuyuda, Krikor Lusavoriç kendisine inanan bir kadının arada bir gizlice delikten attığı ekmekle... su işini nasıl halletmiş bilmem... tam on üç yıl, kendi

pisliği içinde boğulmadan yaşıyor. Tabii kral onu oraya attırdıktan bir süre sonra varlığını bile unutuyor.

Aradan geçen bu zaman içinde, kral amansız bir hastalığa yakalanıyor. Tüm vücudu yaralarla kaplanıyor ve hafiften aklını yitiriyor. Bu süreç içinde yüzü o kadar şekilsizleşiyor ki gitgide domuza benzemeye başlıyor ve “Domuz kral” lakabı üzerine yaşıyor.

Bir gece kralın kız kardeşine rüyasında, acılar içindeki krala ancak, o kör kuyudaki adamın yardım edebileceği söyleniyor. İyi de, aradan bunca yıl geçmiş, hâlâ yaşıyor olabilir mi?

Böyle bir şeyin mümkün olabileceğine inanmadan da olsa, tez emir veriliyor, “Kuyudaki adam çıkarıla.”

Derken efendim, bunca yıl mucizevi bir şekilde yaşamış, saçlı sakalı birbirine dolanmış, kir pas içindeki Krikor Lusavoriç sağ salim huzura getirilince, hayretler içinde kalan kız kardeş, ümitle olası bir mucizeye bel bağlıyor. Yıkıp paklanan Aziz, perişan kralın huzuruna getirildiğinde, ellerini başının üzerine koyarak dua ediyor ve beklenen mucize gerçekleşiyor.

Kral yaptığı hataya bin pişman. Aziz’in ayaklarına kapanıyor ve o gün, tüm tebasıyla birlikte Hristiyanlığı kabul ediyor ve Hristiyanlık Ermenilerin resmi dini oluyor. O tarihten sonra Hristiyan olan Ermenilere Gregoryen deniyor.

Gerçi biz kendimize Lusavoriç’ten (aydınlatıcı) türeterek Lusavorçagan deriz ama, herkes öyle diyor. Tıpkı bizim kendimize Hay, bizden başka herkesin Ermeni dediği gibi... nedense?

Oysa Armenien, yani Ermeni, Armen’in soyundan gelen demek. Hay ise Hayk’in soyundan gelen... Yani biz Hayk’in soyundan geldiğimizi söylüyoruz. Tüm dünya, Armen’in soyundan geldiğimizi iddia ediyor... Garip ama, böyle.

Üzerine Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi’nin yapıldığı o meşum kuyu artık bir adak ve hac yeri. Daracık, dörtgen, kapkara bir bacadan, duvara yapışık demir merdivenlerle inilen kuyu hücreye, kolay kolay herkes inemiyor. Benim gibi klostrofobikler için ise tam bir kâbus. Zaten merdivenler bile tuzak gibi. Daracık, dimdik,

duvara yapışık, dev gemilerin küpeştesinden aşağı inen merdivenler gibi.

Ekipten birkaç kişi indi. Tabii, el mahkûm, Vartkes de. Israrla benim de görmemi istiyor. Ama nerede bende o cesaret? “Digin Bercuhi, cesaretini toplayıp gelmelisin. Sen böyle bir duyguyu nasıl kaçırsın?” diye sesleniyor aşağıdan.

Oraya kadar gidip de görmeden dönmeyi yediremiyorum da kendime... Bir süre tereddüt ettikten sonra, bütün cesaretimi toplayarak, “Pekâlâ,” diyorum, “ineceğim.”

Bir güç geliyor sanki birden. “Ama herkes çıksın, bir tek Vartkes kalsın aşağıda, deneyeceğim.” Hadi indim diyelim... O dapdaracak yerde bir de kalabalık sıkıştırmasına dayanamam.

Herkes çıkıyor. Bir daha cesaretimi topluyorum. Konsantre oluyorum. Ve dik bacaya ilk adımımı atıyorum. Üç basamak sonra, kalbim sıkışıyor bile. Her an dönebilirim. Bu klostrofobi denen şeyin nasıl biz ıstırap olduğunu, bilmeyene anlatmak mümkün değil. Ölmek gibi.

Vartkes aşağıdan beni yüreklendiriyor. “Birkaç adım attın ya korkma gerisi gelir. Ha gayret... İki basamak sonra, arkana bak... dar bacadan çıkıyorsun, gerisi o kadar sıkışık değil.”

Söylediklerine harfiyen uyuyorum. Kulaklarım uğulduyor. Kalbim ağzımdan dışarı ha fırladı, ha fırlayacak. Dört basamak kaldı... iki... bir... nihayet yerdeyim. Gözlerim kapalı. Ay... böyle gözü kapalı mı indim ben?

Ağır ağır dönüp etrafıma bakıyorum... “Aman Tanrım! Ben gidiyorum.” Sıcak, havasız, nemli, boğucu, karanlık, sıkışık... Her taraf, yüzyıllar boyu yakılan mumların isinden kapkara. Acı var. Havasında acı var. Tevekkül de var ama, duygularına izin verirken... Panik, korku ve acının arasından, inceden inceye sezilen bir tevekkül var.

“İki dakika” diyorum kendi kendime... “Bir adam, burada tam on üç yıl yaşamış. İki dakika durabilirim. Durmalıyım.” Vartkes hiç konuşmuyor yine. Hiç ilişmiyor bana. “Biraz izin ver bana,” diyorum “bari bir dua edeyim.”

Duamı ederken, içime bir huzur dolmuyor. Sıkışıklık duygum azalmıyor. Boğazım patlayacak gibi. Ama gözlerimden yaşlar süzülüyor. Kendim için, sevdiklerim için, insanlık için, dünya için dua ediyorum... tüm inançların ötesinde bir inançla...

Sonra yüzyıllar boyu yanan mumlardan arta kalan şekilsiz yığınlara daldırıp elimi, bir avuç alıyorum. Vartkes'in cebine dolduruyorum.

Buradan bir şey götürmeliyim yanımda... Dönüşümde o minik minik, garip şekilli parçacıkları dağıttım sevdiklerime. Ümitsizliğe düşülen anlarda, Tanrı'dan ümit kesilmediğini hatırlatsın diye.

Dışarıya çıkınca, kalbimin ne kadar zorlandığını daha iyi anladım. Uzun bir süre sanki boğazımdaymış gibi atmaya devam etti. Orada, etrafı çeviren duvarın üstünde oturup, Iğdır ovasını seyrettim bir süre ve Ağrı-Masis-Ararat'a en yakın olduğum yer ve Türkiye ve... Aah vatan...

Telefonum biyledi birden. Aaa, turkcell oldu yine... Sınıra yakın ya, kendini vatanında sandı canım teknoloji. Kardeşimi aradım hemen. Yurtiçi fiyatına, uzun uzun konuştuk.

"Türkiye'ye bakıyorum şimdi ben. incecik bir çizgi var arada. Şu tepeden insem, bir adım atsam, hop oradayım."

Ben Türkiyeliyim... Evet Ermeni'yim... Ama Türkiyeliyim... Bunun başka bir açıklaması yok... Çaresi de yok.

Iğdır ovasında otlayan, farklı milletten davarları gördüğüm yer işte burası. Hani anlatmıştım ya Ağrı'yı anlatırken... Bir adam vardı yanımda. Sohbetledik azıcık. Turistiz ya... Her gün geçermiş adam sınırı, fırt diye. Sen istediğin kadar yasakla. Balık avlarmış Aras nehrinde Türk dostlarıyla. Karşılıklı alışverişler, değiş tokuşlar yaparlarmış arada... Gönüller sınır tanımıyor.

O dağın başında Kuşadası'nı hatırladım birden. Yıllar önce Kuşadası'nda yaşadığım inanılmaz bir olayı... ki gönüllerin sınır tanımazlığının en muhteşem örneğiydi.

(Bu bölüm *Adalı* dergisinde "Sınırlar Olmadan" adıyla yayımlanmıştır.)

Eşim orada bir iş merkezinin iç mimari işini almıştı o dönemde. Öyle ki, sık sık gidip gelmek zorundaydı. Bu gidişlerinden biri okulların sömestr tatiline denk gelince, beni ve çocuklarını da götürüp, iş koşturması arasında aile havası oluşturmak istedi.

Oldukça keyifli bir on beş gün yaşadık. Ama otel ortamında iki küçük çocukla yaratılan bu aile havası, benim için pek kolay değildi tabii. Düşünsenize gezip tozmalara, dağ bayır koşturmalarına üst baş mı dayanır?

Kaç valizle gideceksin? Eninde sonunda iç çamaşır, çorap, tişört, gibi şeyler tükenir ve yıkamak zorunda kalırsın.

O günlerde, Güvercin Adası'nı gören, sahildeki Efe Oteli yeni açılmış. Daha her konforu tamamlanmamış. Yani çamaşırını verip, yıkanmış ütülenmiş olarak alamıyorsun. Kendin yıkayacaksın.

Isınma ve sıcak su elektrikle sağlanıyor. Şansımıza, tam da o dönemde, Kuşadası sahili boyunca sokaktaki tüm elektrik direkleri yenileniyor. Her gün saat sabah 10:30'dan akşam 18:00'e kadar elektrikler kesiliyor. Yani sıcak suyla ilgili her işini o saatlere göre ayarlamak zorundasın. Anlayacağınız oldukça sevimsiz bir trafik.

Bir cuma sabahı, yine malum telaşım başlamış. Saat 10:30'a kadar hem çocukları hem çamaşırları yıkayacağım. Bu arada ikide bir odanın balkonundan aşağı sarkıp, elektrik işçilerini kolluyorum.

Onlar gelmeden bitirmeliyim. İçeri dışarı koşturup duruyorum... da... ne gelen var ne giden. 10:30 oldu, 11:00 oldu, 11:30... direkler hâlâ yerde, işçiler ortalarda yok.

Bu işte bir gariplik var. Adamlar neden gelmiyor? Merakla otel personeline sordum. "Haa... bugün pazar da ondan," dediler. Hoppalaa! Ne pazarı yahu? Ben günümü mü şaşırdım? Bal gibi de cuma bugün.

İşim bitti, dışarı çıktık. Etrafta garip bir telaş var. Dükkânların

çoğu kapalı. kimse çalışmıyor. Kime sorsam “Bugün pazar” diyor. Herhalde burada cuma günleri tatil sayılıyor diye düşünmeye başladım.

Nice sonra, eşimin yıllardır orada yaşayan bir arkadaşından öğrendim ki “pazar” dedikleri o “pazar” değilmiş meğer. “Pazar kuruluyor” anlamında “pazar” diyorlarmış.

İyi de, kuruluyorsa kuruluyor, neden kimse çalışmıyor? Bu heyecan ne? Dükkânlar kapalı. Esnaf sahilde toplanmış, gözünü denize dikmiş ufku gözlüyor. Kadınlar, çocuklar da var.

Konuşmalar takılıyor kulağıma... “Geçen hafta Kosta ne biçim götürdü ulan baklavayı, geç kalmıştı yoksa ben onu...”

“Hadi hadi acemisin sen oğlum, göz göre göre marştı o, bir el daha dönse ne olacak...”

“Benim hanım kabak çiçeği dolması yaptı. Marianthi çok sever...”

“Hristo üç kilo kalamata getirecek...”

“Stelyo’nun torununu gördün mü geçen hafta? Tıpkı babası...”

“Vasil’in gelini de hamileymiş duydun mu?”

Derken ufukta onlarca tekne, sandal, motor beliriyor. Sesler yükseliyor. Islıklar, düdükler çalınıyor. Yaklaşıyorlar... Bağırışmalar...

“Vay anam vay! Yani tekneyi boyatmış.” Avuçlar yanakların kenarında...

“Hooop! Yanakiii! Kız gibi olmuş ulan teknen.” Cevap geliyor...

“Em da gents kız...”

Başka bir ses: “Mustafa gelmedi kale?”

Cevap: “Bahçede mangal yapıyor, neredeyse gelir. Sen Uzo’ları aldın mı?”

“Unutur muyum?”

Koşturmalar... Bir karadan, bir denizden, sesler birbirine karışıyor.

“Vre Ametaki, mamam sana bir azi biber salsasi yaptı, popon alev alazak matotheo... (vallahi)”

“Hasanaki nerde vre?”

Ben hayretler içinde olanı biteni kavramaya çalışırken, tekneler yanaşıyor, eller birleşiyor, kimi sahile atlıyor kimi tekneye... Ali’ler, Andon’lar, Memetaki’ler, Fatma’lar, Kalyopi’ler, Hristo’lar... sarmaş dolaş oluyorlar.

Sahil boyu bir şenlik, bir şamata... Tanrım! İnanılır gibi değil! Bu olay böyle her cuma tekrarlanırmış. İyi mi? Her cuma, Samoslular... ki aralarında, gitmeye mecbur edilen eski Kuşadalılar da var... böyle sele sepet, çanta zembil, teknelerle gelirlermiş.

Hem pazara mal getirirler, hem pazardan mal alırlar, hem hediyeler getirir, hem hediyeler götürürler, hem akşama kadar can ciğer dostlarıyla yer içer hoşça vakit geçirirlermiş.

O gün yapacak başka hiçbir şey olmadığından, biz de pazara gittik tabii. Hiç bu kadar Türkçe-Rumca patırtıyı, Türkçe-Rumca şarkıyı, Türk-Rum yemeğini, Türk-Rum dostluğunu bir arada görmemiş, duymamış, yaşamamıştım.

Bu garip şamata akşama kadar sürdü. Sahillerde, bahçelerde, balkonlarda sofralar kuruldu. Yenildi, içildi, şarkılar söylendi, piştiler, tavlalar oynandı. Kimi eskiden oturduğu evlerde ağırlandı.

Hava kararırken, karşı kıyıdan elleri kolları dolu gelenler, getirdiklerini orada bırakıp, yine elleri kolları dolu, teknelerine uğurlandılar.

Kimi gelecek hafta için planlar yaptı, kimi ertesi gün denizin ortasında buluşup balık tutmaya sözleşti... sen istediğin kadar sınır çiz o denize... Samos’a düzenlenen günübirlik turistik gezilere bile pasaportsuz gidilemiyordu oysa. Sen istediğin kadar sınır çiz o denize... sınır tanımayan gönülleri engeller mi?

Tekneler taa uzakta minicik noktalar gibi görüne kadar, düdükler, ıslıklar çalındı, eller sallandı, balonlar uçuruldu... Sonra aniden sessizlik çöktü sahile... ve hüzün.

Gözlerimden süzülen yaşlara engel olamadım. Ben niye o kadar hüznlendim bilmem ki... Sınırların ayırdığı gönüller mi etkiledi? Engellenmeye çalışıldıkça güçlenen dostluklar mı? Çaresizliklere karşı üretilen küçük çareler mi? Keyif veren gizli kaç-

maklar mı? Hayattan çalınan küçük mutluluklar mı?

Biz biliriz, ben bilirim... Engel değil mesafeler sevmelere... Ama sınırlar engel, kavuşmalara. Kendi kendini tüketmeden erişecek mi acaba insanlık bir gün, sınırlar olmadan yaşayabilme olgunluğuna?

Hep söylerim ve söylemeye devam edeceğim: Olmasa ya şu sınırlar... açsa ya insanlar yüreklerini... galip gelse sevgi her şeye... Ki az sonra tam da bu içimden geçenleri yaşayacakmışım meğer.

•

(Bu kitap sırf bu bölüm için yazıldı.)

Bulunduğumuz tepeden aşağıya doğru taş basamaklardan inerken biri seslendi arkamdan, “Kuyrig can!” (abla can). Dişleri dökük, kılıksız, sıska, pırtıl pırtıl, dilenciye benzer bir adam. Elinde beyaz bir güvercin tutuyor.

“Birkaç bozukluk ver, bu kuşu senin şansına uçurayım,” diyor. Seçe seçe beni seçti. “Hadi oradan...” diyorum, “uçacak, sonra gelip yine eline konacak.” Hiç uğraşamam şimdi... Bir de yorgunum ki...

“Olsun,” diyor, üç-beş kırık dişini göstere göstere sırtarak, “senin şansını açmak için uçuracağım ama.” Dayanamıyorum. Kuş da bir güzel ki... Bembeyaz. Pamuk gibi. Elimi cebime atıyorum, bozukluklar arasından birini rasgele seçip veriyorum.

Adam paraya bakar bakmaz, birden avucu yanmış gibi yere fırlatıp geri çekiliyor, “Sen Türksün!” Şaşkınlıkla eğilip parayı alıyorum yerden. Yanlışlıkla cebimdeki bozuk dram'lara karışmış 1 YTL'yi vermişim meğer. Vay canına... Tepkiye bak sen... Ee... burada Ermeni olmak neyse, birileri için orada da Türk olmak oynamuş demek...

Yanlışlıkla verdiğim Türk parasını dramla değiştirme ve bir açıklama yapma gereği duymuyorum. “Ben Türk değilim” deme-

yi gururuma yediremiyorum. Belki de Türklüğüm tutuyor. Ayrıca o düşmanca tavır da sinirime dokunuyor.

Türkçe bir küfür sallayıp dönüyorum. Ateş püskürerek merdivenleri inmekteyken, birden bir şey durduruyor beni. İçimdeki, o engel olamadığım sevgi. Kuş öyle güzel ki... Dokunmam lazım. Ben sevdiğim şeylere dokunmalıyım.

Gerisin geri çıkıyorum merdivenleri. Adam şaşkın... biraz da telaşlandı, öyle hışımla dönünce... çatacak mıyım ne? "Sen biraz yaklaştırsana şu kuşu bana." Ah pek güzel... Adam tedirgin... ya-vaşça uzatıyor bacaklarından tuttuğu pamuk beyazı güzelliği, bu cazgır gibi görünen Türk kadına.

İki avucumla kavrayıp öpüyorum önce, minicik başını, gagasını, boncuk gözlerini. "Canım, güzeliim... Ne tatlı şeysin seen" diye Türkçe Türkçe mırıldanarak, seviyor okşuyor, kokluyorum pamuk tüylerini... Ah bu benim "dokunma" zaafım...

Dilimin ucunda Timur Selçuk'un şarkısı... neredeyse fırlatacak dudaklarımdan "Bembeyazdı tüyleriii, ööyle parlaktı, açsam ellerimii, biirden uçacaaktı..." O sıralar, Hrant ölmemiş daha... Onu hatırlatmıyor bana masum beyaz güvercin... Hüznüm yok... Sevgim var sırf.

Göz göze geliyoruz bir an adamlarla. Anlamaya çalışıyoruz karşılıklı neler hissettiğimizi. Sonra "Oh!.. Şimdi ister uçur, ister uçurma" diyerek, dönüp hışımla iniyorum merdivenleri. İşte bu kadar.

"Kuyrig can!" diye sesleniyor birden arkamdan, o pırtıl pırtıl dilenci. Durup bakıyorum. "Ben senin o güzel yüreğin için, yine de bu kuşu uçuracağım şansına..." diyor ve elini dudaklarına götürerek bana bir öpücük yollarken, salıveriyor güzeller güzeli güvercini...

"Haydi şansın bol olsun!"

Güvercin havalanıyor, bir-iki daire çiziyor, bir an alçalıp omuzuma konar gibi oluyor ve neşeli taklalar atarak uçup gidiyor. Şaşkın bakakalıyorum öylece, önce kuşa sonra adama.

O sevimsiz, dişsiz ağzı gülümsüyor ve sevgi var çukura kaç-

mış kara gözlerinde. Gördü yüreğimdeki koşulsuz sevgiyi. Aldı. O sevmediği “Türk” de olsam... sevdi beni.

Gözlerimden bilmem kaçınıcı yaşlar süzülürken, elimi dudaklarımın altına götürüp ben de bir öpücük gönderiyorum yüreği ısınan adama ve hızla iniyorum merdivenleri, artık iyice bağırarak “Süzülüp mavi göklerden yere doğru, omuzuma bir beyaz güvercin konduu...”

Ben biliyorum. Sevgi çözümdür. Yeter ki gösterin. Verin. Mutlaka alırsınız. Korkmadan avucunuza alın taşlaşmış yüreklerinizi. Yumuşayacaktır. Sevgiyle uzatılan bir yürek, ilaçtır. Merhemdir tüm yaralara. Çözer düğümleri... Sevgi çaredir. Sevgi Tanrı’dır.

Dönüş

On gün göz açıp kapayana kadar geçti. Toparlanıyoruz. Gelirken valizlere rahat rahat sığan şeyler, dönerken sığmıyor. Niye öyle olur bilmem... fazladan hiçbir şey yok ki... üç beş hediyelek ufak tefek, reçel, murabba kavanozları falan valizde değil ki... ayrı poşetlerde.

Çizmeleri boşuna getirmişim. Hiç giymedim. Ama şimdi bu iki numara büyüyen ayaklarımla mecburen giyeceğim. Valize sığmıyor ki... Onları da ayrı bir poşetle taşıyamayacağım.

Hepimiz de sele sepet haldeyiz. Diğerleri benden beter. Elleri kolları dolu. Ben niye ıvır zıvır birkaç hatıra eşyasından başka alacak bir şey bulamadım bilmem. Getirebilseydim birkaç kilo domates getirirdim sırf. En sevdiğim, en nostalji yaptığım, eski güzelliklerine hasret dolu yazılar yazdığım, kokusunu sevdiğim domates... Gerisi önemli değil.

Yine gece yarısı düştük yollara. Uçaklar hep böyle uygunsuz saatlerde. Bari verilen saatte kalksalar içim yanmayacak. Hava alanında tam dört saat bekledik. Etraftaki ilkelliğe göre oldukça lüks bir “free shop”u vardı. Dolaştık biraz. Nasıl vakit geçecek başka?

Bana ısmarlanan bir parfümü bulup aldım. Kendime alacak bir şey bulamadım. Ben kendim için kolay kolay kıymam paraya. Bir de neye ilişse gözüm, “İstanbul’da bunun âlâsı var” takıntısı... Ayaklarım şişti. Neredeyse yalınayak yürüyeceğim.

Mini etekli, iğne topuklu, üniformalı Rus bozması bir dolu görevli kız, tıkr tıkr oradan oraya dolaşıyor. Hepsisi de bol makyajlı ama suratsız. Güzel olup olmadıkları bile belli değil.

İçimdeki bu garip şey, burukluk mu... mutluluk mu? Anlaya-

mıyorum. Ağır bir şeyle bastırılıyor gibi göğsümün ortasına... kalbim de o ağırlığı itekleyip dışarı fırlamak istiyor gibi... Hiçbir şey düşünemiyorum. Bitkinim galiba. Öyle bitkinim ki dönüş heyecanım bile yok.

Geldiğimiz uçakla dönüyoruz. İyi. Küçük değil, sıkışık değil, pırpır değil. Bu gerginlikte bir de klostrofobi sıkıntısı çekemeyeceğim çünkü. Dönüyoruz işte. Bitti bile. Zaten her şey, her zaman biter. Bir tek sevgiler bitmez.

Uçakta herkes kendi havasında. Pek konuşulmuyor. Neyi hatırlayacağımız, neyi konu edeceğimiz belli değil. Zaten ev özlemi, rahat yatak ihtiyacı sarmış bedenleri. E-posta adresleri, telefon numaraları alınıp veriliyor ancak. “Ben o resmi sana gönderirim, sen şu resmi bana gönderirsin...” muhabbetleri oluyor.

Uçakta birkaç da Ermenistanlı kadın var. Rüküş, gariban kılıklı. Çalışmaya gidiyorlar belli. İstanbul umut kapısı. Kiminin gözünde ürkek bir bakış, kimi gide gele alışmış... aşına bakıyor biz İstanbul Ermenilerine. Kimindeyse açıkça görülen bir haset var, belki de öfke...

Öyle ya onların üç kuruş için kırk takla gibi, bin bir zorlukla katlandıkları gidip gelme eziyetleri bizim keyfi turistik gezimiz... hıh... bir de utanmadan yorgunluktan yakınıyoruz...

Dalgın dalgın süzerlerken bizi, hasretle “Aah evim, evim” dediğimiz o yerlerden birinde sığıntı gibi yaşayacakları ihtimali geçiyor mudur akıllarından? Çoğunun emekli öğretmen olduğu bizim bu mütevazı bütçeli gruba, tuzu kuru zengin, züppe, koca parası yiyen karılar gözüyle baktıkları öyle belli ki...

Taksi planları yapıyoruz yaklaştıkça. Kim kiminle gidecek... Çoğumuzun evleri birbirine yakın. Aynı yol üzerinde olanlar aynı arabaya binecekler. Yaklaşıyoruz. Ah yaklaşıyoruz. Ellerimi siper ederek iki yana, pencereden aşağıya bakıyorum. İşte canım Marmara. İşte Adalar. Ağlamayacağım işte.

İstanbul ıslıl ıslıl. Yurtdışına gidip dönenlerden duyarız... Hele

de Avrupa'ya gidip dönülmüşse, gece İstanbul az ışıklı görünür o şehirlere göre. Siz bir de Ermenistan'a gidip dönün de o zaman görün... İstanbul ışıltı ışıltı.

İniyoruz sıra sıra, salkım saçak. Yine kontroller, valiz beklemeler... Kontroller esnasında gereksiz eziyetlerle sinirimi bozan bir gence çıkışıyorum. Buradan mı gidip döndük? Oradan mı geliyoruz? "Sana ne ulan, sana ne!" "Hamfendi neden sinirleniyorsunuz?" Sabrım bitmiş. Yorgunum. Uykusuzum. Yatağımı özlemişim.

Taksiye biner binmez pencereyi açıyorum. Aah... İşte bu! İşte buu! Deniz kokusu... İstanbul deniz kokuyor. Hem de her yerden. İş, pislik, çöp, egzoz kokuları da olsa etrafta... inceden inceye, aralarından süzülerek deniz kokuyor her yanı. Ev bu. Vatan bu. En çok özlenen bu.

İnsan içindeyken farkına varamıyor... nasıl da buram buram tütermiş meğer her yerde deniz... nasıl da yakarmış meğer yüreği eksikliği... Mademki şehrin yüreği deniz. Var mı dünyada böyle bir şehir? Ki yüreği deniz...

Ben... âşığım sana İstanbul... Eski güzelliğin kalmadı diyorlar. Çarpıksın. Kötüsün. Kalleşsin. Alışkanlık yapıyorsun. Kana işliyorsun. Yürek yakıyorsun. Tutkunum sana İstanbul. Benimsin İstanbul.

Gidiyorum şimdi evime doğru... dilimin ucunda gizli gizli... içinde İstanbul geçen onlarca şarkı... hiç sesim çıkmıyor... yüreğim haykırıyor avaz avaz... martılar katılıyor çığlık çığlığa, yüreğimdeki o içinde İstanbul geçen şarkılara... içinde deniz geçen şarkılara...

Nasıl özlemişim ben bu sesi... Canım martılar... özgür ruhlu martılar... İstanbullu martılar... simit seven martılar...

Ah... martısız şehir olur mu?

Martı yoktu oralarda. Kartallar vardı dağlarda... muhteşem kartallar... ama martı yoktu... martısız şehir olur mu?

Ağrı dağı bir düş şimdi içimde... Yaşanmamış bir aşk gibi... Ya da eksik yaşanmış... Özlemle anılacak ve unutulmayacak... Bilirim: “Engel değil mesafeler sevmek için.” Ve aşk aşktır... Bir kez işle-mişse yüreğine... İnkâr etmek mümkün değil.

Gün ağarıyor... burnuma bir simit kokusu çarpıyor Eminönü’nden geçerken.

Ah... bu kokular... bir gün beni bu kokular öldürecek...

—

BERCUHİ BERBERYAN

ERMENİSTAN'DA BİR TÜRKİYELİ

anlatı

Ermenistan'da Bir Türkiyeli, "vatan bildiği yerde vatandaş sayılmayan, vatani sanılan yeri ise vatan sayamayan" Türkiyeli bir Ermeni'nin, "başka Ermenilerin vatani" Ermenistan'a yaptığı on günlük bir gezinin kendisinde bıraktığı derin izleri anlama ve paylaşma çabasının ürünü. Berberyan bir gezi kitabından çok, sindirilmesi epey zaman alan karmaşık duygulardan örülü bir "duygu kitabı" olarak tarif ediyor anlatısını.

Pek de hevesle başlamayan bu yolculuk, başlangıçtaki bir dolu önyargının aşama aşama kırıldığı bir "iç yolculuğa" dönüşüyor kitapta. Bu tür metinlerin has örneklerinde hep görüldüğü gibi, yolculuğun ve kitabın sonuna gelindiğinde hem yazar hem de okurlar farkına varmadan manevi bir dönüşüm sürecinden de geçmiş oluyor. Berberyan bütün bu süreci son derece canlı, enerjik ve keyifli bir üslupla ve birçok kişinin dikkat bile etmeyeceği ayrıntıları neredeyse çocuksu bir sevinçle yakalayan bir gözün bakış açısından anlatmayı başarıyor. Ermenistan'ın günlük yaşamını, doğal güzelliklerini (altın sonbahar'ı ve muhteşem Ağrı Dağı'nı), kültürel değerlerini (örneğin o muazzam taş işçiliği geleneğini), sancılı tarihini, mitler ve efsanelerle, küçük küçük insan hikâyeleriyle bezeyerek anlatıyor.

Yaşanan tarihsel travmalar yüzünden en çok "ötekileştirdiğimiz" komşumuzu daha yakından tanımamızı, birbirimize aslında ne kadar benzediğimizi görmemizi sağlayacak bu güzel kitap, ayrıca "Türkiyeliliğin" entelektüel bir fantazi değil, gerçek bir deneyim alanına tekabül eden bir kavram olduğunu da gavet net gösteriyor.

Metis Edebiyatı
ISBN-13: 978-9

9 789753 42128

www.metiskitap.com